SONIA PALTY

EVREI, TRECEȚI NISTRUL!

EDITURA CARTEA ROMÂNEASCĂ

Sonia Palty

Evrei, treceţi Nistrul!

Însemnări din deportare

Ediţia a II-a
revăzută şi completată

Cartea Românească
1992

ISBN 973-23-0401-4

DUPĂ PATRU decenii de la desfășurarea marii drame transnistrene, ea încă nu-i cunoscută în toată întinderea și profunzimea, — și poate că nimeni, niciodată, nu o va înțelege, nu o va sesiza, în întregime, în afara celor ce au trăit-o în carnea, în sîngele lor. Ca și despre întregul holocaust, lumea a luat întîi cunoștință — și în privința Transnistriei — de niște cifre, de un fel de statistică, rece, totalizînd uriașul număr al victimelor, dar prea puțini vor fi aceia care au gîndit ori au simțit, dintru început, că fiecare cifră înscrisă în sinistrul „bilanț" ascunde o viață, un om torturat, un om care nu mai este.

Scurgerea anilor tinde să estompeze cumplita dramă — memoria colectivă ar putea fi atinsă de amnezie. Neofasciștii, pe de altă parte, laolaltă cu fosilele hitleriste se zbat să acrediteze ideea inexistenței genocidului, în anii celui de-al doilea război mondial — acceptînd, în cel mai bun caz, cînd sînt puși în fața dovezilor, să recunoască un foarte redus număr de victime, în cursul unor sporadice, întîmplătoare acțiuni. Acoperirea cu vălul uitării, de către noi, a acelor ani negri, dar mai ales contestarea crimelor făptuite înseamnă uciderea, încă o dată, a atîtor milioane de evrei căsăpiți, numai pentru vina de a fi fost evrei. De aceea, fiecare relatare a unui episod din marea dramă, fiecare mărturie depusă este un act sfînt, o datorie față de memoria victimelor, dar și un document, în stare să spulbere ticăloasa campanie de minciuni pîngăritoare, dusă de stafiile fasciste și de cei ce ar vrea să împrăștie, din nou, flăcările iadului deasupra pămîntului, precum au făcut monștrii care au împins omenirea într-o imensă baie de sînge.

Ghettourile și lagărele — din anii celui de-al doilea război mondial — de pe pămîntul de dincolo de Nistru au fost verigi în lanțul greu al lagărelor alcătuind uriașa uzină a morții. Sute de mii de evrei din România au pătimit acolo, — și dureros de mare e numărul celor ce nu s-au mai întors din deportare.

Sonia Palty n-a stat de vorbă cu deportați, ei, așadar, nu i s-a istorisit ce s-a întîmplat în Transnistria ci, copilă de 14 ani, a îndurat acolo, ea însăși, foamea și frigul, a suportat loviturile crunte ale sălbaticilor puși să prigonească și să ucidă, a dat ochii cu moartea înainte de a-i fi deschis bine asupra vieții. Ea a văzut oameni batjocoriți, umiliți, oameni cu suflete rănite, ea a văzut oameni sfîrșind în chinuri cumplite, a văzut oameni adormind, pentru totdeauna, pe covorul alb, de zăpadă, așternut pe drumurile surghiunului.

Sonia Palty povestește simplu, direct, — și cu atît mai emoționant, cele 14 luni trăite în deportare. Fraza scurtă, uneori tăioasă, este o frînă pusă patetismului, ce răzbate oricum, firesc, din însăși evocarea infernalei aventuri, dar și o pleznitură de bici dată timpului, căruia nu-i îngăduie să stratifice uitarea, deasupra martirajului. Întreaga relatare, zbucnită dintr-o depărtată copilărie lipsită de copilărie, e trecută prin focul umilirilor și al unor mari, copleșitoare suferințe. Sonia Palty povestește în numele celor 284 bucureșteni goniți dincolo de Nistru, împreună cu care a mîncat pîinea neagră, ca o piatră neagră, a deportării.

Cartea aceasta nu-i numai o impresionantă mărturie, ci și un document, în stare să sprijine o pagină din istoria iudaismului român, — și, de asemeni, un act de acuzare împotriva asasinilor de toate gradele. O carte străbătută de trista frumusețe a unei sacre datorii împlinite.

m. rudich
1980

În ultimele decenii, am citit multe şi ştim aproape totul despre lagărele naziste de exterminare, răspîndite pretutindeni în Europa de Vest şi Centrală. Dar am aflat prea puţin sau mai nimic despre ce s-a întîmplat în Transnistria, unde, cu 50 de ani în urmă, au fost deportaţi zece mii de cetăţeni români de origine evreiască. Ce ne-a împiedicat să cunoaştem adevărul? Interese politice interne şi străine, care au şters cuvîntul Transnistria *din vocabularul nostru? Tendinţe de falsificare a istoriei care a lăsat sub pecetea mincinii multe zone ale trecutului? O „pudoare naţională" care ne-a împăienjenit privirea în faţa evidenţelor rele? Poate că toate la un loc. Iar acum, cînd teoretic se poate vorbi despre orice, ultimele discuţii nu au făcut decît să congestianeze problema fără s-o lămurească.*

Literatura a încercat şi înainte să mai spună cîte ceva. în formele ei translucid-obliterate, de la nuvelele lui Norman Manea la romanele-document ale lui Oliver Lustig. Dar, după ştiinţa noastră, cartea Soniei Palty e prima depoziţie directă despre deportările în Transnistria.

În 1942, o fetiţă de 14 ani era smulsă, peste noapte, împreună cu întreaga familie, dintr-un cămin ocrotitor, dintr-o societate pe care o credea pentru totdeauna a ei, ca să fie zvîrlită departe, pe tărîmuri străine, în colonii de muncă, unde nu frigul, foamea, durerea fizică, ameninţarea morţii erau cele dintîi suferinţe, ci umilirea şi lipsa de înţeles. Ce s-a întîmplat cu evreii? Sonia Palty ne-o spune, fără să uite şi să ierte, dar şi fără ură sau dorinţă de răzbunare. Ea ne povesteşte despre toate —

despre eroism și meschinărie, despre egoism și altruism, despre lașitate și curaj, despre rezistența și colaboraționismul victimei cu opresorul.

Ce s-a întîmplat cu românii? Atitudinea noastră față de acea tragedie se arată acum, ca și atunci, scindată. Simptomatică apare în epocă discuția dintre doi scriitori importanți, prieteni cu familia Soniei: „Unul dintre cei mai indignați, dar în același timp dintre cei naivi, pentru că credea în curățenia sufletească a românului, în incapacitatea acestuia de a ucide un om nevinovat, era Geo Bogza. Miron Radu Paraschivescu încerca să-l contrazică, vorbindu-i de instincte animalice, de curentele de masă, de războiul care scoate fiara din om, despre propaganda mincinoasă și otrăvitoare."

Dreptatea stătea mai degrabă de partea scepticului, lucidului M.R.P. Dreptatea și învățarea de minte. Oamenii sînt ca vremurile: vremurile bune stimulează binele din om, vremurile crunte asmut bestia din el.

Citind cartea Soniei Palty, vom afla, de fapt, multe despre noi toți, în bine și în rău. Iar rostul adînc al acestei lecturi este să prevină repetarea istoriei, avertizîndu-ne asupra consecințelor hidoase nu doar ale participării la crimă, dar și ale ignoranței, comodității, neimplicării.

Magdalena Popescu Bedrosian

ERAM ELEVĂ la liceul Focşăneanu de pe strada Sf. Vineri. Doamna Kanner, directoarea, ne vorbise despre Roş Haşana. Doctorul Beck, profesorul de religie, ne citise fragmente din *Mahzor*.

Descoperisem că sînt evreică doar în urmă cu doi ani.

Am crescut într-o casă aproape asimilată. Numai mama se ducea la sinagogă de Anul Nou, numai ea postea de Iom Chipur, numai ea ţinea Pesahul. Aşa apucase acasă, la părinţii ei, la Cernăuţi.

Pînă la 11 ani am învăţat la şcoala Sf. Iosif, pe strada Berthelot. În vara anului 1940, cînd trebuia să mă înscriu în clasa a doua de liceu, directoarea şcolii, Mater Gratia, i-a comunicat mamei că, în conformitate cu noile legi rasiale, deşi limba mea maternă e germana, nu mai am dreptul să învăţ la o şcoală creştină.

Coborînd de la Cişmigiu, spre Piaţa Kogălniceanu, unde locuiam, am întrebat-o pe mama :

— Ce înseamnă *evreu* ? Ca evreică sînt diferită de celelalte colege ? Oare Monique Farodo, care e catolică, sau Măriuca Rădulescu, care e ortodoxă, nu au acelaşi Dumnezeu ?

Mama îşi căuta răspunsul. Ani de zile nu-mi spusese nimic. „Descoperirea" mea o deruta.

— Ai 11 ani. De mult ar fi trebuit să-ţi dai seama că eşti evreică. Că eşti, într-un anume fel, deosebită de o lume întreagă. Cred că ar fi trebuit să-ţi deschid ochii mai

devreme. E vina mea, poate... La bunici, la Cernăuți, ai văzut că se ține *cașer*. Bunica nu amesteca, ai observat, carne cu lapte. Ai văzut că bunicul se ducea în fiecare zi la sinagogă. Ții minte cînd ți-am spus că e mîndru de a fi un „Levi" ? Era un om cu frica Celui de Sus. Ții minte ?

— Da, dar nu era altfel decît ceilalți oameni. De aceea nu înțeleg... De ce nu am voie să învăț mai departe ?... De ce ?...

De multe ori, de-atunci, mi-am pus această întrebare : de ce ?

Părinții m-au înscris la școala „Anglo-Speranța" de pe strada Negustori. În acel an am învățat să mă comport ca o evreică.

Acasă, îi vedeam pe părinți, bunica, mătușile, speriați. Tata rămăsese atunci fără lucru. Fusese directorul societății de filme „Warner Bros". Fiind vorba de o societate americană, birourile fuseseră închise. Mătușile mele, care erau proprietarele cinematografului „Bulevard Palace" de pe bulevardul Elisabeta, au trebuit să-l „romanizeze", devenind salariatele avocatului Niculescu și ale plasatorului Rădulescu, care venea la lucru cu cămașă verde, încins cu diagonală și cu pistolul la brîu.

Am inceput să simțim unele lipsuri. Chiria era plătită din ce în ce mai greu. Ca și taxa la școală, pentru mine. Mama începuse să vîndă din bijuterii, din blănuri. Mătușa a început să lucreze, acasă, croitorie.

Pe stradă nu aveam voie să mă opresc. Nu aveam voie să stau de vorbă cu colegele. Cu nimeni. De la școală, acasă. În tramvai, dacă mi se vorbea, nu aveam voie să răspund. Trebuiau evitate provocările. În fiecare zi, cînd plecam la școală, bunica îmi repeta mereu aceleași povețe :

— Deschide bine ochii ! Păzește-te ! Trăim într-o lume care ne dușmănește ! Învață să te aperi !...

Ianuarie 1941. Zilele rebeliunii legionare. Trăiam cu spaima în suflete. Perdelele atîrnau grele, la ferestre. Nu deschideam ușa nimănui. Tot soiul de zvonuri circulau înspăimîntîndu-ne...

„Pe Văcărești, evreii sînt bătuți... Se sparg vitrinele din Dudești... Se dă foc la casele evreiești... La abator, legionarii au atîrnat evrei în cîrlige... În pădurea Jilava au fost împușcați evrei..."

Oare cînd se va bate și la ușa noastră ?

Zilele rebeliunii au trecut. A urmat munca obligatorie pentru evrei. Cea mai mare parte din evreii bucureșteni, în special cei tineri, au fost trimiși în detașamente de muncă : Chitila, Ploiești, Piatra Neamț, Poligon etc. Cei care au rămas în Capitală au fost repartizați la diverse detașamente de muncă grea, la construcții de șosele, de drumuri, poduri... O mică parte dintre evreii bucureșteni au căpătat — unii cumpărîndu-și — un „carnet de scutire de muncă". Tata nu avea destui bani. Situația noastră materială era destul de grea. Și, totuși, își „aranjase" ceva. Lucra la un detașament de „drumuri și șosele", în comuna Tudor Vladimirescu.

În 1941 a fost închisă școala „Anglo-Speranța". Cu un an înainte, directoarea Miss Boyd a părăsit România, plecînd la Ierusalim, unde după ani a încetat din viață. În localul școlii a fost amenajat un spital militar. Începuse războiul. Răniții aduși de pe front umpleau clasele de școală.

Părinții m-au înscris la liceul Focșăneanu, pe strada Sfînta Vineri.

Doamna Kanner, directoarea liceului, m-a îndrăgit din prima clipă. Eram o fetiță înaltă, cu codițe castanii, cu ochii mari, albaștri. Nu făceam parte din „plutonul fruntaș" al clasei, dar eram printre acele eleve care vroiau să știe „de ce ?".

În iarna anului 1941—1942, tata a fost obligat, ca toți evreii bucureșteni, să presteze zile la „zăpadă". În zilele cînd se prezenta la „zăpadă", era scutit de prezența la detașamentul de muncă obligatorie din comuna Tudor Vladimirescu.

În martie, la detașamentul din care făcea parte tata, a venit un ordin de la Cercul teritorial II București : „toți evreii care au prestat zile la «zăpadă» să-și vizeze livretele militare...

La 20 martie 1942, 104 evrei din detașamentul „drumuri și șosele" s-au prezentat la Cercul teritorial, spre a-și viza livretele.

În aceeași zi, la orele 7,30 dimineața, în fața primăriei din comuna Tudor Vladimirescu s-a oprit o mașină neagră, militară. Din ea au coborît generalul Cepleanu, — inspector pe țară al detașamentelor de muncă obligatorie — și aghiotantul său.

— Unde-ți sînt jidanii, primare ? Nu i-am văzut la lucru, pe șosea !

— Sînt toți la Cercul teritorial II din București. Au primit ordin să-și vizeze livretele militare.

— Ai lista cu numele lor ? Ad-o încoace !

Generalul luă lista și o predă aghiotantului. Acesta o împături și o puse în servietă.

Evreii bucureșteni, care avuseseră posibilitatea, au arendat parcele de pămînt, pe care cultivau zarzavaturi. De două ori pe an trebuiau să predea „Consiliului de patronaj" — organizație a cărei președintă era Maria Mareșal Antonescu — anumite cantități de ceapă, cartofi, fasole etc.

Nu era un secret pentru nimeni că micii negustori evrei, departe de a fi grădinari, cumpărau, de două ori pe an, cotele impuse și le predau oficialităților. Veneau însă, din cînd în cînd, pe parcelele respective, pentru a stropi răsadurile, pentru a verifica starea gardurilor și a înlătura gunoaiele și buruienile. Deoarece legumele (cumpărate la piață) erau predate la timp și conform legii, nimeni nu avea ceva de obiectat.

Cînd generalul Cepleanu a venit în control, la grădini, se aflau pe teren doar 11 din cei 23 de „grădinari". Zece dintre ei stăteau „în front".

— Sînt foarte mulțumit de voi ! Faceți aici o treabă patriotică ! Domnule — se adresă unuia — întocmește-mi o listă a celor prezenți.

Era contabilul Blumenthal. Mic de statură, încovoiat ca un adevărat contabil, Blumenthal se apucă să treacă pe o listă numele celor prezenți. Deodată, dintre boschetele de la marginea drumului, se auzi o voce :

— Trece-mă și pe mine, domnule Blumenthal !

Semo Marcovici, un bărbat voinic, cu ochelari, apăru îndată. Roșu la față, încerca să explice :

— Iertați-mă, știți, nevoile... dar am fost aici tot timpul.

La care generalul, cu privirea puțin distrată, îi spuse lui Blumenthal :

— Trece-l și pe el !

Lista o luă aghiotantul, care o puse, cu grijă, într-un dosar.

În VARĂ în iunie, a venit la noi acasă un tînăr plutonier, Marinescu, de la Centrul teritorial II din București, de pe str. Negusori.

— O să fie cu necazuri, dom'le ! i-a spus tatii. Am auzit la Cerc că Mareşalu' i-a dat ordin lui Cepleanu să întocmească o primă listă de evrei care au lipsit de la muncă şi să-i trimită disciplinar în Transnistria. Nu e bine, dom'le ! Şi dacă se vorbeşte, apoi să ştiţi că aşa va fi !

Tata nu se sperie. Era „prezent" la un detaşament de muncă. Primarul era cu salariul la zi. Plutonierii îşi primeau şi ei partea lor, şoseaua se construia, totul părea a fi în ordine.

La sfîrşitul lunii august, acelaşi plutonier Marinescu a venit din nou la noi. De data aceasta, după ce i-a ascultat veştile, tata s-a alarmat.

Unchiul meu, căpitanul în rezervă Paul Constanţiu Virtolaş, fusese informat că tata figurează pe „nişte liste" ale generalului Cepleanu.

Generalul Piki Vasiliu, ministru în guvernul Antonescu — la o intervenţie a unchiului meu — ar fi răspuns că nu e încă vorba de măsuri disciplinare, dar că, poate, vor fi....

Şi-au fost..

În noaptea de 15 septembrie 1942 — ajun de Roș Hașana — pe la ora 2, soneria a sunat prelung. În ușă se izbea cu pumnii.

— Deschideți ! Poliția !

Cu ochii cîrpiți de somn, în pijamale, cu halate de casă aruncate pe umeri, am ieșit cu toții în hol.

— Am ordin să vă arestez și să vă duc la comisariat.

Comisarul circumscripției 15 îl cunoștea de ani de zile pe tata ; vorbea fără a-l privi.

— S-ar putea să fie doar așa, știți, un control, dar eu trebuie să-mi fac datoria. În ordin scrie : soțul, soția, părinții lor și copiii.

Bunica, bolnavă, zăcea în pat. A fost norocul ei. Altfel, așa cum o cunoșteam, ar fi sărit să plece cu noi, în miez de noapte, la comisariat. Un sergent de poliție a rămas acasă să o păzească. Mătușile mele au telefonat de îndată profesorului dr. Basil Teodorescu, în a cărui îngrijire era bunica. El a sosit imediat.

Timp de 24 de ore, prof. dr. Basil Teodorescu nu a părăsit casa noastră. De fiecare dată cînd veneau s-o ridice pe bunica, el intervenea spunînd că-i interzice să coboare din pat. Ținînd seama de renumele prof. Basil Teodorescu și de felul energic în care intervenea, cei de la comisariatul de poliție au renunțat... In 1942, bunica avea 79 de ani.

La comisariatul din strada Izvor am rămas o noapte întreagă. În celula noastră erau două bănci. Pe una m-au culcat pe mine, pe cea de a doua a șezut mama. Tata nu s-a așezat pe bancă nici o clipă. Cînd zorile sau ivit, l-am privit înmărmurită : albise complet.

Înfrigurați, după o noapte de nesomn, am fost urcați într-o dubă și duși pe strada Sfinților, în clădirea unei școli, nu departe de Bulevardul Domniței.

Împlinisem, în iunie, 14 ani. Eram elevă în clasa III-a de liceu. Îmi plăcea să citesc mult. Mă interesau politica, situația internațională. Nu mă amestecam în discuțiile celor adulți, dar ascultam. Începuse să mă preocupe tot ce e legat de evrei, de soarta lor în lume.

Cu cîteva luni înainte, prin casa noastră a trecut un om ce mi se păruse ciudat. Era doctorul Beniamin Schor, din Viena, care reușise să fugă din Austria și se ascun-

dea pe unde putea. O organizație sionistă din București îl preluase și încerca să-l expedieze în Palestina.

Fiind medic, fusese concentrat într-un lagăr de deținuți politici. Acasă, la Viena, rămăseseră soția și cele două fiice, dintre care una, cea mai mare, avea vîrsta mea.

În lagăr a auzit că evreii din Viena sînt trimiși în Polonia, că unii din ei au fost uciși, arși de vii. Nu îi venea să creadă, dar o mare neliniște pusese stăpînire pe el.

Într-o noapte a profitat de o împrejurare fericită și a evadat din lagăr. A ajuns, după cîteva zile, la Viena. Un vecin i-a spus că soția și fiicele fuseseră deportate cu două săptămîni înainte și l-a sfătuit să fugă, altfel e în mare primejdie. Vînătoarea de evrei era în toi.

A pornit să-și caute familia. Cineva i-a spus că mama, paralizată, zace într-un spital. Nu a mai găsit-o în viață. Un medic, fost coleg, i-a povestit că murise în stare de inconștiență. Fasciștii au lovit-o în cap și biata femeie a căzut în nesimțire.

Doctorul Schor a ajuns în București. Aștepta să fie trecut ilegal frontiera. S-ar putea să fie în viață, în Israel.

El ne-a vorbit de „soluția finală" a lui Hitler, el i-a povestit tatălui meu despre soarta evreilor din Germania, Austria și Polonia. Tata încerca să-l convingă că românii nu-s la fel ca nemții, că în România se va putea trăi, chiar dacă vor fi o serie de restricții, dar se va putea supraviețui nebuniei fasciste.

Sărmanul meu tată, cîte iluzii își făcuse!

În casa unchiului meu, fotograful Aurel Bauch, se întîlneau de obicei, o dată pe săptămînă cîțiva prieteni: Geo Bogza. Traian Șelmaru (pe atunci Selmar Terner) etc.

Cuibărită pe pervazul ferestrei, îi ascultam, iar ei uitau că mă aflam acolo, pentru că nu îndrăzneam să deschid gura.

Unchiul meu, Aurel Bauch, soția lui Henriette, sora tatălui meu și verișoara mea Djania erau refugiați din Paris. Odată cu intrarea nemților în capitala Franței, au profitat de cetățenia română și s-au repatriat în România. Unchiul meu, Aurel Bauch, și-a deschis pe Calea Victoriei un atelier fotografic „Studio 43".

Acolo, în casă, am auzit vorbindu-se de tot ce-au făcut nemții cu evreii din Germania. De tot ce făceau acum

în Polonia, nimicind comunitatea evreiască. De tot ce făceau în Franța și se pregăteau să facă în întreaga omenire.

Despre „soluția finală" nu se vorbea, poate nici nu luaseră cunoștință de ea, dar despre ticăloșii, fărădelegi, uciderii în masă, deportări, da, auzeam. Unul dintre cei mai indignați, dar în același timp dintre cei naivi, pentru că credea în curățenia sufletească a românului, în incapacitatea acestuia de a ucide un om nevinovat, era Geo Bogza. Miron Radu Paraschivescu încerca să-l contrazică, vorbindu-i de instincte animalice, de curentele de masă, de războiul care scoate fiara din om, despre propaganda mincinoasă și otrăvitoare...

Ascultîndu-i atunci, mi se părea interesant și, de ce nu, instructiv...

În sălile mari de clasă și pe culoare erau aduși mereu alți și alți oameni : bărbați, femei, copii. Plînsete, gemete, strigăte. Unii aveau în mînă cîte un geamantan, alții doar o boccelută. Un bărbat cu un coș mare de rafie trecea printre cei arestați dîndu-le de mîncare. Mîncare și vorbe bune de încurajare, care în acele clipe făceau mai mult decît chifla cu magiun. Pe acel om îl chema Schwartz, și nu era arestat. Sperțuise pe polițiști ca să-i dea voie să ne ajute.

Într-una din sălile de clasă ne-am așezat într-un colț. Un scaun, un pupitru, o bancă. Priveam în jurul nostru. Un chestor, Vasilescu, de la Prefectura Capitalei, citea ordinele.

— Domnule chestor, — îndrăzni tata într-un tîrziu — ce va fi cu noi ? Pentru ce ne aflăm aici ? Cum putem comunica cu familiile noastre ? Vă rog...

— Ia nu mă mai ruga. Ce tot atîtea întrebări ? Ce-s eu ,birou de informații ? Ăsta-i „centru de colectare" a celor care vor fi trimiși în Transnistria. Ați lipsit de la muncă și Mareșalu' vă trimite — ca învățătură de minte — să munciți acolo...

Se făcuse liniște. Liniștea devenea tot mai apăsătoare. Am înțeles cu toții despre ce e vorba.

— Iar despre familiile voastre, — ce să vă spun ? Să stea acasă, zise chestorul. O să le dați voi de știre. O să vie aici o comisie de triere și cine nu-i vinovat o să se ducă liniștit acasă.

Licăriri de speranță. O comisie de triere? Atunci, poate...

(Cît timp am fost deportată, aproape 14 luni, ni s-a vorbit mereu de această „comisie de triere".)

Chestorul nu știa ce înseamnă o familie evreiască.

Ne aflam doar de cîteva ore, concentrați din diverse cartiere ale Bucureștiului, în școala de pe strada Sfinților. Jur-împrejurul gardului se adunaseră sute de oameni: părinți, frați, surori, copii ai celor arestați.

Îi priveam de la fereastră. Din cînd în cînd auzeam:

— Uite-o pe mama! Mamă! O, Doamne, nu mă vede! Nici nu mă aude! Uite cum o îmbrîncește polițistul! Mamă!!!

— Sarica — o voce răgușită de bărbat ne înfiioră, — Sarica... fetița tatii...

— Acolo, în colțul acela... o vedeți? — ni se adresă un tînăr cu ochi mari, căprui, plini de neliniște, durere. — Acolo, vedeți, e sora mea mai mare, Betty. De la ei de-acasă m-au ridicat azi noapte. Cum s-au mai speriat nepoțeii mei cînd au văzut polițiștii. — Marcel Winter își privea tăcut sora și cumnatul care așteptau, cu un pachet în mînă lîngă gardul școlii. — Părinții și celelalte două surori mai mici sînt la Brăila, — continuă el. Ei nu știu încă nimic. Vă dați seama, ce-o să fie pentru mama?

Într-un colț al sălii, departe de fereastră, o pereche de oameni maturi își priveau fiul, un tînăr înalt, cu umerii largi și privirea plină de optimism.

Irene și Aladar Brauch îl ascultau pe Fritz, care le explica, plin de siguranță, că în cîteva ore vor fi liberi. „Comisia de triere" și-a început, desigur, lucrările.

Pe un alt scaun, trăgînd tacticos din pipă, un domn cu o alură de sportiv, cu părul alb, privea puțin distrat tragedia din jurul său. Robert Placek era cetățean ceh. Știa că este o greșeală. Era convins că totul se va clarifica în cîteva ore. Era evreu, e adevărat, dar cetățean străin. Avea un pașaport austriac în buzunar, iar soția, creștină, austriacă, probabil că se afla deja la poartă, cu ordinul de eliberare.

Iulius Grienberg și soția sa, Luiza, se ocupau de Zittale, fețita lor de doi ani. O mică păpușă vie, care rîdea în hohote, amuzîndu-se de strigătele celor din jur.

Pe un balot uriaș — o plapumă împăturită — „trona" doamna Maidenberg, care trecuse de prima tinerețe. Cu

poftă, mușca dintr-un sandvici uriaș. Alături de ea, fiul ei, un tînăr plăcut, subțire, delicat, o privea plin de tristețe. Tatăl lui, domnul Maidenberg, citea într-o carte de rugăciuni. Nimeni și nimic nu-l puteau distrage din lectura cărții sfinte. Fiul semăna cu el. Bătrînul Maidenberg era un om plăpînd cu o față palidă.

Contabilul Alfred Blumenthal mîngîia ușor, delicat, mîna soției sale, o femeie frumoasă, cu privirea calmă, senină.

— Pînă la urmă toate se vor aranja. Cu siguranță că e o greșeală. O greșeală grosolană. El, generalul, ne-a felicitat... A fost mulțumit de noi... O greșeală...

Pînă la amiază, școala era plină. Nu mai aveai unde te mișca. În schimbul unor bacșișuri serioase, polițiștii au început să facă naveta între cei de la gard și cei din clădire. Astfel am ajuns în posesia unor haine mai călduroase, unui coș cu alimente și unor sticle cu băuturi răcoritoare.

După-amiază, polițiștii, în urma unui ordin primit de la chestură, i-au îndepărtat pe cei ce înconjurau școala din strada Sfinților.

Începuse să se întunece. Pe un pupitru, plin de pete de cerneală, au apărut cîteva lumînări. Femeile și-au acoperit capul. Cîțiva bărbați s-au înfășurat în „talit"-uri, dar cea mai mare parte și-au pus batiste pe cap.

Ușile dintre clase erau deschise. Umbrele celor din încăperi jucau pe pereți.

În liniștea care se așternuse brusc, o voce — nici pînă azi nu știu a cui, — s-a ridicat puternică, limpede.

— *Șma Israel... Adonai Eloheinu, Adonai Ehad !*

Oamenii au început să se roage. Un murmur, ca o apă, umplea încăperile. Lacrimile curgeau în voie pe fețele noastre. Priveam pîlpîirea lumînărilor, îi vorbeam lui Dumnezeu, direct, fără intermediari. Femeile își ștergeau ochii cu batistele, cu colțurile basmalelor. Bărbații ștergeau cu palma lacrimile care se prelingeau pe fețele nerase.

Pînă și cei cîțiva copii mici tăceau, impresionați.

— Doamne, ce ai cu noi ? De ce ne pedepsești atît de cumplit Doamne, nu ne părăsi !...

Am adormit, acolo, pe banca de școală, cu ochii înlăcrimați, cu teama cuibărită adînc în suflet.

Şapte zile a durat calvarul numit *Şcoala din strada Sfinţilor.*

De două ori am izbutit să fugim noaptea, acasă. Cîteva sute de lei date unui poliţist ne-au înlesnit „evadarea". În zori trebuia să fim înapoi. Ca noi au făcut toţi cei care au avut posibilităţi materiale şi motive pentru a pleca de acolo : o casă, o familie...

Într-una din zile chestorul strigă patru nume de familie. Printre ele era şi familia Sticlaru formată din 3 persoane şi familia Faibiş.

Pe Nelu Faibiş — un tînăr înalt, solid, mereu cu un zîmbet cald pe faţă, care de-abia împlinise douăzeci de ani — îl cunoşteam din casa familiei Haichin. El a fost bun prieten cu Şura Haichin, fratele celei mai bune prietene, Tamara, cu care am copilărit şi am fost colegă de şcoală. Ştiam că Nelu a avut neplăceri cu munca obligatorie. Au vrut să-l trimită la Sărata unde era un detaşament de muncă. Familia Faibiş a găsit însă un colonel avocat care locuia pe strada Virgiliu şi acesta a reuşit acum să-i scoată şi din şcoala de pe strada Sfinţilor.

Faibişii şi-au strîns în grabă cele cîteva lucruri. Nelu s-a apropiat de mine. Avea lacrimi în ochi.

— Curaj, Sonia. O să vezi ! Totul o să fie bine !

Familia Sticlaru a scăpat mulţumită intervenţiei doamnei Goga, soţia cunoscutului poet, politician antisemit.

A doua zi dimineaţă domnul Schwartz a intrat din nou în şcoală. Şperţuia pe poliţişti. Venea mereu încărcat cu coşuri de mîncare. În buzunare avea bomboane pentru cei mici.

Zitale, Victoraş, băiatul Hechterilor, Dinu, fiul delicat şi blond al familiei Lupescu, Natalita Schnelich fugeau după el ca să capete bomboane. Sălile cu oameni trişti, preocupaţi, crispaţi, răsunau de rîsetele lor vesele.

Frizerului Avram Solomon şi soţiei sale, le-a fost adus de către poliţişti băiatul, Marcel. Un puşti simpatic, cu ochii jucăuşi în cap, isteţ, vesel. Avram Solomon, înalt, slab, brunet, poreclit „ţiganul", a avut de ales. Sau mama să fie deportată cu ei, sau fiul, un copil de şapte ani. Şi familia a decis. Va pleca Marcelică... Oricum, avea mai multe şanse decît bătrîna mamă, bolnavă. Cît timp

am stat la şcoala din Sfinţilor, frizerul Solomon ne încîntase cu poveştile lui, întîmplări adevărate din lunga lui carieră de frizer.

— L-am avut de client şi pe profesorul Iorga. În fiecare dimineaţă la ora 7 precis veneam la el acasă — atunci cînd se afla la Bucureşti — şi îi „îndreptam barba", mîndria lui. După ani de zile, mi-a dăruit un ceas, acesta-i — şi ne arată un ceas de aur Longinnes — şi acest pardesiu de păr de cămilă.

Duminică seara era ajun de Iom Chipur. Kol Nidre... Am postit toţi. Rugăciunile s-au făcut în tăcere într-una din sălile de clasă, devenită — provizoriu — casă de rugăciune.

Din cînd în cînd, vocile murmurau la unison rugăciunile sfinte. Luni dimineaţa. Ora cinci. Zorile încă nu se iviseră. Autocamioane mari, militare, au oprit în faţa şcolii.

— Toţi jidanii la camioane ! Plecarea !

Porţile mari, de fier, ale şcolii s-au deschis. În linişte, tăcuţi, strînşi unul lîngă altul, ca şi cum am fi vrut să ne apărăm de lumea din afară, urcam în camioanele verzi. Soarele nu se ridicase încă pe cer. Nu ştiu de unde, nu ştiu cînd s-a aflat de plecarea noastră. Zeci de oameni s-au adunat în faţa şcolii. Ne priveau în tăcere, îngroziţi. Din cînd în cînd un strigăt sfîşia liniştea grea. Cîte unul dintre noi era recunoscut.

— Carol... Carol, ai grijă de tine..,

— Marceleee ! ! !

— Asta-i mama.. a venit de la Brăila. De ce o fi lăsat-o Betty să vină aici ?...

Poliţiştii au pus lîngă fiecare camion un scaun. Ne urcam greu. Claie peste grămadă, unii lîngă alţii, ne aşezam pe jos. Îmbarcarea nu a durat mult. După mai puţin de o jumătate de oră de călătorie, timp în care nici unul dintre noi nu a scos un cuvînt, am ajuns la gara Bucureşti-Triaj.

— Jos, jos, repede ! Mişcaţi !... Dumnezeii mamei voastre de jidani...

Aceste cuvinte spuse pe un ton de comandă, însoţite mai întotdeauna de lovituri de bîtă sau bici, le-am auzit mereu de-a lungul celor aproape 14 luni de deportare.

Pentru poliţişti, jandarmi, soldaţi, nu mai eram oameni. Pentru ei reprezentam o turmă de animale, care

trebuie mînată spre abator ori spre grajduri de vite. Cea mai mare parte din cei în uniformă nu vedeau în noi ființe asemenea lor, femei care ar fi putut să le fie mame, surori, iubite, copii care semănau cu aceia pe care i-au lăsat acasă, sau bărbați cu care ar fi putut lucra împreună, sau ciocni un pahar cu vin...

Vagoanele de vite ne așteptau — garate — pe o „linie moartă" în gara Triaj. Am fost urcați, cîte 44-45 în fiecare vagon. În primele clipe a domnit o agitație febrilă, de organizare, de aranjare a puținelor lucruri pe care le aveam cu noi. S-au auzit și țipete, înjurături. Fiecare avea impresia că locul celuilalt e mai bun. Bătaia cea mare era pentru locurile lîngă fereastra vagonului (un ochi zăbrelit ce dădea spre lumină, plasat aproape de tavanul vagonului, pe unde pătrundea un pic de aer). Cei din urmă au trebuit să rămînă în dreptul ușii. Alături de ei au fost puse două ciubăre cu capac. Unul din jandarmi a glumit :

— Să nu le încurcați, bre ! Unul pentru apă, celălalt pentru nevoi ! Să nu le încurcați !

Cîtă dreptate a avut ! Din prima noapte ciubărele au fost încurcate de cîte unul din noi, mai grăbit. Pentru a ajunge în dreptul ușii trebuia trecut peste trupurile culcate ale celorlalți. În vagoane era întuneric. Cum să se poată deosebi ciubărele ? Cu timpul am căpătat experiență și fiecare ciubăr a fost așezat separat, în altă extremitate a vagonului. La un moment dat, am făcut de planton, cu schimbul, lîngă ciubărul cu apă. Dar pînă să învățăm...

Pe „linia moartă" a gării periferice bucureștene am stat trei zile. Între timp, un grup de doamne de la Crucea Roșie — printre el și evreice — ne aduceau lapte, ceai, pîine proaspătă pentru copii, pentru bătrîni. Comunitatea evreilor ne-a adus lăzi cu medicamente, căni, farfurii de tablă, găleți, topoare, cuie.

Mi-am adus aminte că la școală la Sf. Iosif, am făcut un curs de prim ajutor medical. Am fost trimisă — în calitate de străjeră — la Spitalul Colței unde am căpătat primele noțiuni de infirmieră. În febra acestui început de aventură am spus reprezentantului Comunității că sînt „infirmieră". Nici măcar n-a băgat de seamă că are în fața lui o fetiță. Mi-a predat lăzile, am semnat...

Familiile noastre reuşeau să ne aducă haine şi alimente. Poliţiştii închideau ochii şi deschideau mîna. Ni se permitea să coborîm din vagoane numai în zori şi seara. Mîncarea ni se aducea de la cantina C.F.R.-ului, unde Comunitatea plătise pentru noi. O ciorbă lungă o dată pe zi, în care — atunci cînd aveam noroc — găseam cîte un cartof, cîte un morcov, un zgîrci sau un oscior..

Căldura lunii septembrie ne moleşea. Prin micile deschizături de sus, ale vagoanelor, nu pătrundea destul aer. Lîngă noi, culcaţi pe pătură, erau Iulius şi Liza Grienberg. Fetiţa lor, Zita, sărea sprintenă. Rîsul ei spărgea liniştea de moarte. Se vorbea în şoaptă. În cele trei zile am ascultat zeci de poveşti. Fiecare istorisea despre el, despre familia lui, despre lucrul părăsit... Învăţam să ne cunoaştem, să ne obişnuim a trăi în colectiv. Cel mai greu era cu spălatul. În fiecare dimineaţă căpătam cîte un bidon cu apă. În plus ni se umplea hîrdăul.

Tata, ca şi ceilalţi, de altfel, obişnuia să spună :

— O să vedeţi, nu vom pleca ! Trebuie să vină o comisie de triere ! Majoritatea sîntem nevinovaţi, am fost prezenţi la muncă. Pe livretul nostru este pusă viza Cercului teritorial pentru zilele de „zăpadă"...

Domnul Blumenthal îşi ştergea, nervos, ochelarii :

— Cu noi, domnule, e o greşeală la fel de gravă... o greşeală ce trebuie să iasă la iveală. Noi sîntem cei cu grădinile de zarzavat. Aţi auzit de noi, nu ?... Generalul Cepleanu ne-a găsit pe parcelele de zarzavaturi. Auziţi... ne-a găsit acolo ! Eu i-am făcut lista. Eu am scris numele fiecăruia. Şi-acum... toţi cei de pe listă sîntem aici. Nu înţeleg ! ?

Chiar nu era de înţeles, dar nimănui nu îi păsa de noi. În a treia zi, un ceferist se apropie de vagoanele noastre, însoţit de un jandarm. Deschise cutia montată pe peretele vagonului, al cărui capac era din sîrmă, şi lipi cîte o foaie de drum : *Transport special :* TRANSNISTRIA—BOGDANOV.

ÎN ACEEAȘI NOAPTE, vagoanele au fost cuplate la un tren mărfar. Direcția : Transnistria. Nimeni nu dormea. Auzeam șuieratul prelung al locomotivei. Simțeam mișcarea ritmică a roților pe șinele de cale ferată. Ușile vagoanelor erau zăvorîte pe dinafară. Cu cît ne îndepărtam de București, se făcea tot mai rece.

Mulți dintre noi au făcut crize de isterie. Unii s-au repezit cu pumnii în pereții vagonului. Robert Placek și-a pierdut calmul. Murmura, cu ochii pierduți : „Es ist ein fehler ! Um Gottesswillen... ein fehler ! Wie ist dass moeglich ?“ (Este o greșeală. Pentru numele lui Dumnezeu, o greșeală. Cum e posibil așa ceva ?)

Tata îi șoptea mamei aceleași cuvinte amăgitoare : „O să vezi... la prima gară ne va aștepta o comisie... Nu se poate.. E o greșeală...“

Liza Grienberg o legăna pe Zitale, — și plîngea. Iulius o privea cu ochii plini de teamă. Irene șoptea : „Va fi bine... o să vedeți...“

Nici unul dintre noi nu putea să creadă că eram deportați. Ce va fi mîine ? Nu ne puneam această întrebare.

În zori, trenul s-a oprit. Ușile mari de lemn s-au dat în lături.

— Jos ! Vărsați lăturile ! Luați apă în căldări ! Cine are acum nevoi, să treacă sub vagon. În 10 minute toată lumea să fie sus !

Trenul era acum înconjurat de o gardă de jandarmi-agricoli, în uniforme albastre, ponosite. Toţi erau oameni în vîrstă, obosiţi, plictisiţi de „războiul sfînt“ impus de Mareşal.

Şeful corpului de gardă era plutonierul Fanache. Era singurul în uniformă kaki. Se purta cu subalternii, ţărani săraci, ca şi cu nişte slugi. Niciodată nu l-am auzit spunînd un cuvînt de omenie. Noi toţi eram jidani — atîta tot. „Măi tu ăla, măi jidane !“ — era întotdeauna însoţit de „Paştele şi Dumnezeii mă-tii ! grijania... Arhanghelii...“

Şi totuşi, aceşti jandarmi cu gura spurcată, gata să lovească, ne-au lăsat, de multe ori, ridicat zăvorul de la uşa vagonului, ca să o putem deschide, în drum. Să avem puţin aer.

În vagonul nostru, cei tineri am făcut un grup aparte. Eram singura fată. Am devenit confidenta lor. Fiecare îmi povestea viaţa lui, despre fata pe care a lăsat-o acasă, despre părinţi, îmi împărtăşea visurile, speranţele.

Fritz îmi vorbea despre Marcella. Gusti despre Yvonne. Bumi mi-o descria cu gingăşie de poet pe Felia. Îi ascultam. Ştiam că le face bine să povestească. Îi înţelegeam.

Singurul care nu-mi vorbea de vreo iubită era Marcel. Îmi povestea despre Brăila lui natală, despre mama pe care o diviniza, despre surorile lui mai mici, despre nepoţii lui, copiii lui Betty, sora cea mare, la care a locuit în Bucureşti, pe Calea Moşilor, „pînă la deportare“. Puteam să-l ascult ore în şir. Marcel mă privea cu căldură. Mă asemuia cu una din surorile lui.

De multe ori, Marcel ne recita versuri... Eminescu, Coşbuc, Verlaine... Sau cînta. Avea o voce limpede, frumoasă. Noi îl acompaniam. De la operetă treceam la doine şi romanţe româneşti şi terminam în idiş : „Ios, main şteitale Ios... dort der şil, dort der mil... dort der mark, dort der park, oioi, oioi, ioi, mein şteitele Ios.“

Lacrimile ne scăldau obrajii.

Apa nu ne ajungea. Mama a încetat în acele zile să se mai spele. Ne era sete. Ne era foame. Rezervele de acasă, luate cu noi, s-au terminat repede. Dădeam şperţuri soldaţilor ca să ne cumpere — prin gări, la cantinele C.F.R. — pîini, salam. Pîinea cazonă şi bucăţica de sa-

lam nu ne potoleau foamea. Mailenderii, Maidenbergii și mulți alții nu mîncau salam și nici slănina pe care reușeam s-o cumpărăm uneori. Zitale, Natalița, Victor și Dinu căpătau atunci porții mai mari. Copiii erau bucuria vagonului nostru. Erau veseli, deștepți, dulci. Zitale mă botezase „Țuia". Mulți m-au strigat, ani de zile, așa. Ne jucam cu ei, în mod deosebit cu cele două fetițe. Toți le iubeam. Zitale era brunetă, Natalița era un înger blond.

În cîteva zile de arșiță cumplită am traversat Moldova. „Încă puțin și ajungem la Nistru."

Șapte zile în vagoane. Șapte zile, un drum pe care îl făceai, de obicei, în 10 ore, cu un tren personal. Șapte zile de sete, de foame, de neliniște, de teamă. Șapte zile în care am învățat să ne cunoaștem, dar nu să ne iubim. Nu puteam pricepe de ce nu ne înțelegeam între noi. De ce dispăruse omenia. De ce fiecare se lupta cu ghearele și cu dinții, uneori pentru 10 centimetri de podea, pentru 50 de grame de apă în plus, pentru cîteva fărîmituri de pîine. Aveam paisprezece ani și două luni. Cei doi prieteni ai mei, Fritz Brauch, 21 ani, Marcel Winter, 22 ani, aveau ceva mai multă experiență. Fritz ne povestea — încercînd să facă haz de necaz — de faimosul detașament de lucru de la Găiești care descărca tone de cutii cu rahat pentru armata română. Certuri, „musăraie" și foarte rareori întîlniri cu cîte un OM. Winter se străduia să-mi explice legile darwinismului. „Legea selecției": fiecare încearcă să se apere, luptă pentru a rezista, pentru a supraviețui. Cu timpul, am înțeles.

În grupul nostru de oameni feluriți, veniți din diverse pături sociale, cu obiceiuri diferite, mi-am făcut o prietenă, — Ana Blumenthal, soția contabilului. Ana s-a străduit, cu multă răbdare, să mă facă să înțeleg că trebuie să fiu mai puțin exaltată. Că nu am voie să renunț la cana mea cu apă pentru altul, că trebuie să-mi păstrez bucățica de pîine și pentru seara, cînd din nou îmi va fi foame. Iar dacă un militar mă înjură sau mă lovește, să nu sar, să nu mă revolt. Să mă fac că nu aud, că nu văd...

Ana era o femeie frumoasă. Avea 40 de ani — cîțiva ani mai mult decît mama mea. Era înțeleaptă, liniștită; un om cald.

Mama era o ființă lipsită de apărare. Bolnăvicioasă. Plecase din București suferind de o sinuzită care îi provoca dureri de cap și temperatură. Tata era și el bolnav. Un ulcer rebel ; un infarct și nervii... Din prima zi a deportării, m-am simțit responsabilă pentru soarta lor. Îmi era milă de ei. Mă simțeam puternică. Tata nu înceta s-o consoleze pe mama. Îmi dădeam seama că se leagănă în iluzii. În tren, în a patra zi am început să cotrobăiesc prin lăzile primite în gara Triaj. Am găsit o trusă de dulgherie. Un ferăstrău. I-am chemat pe Fritz și pe Winter, iar ei pe Dolphi Hechter și pe Iulius Grinberg. S-a ținut un scurt „consiliu". Băieții au decis să taie cîte un pătrat în podeaua vagonului, pe care, bineînțeles, o vor acoperi cu o valiză dacă va veni un control. Am luat alte patru ferăstraie la mine, într-un sac de mînă. A doua zi, în zori, cînd ni s-au deschis vagoanele, m-am prezentat la Fanache.

— Eu sînt infirmieră. Trebuie să trec din vagon în vagon și să împart medicamente. Am auzit că sînt cîteva cazuri de dizenterie.

— Treci, dar repede, fără multă pălăvrăgeală ! Și spune-le să nu mai mănînce așa mult... hahaha. De aia îi doare burta !

Am lăsat cîte un ferăstrău în fiecare vagon, explicînd ce trebuie făcut.

În a șaptea zi am ajuns la Tighina. Nistrul se vedea din depărtare. O apă tulbure, murdară, pe care pluteau scînduri, crengi de copaci... Vagoanele noastre au fost garate pe o linie moartă. Fiind bine închise, cu zăvoare pe dinafară, jandarmii nu se temeau că vom evada. Zăpușeala, lipsa de aer ne moleșeau. Ne chinuia setea. Singura cană de apă dimineața și una seara nu ne erau de-ajuns.

Ne puneam toți aceeași întrebare : oare ce ne așteaptă ?

După două zile, cînd aveam impresia că am fost uitați și de oameni și de Dumnezeu, am auzit fluierul impiegatului gării. Apoi o locomotivă, scrîșnet de frîne, o smucitură și trenul s-a pus în mișcare. Cîțiva dintre noi au privit prin ferăstruică.

— Trecem, Nistrul !

O oră de mers. Parcă ne tîram în noaptea caldă. Trecusem un pod peste Nistru. Din nou, apoi, abandonaţi pe o linie moartă. În seara aceea, jandarmii nu ne-au mai deschis vagoanele. Şi nu ne-au mai dat apă.

De obicei, seara ne adunam în jurul deschizăturilor făcute în podeaua vagonului. Povesteam despre viaţa din Bucureşti, despre mîncăruri pregătite cu diverse ocazii, despre petreceri, întîlniri cu oameni deosebiţi. În prima seară pe pămîntul Transnistriei, nimeni nu s-a mişcat de pe locul lui. Gînduri negre ne treceau prin cap. Nu se vorbea. Zitale dormea. Victor, băiatul lui Dolphi Hechter, dormea şi el. Numai Dinu, fiul familiei Lupescu, se juca cu o foaie de hîrtie, liniştit şi surîzător. În vagon domnea o linişte grea, apăsătoare. Încercam să dorm. Îmi era cald. Îmi era sete. Buzele îmi erau crăpate, ardeau. Făceam eforturi să-mi aduc aminte lucruri plăcute, petrecute în scurta-mi viaţă : jocul cu bulgării de zăpadă, clubul „Amiciţia copiilor“ (C.A.C.), uliul şi porumbeii, colecţia mea de timbre... Marius Benaroio, primul meu prieten, prima mea dragoste... Bunica... Ori de cîte ori îmi aminteam de bunica, mă linişteam. Îmi aminteam discuţiile pe care le-am avut cu ea, simţeam, învăluindu-mă, privirea ei caldă, blîndă, deschisă. În urmă cu luni de zile am avut lungi discuţii, vroiam să-i dovedesc că Dumnezeu e mare, bun, că noi sîntem poporul ales, copiii lui iubiţi. E ceea ce învăţasem la şcoală, sub îndrumarea rabinului Beck, profesorul nostru de religie. Bunica nu mă contrazicea, dar îmi povestea, de fiecare dată, aceeaşi poveste. Mama ei, străbunica mea, fusese o femeie destul de credincioasă. Ceea ce o deosebea de toţi ceilalţi în jurul ei era bunătatea, dăruirea de sine. Nu a existat ca vreun om în nevoie să bată la uşa ei şi să nu găsească ajutor. Fie că era vorba de sfaturi, fie de un ajutor material. De multe ori venea la bunica mea (era fiica ei cea mică) şi îi cerea „împrumut“ cîteva sute, chiar mii de lei.

— Pentru ce, mamă ?

— Se mărită o fată...

Bunica mea nu întreba mai mult. Ştia că mama ei nu va spune despre cine este vorba...

Avea 87 de ani cînd, într-o zi, şi-a chemat fiica — adică pe bunica mea.

— Amalie dragă, eu plec. Mă duc... Nu plînge! E timpul. Sînt foarte obosită. Uite, ţi-am scris aici ce trebuie să faci. Pe oamenii înscrişi pe lista asta trebuie să-i ajuţi în fiecare lună. Banii sînt aici, în cutie. Pentru copiii tăi, uite, ai plicul ăsta... Nu protesta. I-am scris şi fratelui tău mai mare, la Viena, lui Bernhard să-ţi trimită, ca şi pînă acum, lunar tot ce am avut eu nevoie... E vorba de o pensie viageră... Ştii bine, de la banca aceea din Elveţia... Tu, ia tot ce am... Amalie dragă... Să ştii că mă duc la El. Am crezut în El o viaţă întreagă. Mi-am crescut copiii în respect şi dragoste pentru El. După ce bietul tata a murit şi am rămas văduvă, singură, fraţii tăi fiind departe, de mult la casele lor, nu am mai avut pe nimeni mai apropiat decît pe el, Dumnezeul meu. Acum, în acest ceas al despărţirii de tot ce e lumesc, de tot ce iubesc, ascultă, fata mea, trebuie să mă asculţi bine : mă duc la El ! Locul meu e acolo. Dar, dacă ţie, soţului tău, copiilor tăi, nu le va merge bine, dacă nu veţi fi fericiţi pe acest pămînt, ascultă bine, Amalie, ţi-o spun eu, mama ta, să ştii că El ne-a uitat ! Nu are timp de noi !

Cînd îmi povestea despre această spovedanie bunica îşi strîngea buzele. Faţa ei, bună, frumoasă, luminoasă, se înăsprea.

— După ce a murit mama, s-a prăpădit bunicul tău, — soţul meu. Toată averea s-a dus. Tatăl tău, foarte tînăr, nepriceput în afaceri, a fost înşelat de cei mai buni prieteni. Am fost nevoiţi să vindem casa, să ne mutăm într-un apartament mai mic, cu chirie. Chelly şi Gina, mătuşile tale, au fost nevoite să lucreze din greu. Tatăl tău, la o săptămînă după căsătorie, a fost arestat ca dezertor. Cu banii pe care i-a căpătat zestre a plătit să nu facă închisoare şi a stat cu mama ta la Petroşani, unde şi-a făcut stagiul militar. Apoi s-a îmbolnăvit...

Cum se poate trăi fără aer, fără apă ? Oare El ne-a uitat ? Sîntem doar poporul ales de El. El ne iubea, eram copiii Lui. Şi atunci, Doamne, unde eşti ? De ce ne laşi să suferim atît de crîncen ? De ce ne încerci atît de greu ? De ce nu-ţi arunci privirea asupra noastră, Doamne ?...

A doua zi dimineaţa, uşile vagoanelor s-au dat în lături. Lumina puternică năvăli în vagon orbindu-ne. Pe

urmă am început să ne obișnuim. Jos, în fața vagoanelor, jandarmi cu armele în poziție de tragere. Ofițeri cu haine elegante, cizme lucioase și cravașe în mînă. Unul a strigat :

— În decurs de o oră vreau ca toate bijuteriile, ceasurile și banii să fie puse în aceste găleți. Cred că m-ați înțeles. După o oră începem să facem controale. Cine a păstrat ceva va fi împușcat pe loc. Fără judecată ! Ați înțeles ? Pentru efortul de război... Dacă doriți, puteți întocmi liste și după război obiectele, sau contravaloarea lor, vă vor fi restituite.

Domul Blumenthal a scos imediat un stilou și un registru. Nimeni n-a scos o vorbă. Ni se părea normal să ne scoatem cerceii din urechi, inelele de pe degete, ceasurile de pe mînă. Tata a șoptit — dar șoapta lui s-a răspîndit : „Nu dați toți banii. De bani o să mai avem nevoie". Ofițerul privea distrat, din cînd în cînd ne mai îndemna, ne mai amenința.

— Atenție, aici ! Vom trece la controlul bagajelor. Veți desface bagajele și le veți lăsa în vagoane. Vom face și controale corporale. Nu aș vrea să-mi stric ziua cu voi. Nu-mi place să trag, dar dacă nu mi se respectă ordinele...

Toți am predat obiectele de valoare. Unii dintre noi, mai curajoși, mai inconștienți, au mai ascuns cîte ceva. Blumenthal înregistra de zor. Mai tîrziu, după mult timp, mi-am dat seama de ridicolul situației. Ofițerul privea amuzat strădania bietului evreu, de a întocmi lista cît mai corect :

Familia Solomon Avraham : o pereche de cercei de damă cu două perle ; un ceas de damă, marca Omega ; două verighete...

Familia Brauch Aladar : un ceas bărbătesc, marca Tellus, două verighete, un inel de damă cu un briliant, două inele bărbătești cu monogramă...

După o oră ne-am dat jos din vagoane. Jandarmii în jurul nostru. Cîțiva ofițeri s-au urcat în vagoane. Îndată au început să zboare cămăși, chiloți, prosoape. Nu se sinchiseau de nimic. Cu cinism, bătîndu-și joc, răsturnau valiză după valiză, una peste alta. Lucrurile de îmbrăcăminte mai frumoase erau puse deoparte. Așa am rămas fără fuste, fără rochie, fără pantofi. Mi-au lăsat doar

un trening (cu unul eram îmbrăcată), două bluze și bocancii din picioare. Aproape 14 luni, în deportare, nu am avut altceva de îmbrăcat decît aceste două treninguri albastre și perechea de bocanci grei. Restul lucrurilor din valiza mea „le-au plăcut". Fiecare ofițer a piecat cu cîte un geamantan plin cu lucruri. La amiază, cel care condusese „operația de jefuire" ne-a dat ordin să ne urcăm în vagoane.

— Veți căpăta cîte o pîine întreagă și apă la discreție. Trimiteți cîte un delegat de fiecare vagon la cantina C.F.R., să vă cumpere țigări și salam.

— Dar nu mai avem bani... domnule comandant!

— Păi, să ia cu el lucruri. Băieții de la cantină or să vă servească... plătiți cu pantaloni, cămăși... v-au mai rămas...

În vagoane domnea o harababură de nedescris. Ore întregi ne-am căutat lucrurile. Au fost certuri, s-au auzit țipete. Ba au fost chiar unii dintre noi care au ridicat pumnii. „Delegații" noștri s-au întors cu salam, țigări, iar pentru copii au adus lapte și unt. Seara, ușile grele au fost închise.

Am rămas la Tiraspol, pe o linie moartă, două zile. Pe urmă în miez de noapte, am auzit din nou locomotiva. O smucitură, și încă una, și, iată, am pornit din nou...

DE LA TIRASPOL la Odessa e cale de trei sau patru ore cu trenul.

Cele cinci vagoane cu evrei bucureşteni au făcut, în acel sfîrşit de septembrie, 14 ore.

Nu ştiam încotro porniserăm. Nu ştiam, — şi nici nu aveam pe cine întreba. De altfel, nici grupul de jandarmi care ne însoţea nu ştia pe unde vine Bogdanov. Poate că ăsta a fost norocul nostru.

Pe hîrtia îngălbenită de soare, pusă în gara Bucureşti-Triaj pe fiecare vagon, ar fi trebuit să fie trecută destinaţia lotului de deportaţi. La Odessa, însă, nimeni, nici cei de la căile ferate, nici cei de la comandatură nu ştiau unde este Bogdanov.

Vagoanele au fost din nou garate pe o linie moartă. Gara Odessa era important nod de cale ferată. Zeci de linii, vagoane vechi, scorojite, lovite de bombe. Mărfare pline de paie muiate de ploaie. O îmbulzeală de soldaţi români, nemţi, ţărani ucrainieni, încotoşmăniţi ca şi cum ar fi fost gerul Bobotezii, femei cu boccele grele pe cap.

Vagoanele noastre se aflau la ieşirea din gară. Pe un dîmb. Curioşi, ne-am perindat pe la micile ferestre din vagon. Gara, aflată pe un deal, domina oraşul. Bulevarde largi, străjuite de copaci, coborau pînă la mare, — în port. Vedeam vapoarele, bulevardele drepte, maşini, autocamioane, lume, lume multă. După o oră, două, am încetat să mai privim. Nu mai eram curioşi. Ne-a cuprins

din nou neliniștea. A doua zi dimineața, ritualul obișnuit: deschiderea vagoanelor, sfertul de pîine cazonă, bucățica de salam sau de slănină, golirea găleților. Nu mai aveam voie să coborîm sub vagoane.

— Aici e gară mare! Nu se poate să vă băgați pentru nevoi sub vagon. Mai țineți-vă și voi, ce naiba! Mîncare doar nu prea aveți. Atunci de ce să vă băgați sub vagoane? Doar n-o să faceți din gara Odessa o latrină...? Jandarmul a rîs, ca de o glumă bună. Noi ne gîndeam, însă, că va trebui să umplem hîrdaiele, — și nu vom mai avea unde să le deșertăm. Găurile tăiate de noi în podeaua de scînduri au fost utilizate acum și pentru a deșerta vasele cu lături. Miroseau urît.

— Vă mai ținem o zi aici — ne-a spus a doua zi dimineața Fanache. Nu știe nimeni unde să vă trimită.

Încă o zi și o noapte la Odessa. Nici măcar noi, cei tineri, nu mai aveam răbdare și putere să stăm de vorbă. Copiii erau nervoși. Le era sete, nu aveau loc unde să se miște, cei din jurul lor erau crispați, neliniștiți, nervoși. Am încercat să joc cu copiii toate jocurile de care îmi aminteam. Mi-am făcut de cîteva ori inventarul lăzii cu medicamente. Contabilul Blumenthal a întocmit lista deportaților. Eram 212 bucureșteni. (De-abia în luna octombrie au sosit încă 72 de băieți din București — fără familii, deportați — ca și noi — disciplinar — de către generalul Cepleanu.)

Printre noi, o femeie, Esther cu doi copii mici: o fetiță, pe care o alăpta și un băiețel de doi ani. Pe ea au ridicat-o la București de acasă. Soțul ei era într-un detașament de muncă obligatorie la Ploiești. Nici măcar nu a știut ce s-a întîmplat cu familia lui. Zalman Abramovici, geamgiul, era cu soția și trei fetițe. Cea mai mare, Sara, avea opt ani. Era un copil debil, bolnăvicios, cu doi ochi neobișnuit de mari. Spre deosebire de surioarele ei mai mici, fetița plîngea tot timpul. Am încercat să aflu de ce. O bătuse un polițist în noaptea arestării.

Orele erau chinuitor de lungi. Ziua ni se părea o veșnicie. Seara, cînd auzeam zgomotul făcut de ușile de la celelalte vagoane date deoparte, ne înviorам. Așteptam să se tragă și ușa noastră, să avem în sfîrșit aer. Ne înghesuiam la ușă. Nu aveam voie să coborîm. Nici nu încercam să protestăm măcar. Ni se părea firesc ca un

jandarm, bătrîn, în haine ponosite, ca vai de lume, cu o armă veche în mînă, să ne ţină la respect...

Într-una din serile acelea, după ce am fost bine înjuraţi, am simţit că sîngele îmi fierbe în vine. Revoltată, i-am spus lui Winter :

— Ce-ar fi dacă i-am dezarma şi am fugi ?

Marcel mă privi atunci lung, trist. Mîna lui îmi mîngîie pentru prima dată părul. Se uită lung la mine, ca şi cum m-ar fi văzut pentru prima dată.

— Ce copil eşti ! Şi eu, poate, m-aş fi răzvrătit. În fond, sîntem aici cîţiva care putem să-i dezarmăm pe ăştia, cîţiva... Uită-te la mine, Sonia, şi ascultă-mă bine : după ce îi facem inofensivi, ce se întîmplă ? Să zicem că 10—20 dintre noi ar fugi, s-ar ascunde. Ceilalţi — uită-te bine la ei — ceilalţi, bătrînii, femeile, copiii, ce-ar păţi ? Ce li s-ar întîmpla ? Te gîndeşti ?! Îţi dai seama ? De altfel, nu sînt convins că cei cîţiva ar reuşi să ajungă în ţară... Aşa că... las-o baltă. Hai mai bine să-i cerem lui Fanache să ne lase să ne dăm jos, să vedem ce se mai petrece şi prin celelalte vagoane. Poate are cineva nevoie de noi. Ia-ţi trusa de prim ajutor. S-ar putea ca cineva să aibă diaree, sau dureri de cap, sau să fie răcit.

Plutonierul Fanache ştia că sînt infirmiera lotului. Mi-a dat voie să intru în fiecare vagon, însoţită de Marcel.

În celelalte patru vagoane, situaţia era aceeaşi. Oamenii erau neliniştiţi, nervoşi. Unde vom fi duşi ? Ce ni se va întîmpla ? Cît se poate rezista cu puţină mîncare — foarte puţină — şi puţină apă ? Familia Zwirn, tatăl, mama şi trei băieţi — mi s-a părut cea mai echilibrată. Sorin avea 10 ani, era cel mai mic. Cît timp am trecut prin vagonul lor, s-a ţinut după mine. Cînd am coborît, mi-a spus cu o voce sigură :

— Să ştii că sînt puternic. Dacă o să ai nevoie de un ajutor, să ştii că sînt aici !

De data aceasta a fost rîndul meu să-l mîngîi pe părul zburlit. Mă simţeam bătrînă, plină de înţelegere pentru puştiul acesta curajos.

Am fost impresionată şi de fraţii Alter. Cel mare, Mircea, se ocupa de Mişu, fratele mai mic, cu o grijă paternă. Erau amîndoi foarte legaţi. Cu un zîmbet cald pe buze, Mircea Alter sărea în ajutorul oricui avea nevoie. Mişu, sau cum i se spunea, Mişulică, era la fel de

bun și prietenos, ca și fratele lui mai mare. Siguranța lor, optimismul lor îi îmbărbătau pe cei din jur.

În alt vagon, doamna Maidenberg mi s-a plîns :

— Nu avem ce mînca. Nici eu, nici soțul meu nu punem gura pe salamul sau slănina pe care ne-o dau. Dăm totul băiatului. Știi... nu e cașer. Mai am ceva provizii de acasă, dar se termină... Ce ne facem ? Vezi ce slab e soțul meu ?!

Domnul Maidenberg era, într-adevăr, slăbit. Părea de pe altă lume. Murmura, fără încetare, rugăciuni.

— De cînd ne-au ridicat de acasă, tata se roagă. Îmi spune mereu că numai Dumnezeu, în marea Lui putere, ne poate ajuta.

Tînărul Maidenberg era un băiat delicat, avea ochii învăluiți într-o mare tristețe. Își privea părinții cu nespusă grijă. Știa că din cauza lui se aflau acolo și își tăcea reproșuri. De multe ori mai tîrziu, am încercat să-l liniștesc. Nu cred că am reușit. Pe băiatul acesta nu l-am văzut niciodată zîmbind. Niciodată nu a participat la discuțiile noastre, nu a cîntat împreună cu noi. Se ocupa numai de părinți.

A treia zi în gara Odessa. Toamna era deosebit de caldă. Hainele se lipeau de noi. Doream o baie, un așternut curat, o mîncare caldă. Și apă, multă apă de băut. Toate discuțiile noastre se purtau pe aceeași temă.

Mama se spăla de îndată ce aveam puțină apă. Cînd îi țineam pătura într-un colț al vagonului, auzeam cum se șoptește :

— Păi da, e cucoană mare... trebuie să se spele...

Tot Winter a fost acela care m-a învățat să nu „aud", și deci să nu răspund. Așa m-am deprins să nu „aud", să nu „văd" decît atît cît trebuie și — ceea ce era mai important — să nu răspund. Ana Blumenthal, soția contabilului, mă povățuise :

— Cînd vrei să răspunzi, numără în gînd... pînă la 10, apoi încearcă să te gîndești la altceva... e mai bine... mai sănătos.

Era, într-adevăr, mai sănătos. Un singur lucru nu a putut nimeni să mă oprească : să uit !

Seara, vagoanele au fost din nou deschise. Aproape că nu reușisem să ne îndeplinim tot „programul" obișnuit. Gălețile de apă mai erau goale. Fanache a venit în fugă.

— Gata, îmbarcarea ! Plecăm !

— Încotro, domnule plutonier ?

— Şi dacă o să vă spun, o să ştiţi ? Nici eu nu ştiu pe unde vine asta. O să vedem acolo. Gata ! Încuie uşile, mă Vasile ! Acuş vine locomotiva să ne remorcheze !

După două ore, şuieratul prelung al locomotivei, scrîşnetul ascuţit al roţilor neunse, smuciturile vagonului ne-au trezit din toropeală.

Fiecare primea, în felul lui, începutul acestei noi etape. Zalman cu soţia plîngeau : „Vai de noi, ce-o să fie cu noi ?“

Placek, care în toate aceste zile nu a deschis gura, privea curios în jur. Părea să spună : „Pe mine toate astea nu mă interesează ! Ce caut eu aici ?“

Aladar Brauch mîngîia cu duioşie mîna soţiei. Erau timişoreni. În ultimii ani locuiseră la Bucureşti. Vorbeau între ei germana. Din prima clipă s-au împrietenit cu părinţii mei. Fritz, fiul lor, înalt, lat în umeri, cu ochii castanii, veseli, era pus mereu pe şotii. Ne-am împrietenit imediat. În cele aproape 14 luni de deportare, Fritz m-a tras de multe ori de cozi, m-a bătut, uneori ca pe un băiat, dar a fost pentru mine ca un frate.

Acum, Fritz încerca să ne explice, mie şi lui Winter, că vom fi duşi într-un sat, cazaţi în case ţărăneşti. „Vom face baie, vom mînca ciorbă caldă, vom bea cîte o găleată cu apă şi apoi vom putea dormi mult...“

— Nu de odihnă avem nevoie — am încercat să-i întrerup visul optimist — ci de paturi, de ziduri, de un acoperiş...

— Of ! şi tu cu realismul tău enervant...

— Tu visezi, Fritz, şi apoi, dezamăgirea va fi mai mare — spuse Winter, care, ca de obicei, era alături de mine. Îmi lua apărarea. Şi el mă socotea ca pe o soră. Din primele zile, pe cînd ne aflam încă la şcoala de pe strada Sfinţilor, mama l-a „înfiat“. Era deosebit de toţi ceilalţi. Nu prea înalt, zvelt, delicat. Avea un fel deschis de a vorbi, un zîmbet îngăduitor. La cei paisprezece ani ai mei, m-am pomenit îndrăgostită de el. Cred că şi-a dat seama imediat. Era cu nouă ani mai mare decît mine. Cu gîndul la sora lui, de vîrsta mea, rămasă la Brăila, Winter se purta cu mine ca un frate.

Patru ore de călătorie. Am ajuns într-o gară mică. Berskaia. Locomotiva, de data aceasta, nu a mai fost detașată de vagoane.

Beznă. Un felinar chior lumina un peron rudimentar.

În fața „gării", un tren cu vagoane de persoane. În zgomot și îmbulzeală de nedescris, ne-am suit în tren. Parcă n-am fi călătorit niciodată ca oamenii, pe bănci, în compartimente cu uși, ferestre.

Bagajele colective, lăzile cu medicamente, cu scule, în general bagajele grele le-au încărcat bărbații pe două platforme anexate acestui tren „personal".

După o călătorie de o oră, două, am ajuns într-o haltă de cale ferată. Locomotiva s-a detașat de trenul nostru și am rămas acolo, consemnați în vagoane. Zorile apăruseră de mult. Nimeni nu simțea însă oboseala.

Cîteva căruțe ne așteptau. Pentru bagaje. Încercam din nou să ne organizăm. Băieții descărcau platforma, vagoanele de geamantane, bocceluțe, sacoșe, saci. Un vacarm îngrozitor sparse liniștea dimineții. Cei doi ceferiști, impiegați de mișcare, priveau amuzați „tabloul" din fața lor : bărbați, femei, copiii, coborînd claie peste grămadă. Ne strigam unii pe alții. Copiii își căutau părinții, părinții își căutau copiii.

Înjurăturile curgeau. Loviturile paturilor de armă erau amortizate de rucksacurile și boccelele purtate în spate. Din cînd în cînd răzbătea cîte un vaiet :

— Nu mai da, domnule ofițer (pentru unii dintre noi, orice militar era ofițer, chiar dacă nu era decît un simplu căprar).

Căruțele încărcate cu bagaje porniră. Noi, după ele. Răcoarea dimineții ne dezmetici. Bătrînii se aflau împreună cu copiii, cocoțați sus, pe bagaje. Fritz îmi spuse, cu toată seriozitatea :

— Acum pornim în căutarea aurului din preeria Vestului Sălbatic.

Nu cred că am apreciat comparația lui, dar știu că mi-am rotit, atentă, privirea în jur. Șase sau opt jandarmi păzeau un grup de 212 bărbați, femei, copii. Drumul ni se părea lung. După vreo două, trei ore, se iviră în fața ochilor noștri căsuțele unui sat. Eram la capătul puterilor. Obosiți, lihniți de foame, însetați. Zăcuserăm în vagoane zile în șir, ne dezobișnuiserăm să mai mergem.

Acum ne tîram. Cei slabi, fără putere mergeau în frunte. Tinerii, adică noi, încercasem să imprimăm un ritm mai vioi marşului. Tata şi-a dat seama că cei slabi vor rămîne pe drum, — şi jandarmii, atîta aşteptau ca să-şi descarce armele. Aladar Brauch, Ionel Teichman, Blumenthal, Marcel Winter, ing. Schwartzenberg, Mircea Alter, Sandu Grin, Bercu Bercu au început să organizeze coloana. În felul acesta, după cîteva ore de mers, la amiază toată lumea a intrat în sat. N-a rămas nimeni pe drum. În faţa unei clădiri, fosta magazie a sovhozului, căruţele noastre cu bagaje aşteptau. Cei cocoţaţi pe bagaje, în căruţe, au avut timp să tragă un pui de somn. Erau acum odihniţi şi se îngrămădeau să ne comunice noutăţi :

— E bine aici ! E duşumea pe jos !... Vor să ne dea paie... Directorul de aici e un om cumsecade... Ne dă voie să facem ciorbă, la cazan... A zis că nu are ce face cu noi... Nu ştie ce să facă... A spus că o să telefoneze la Guvernămînt, la Odessa... Are pîine pentru toată lumea...

Strînşi în jurul bagajelor, care între timp fuseseră zvîrlite din căruţe, îl aşteptam pe directorul fermei agricole. Nu a întîrziat să se arate. Un inginer agricol. Părea bolnav. Slab, de-abia putea vorbi. Fără să se uite la noi, a murmurat ceva. Cei care erau mai departe au început să întrebe :

— Ce spune ? Nu se aude ! Ce vrea ?

Noi, care eram mai în faţă, mai aproape de el, l-am auzit :

— Nu ştiu de ce v-au trimis la mine. N-am ce face cu voi ! Pînă una, alta, intraţi în magazie. Luaţi paie din dosul clădirii. Faceţi-vă culcuşuri. O să vă dau zarzavat şi ulei să faceţi o ciorbă la cazan. Faceţi o groapă ca să zvîrliţi lăturile. Aveţi bolnavi de tifos ? Nu, atunci e bine. Să nu vă prind că faceţi murdărie. Să nu vă plimbaţi... Aici să staţi... Las' că scap eu de voi. Auzi, dom'le, ce pacoste ! De jidani aveam eu nevoie ? Au înnebunit cu totul... Nu-i de lucru...

Ne-a întors spatele şi a plecat. Acesta a fost Cornel Dumitrescu, inginer agronom, bolnav T.B.C. Fusese trimis disciplinar de Antonescu în Transnistria, ca director de fermă agricolă. Aşa proceda Mareşalul cu legionarii notorii, de care vroia să scape !

În orele amiezii, începurăm să ne organizăm. Era loc pentru toți. Paie, slavă Domnului, destule. Din fîntîna aflată în curte, nu departe de magazie, scoteam o apă tulbure, — dar cine se mai uita la culoarea ei ? Beam pe săturate, ne spălam. Apa era rece: toamna, însă, caldă. În magazie am făcut un colț al femeilor și un colț al bărbaților. Ne țineam, cu schimbul, pături, — ca niște paravane — și în dosul lor ne spălam, ne primeneam.

Sandu Grin, subinginer de drumuri și șosele, un bărbat în jurul a 30 de ani (matur față de ceilalți băieți deportați), celibatar, și-a orgainzat imediat o echipă de lucru. A luat în primire lada cu scule dată de Comunitate încă în gara București-Triaj și, în cîteva ore, în fundul curții se construia o hazna, înconjurată de un gard de lemn. La dreapta „femei", la stînga „bărbați". În tot timpul deportării, oriunde ajungeam, Sandu organiza lucrul, construia, fie o hazna, fie o bucătărie în aer liber, fie o instalație de duș, fie că bătea scînduri la ferestre sau pe acoperiș. Băiatul acesta, înalt, de peste un metru nouăzeci, deja plești, cu dinți mari și privirea blîndă, ne-a fost tuturor drag din primele zile. Lui Sandu i se putea cere orice ajutor. Se pricepea la toate. Își spăla singur lucrurile (era foarte curat și îngrijit îmbrăcat), și îi îndemna și pe ceilalți să facă la fel, povestea celor mici basme („știți, la București, am niște nepoți, copiii fratelui mai mare, care este avocat... niște nepoți, draci nu alta. Cînd sînt cu ei nu scap niciodată fără să le spun o poveste..."), ba și cînta, cu o voce gravă de bas, arii din operete...

Seara ni s-a dat hrană rece, dar, — așa cum ne promisese — directorul fermei ne-a trimis o căruță cu zarzavaturi și un bidon de ulei. Femeile, sub conducerea Luizei Teichman, au început să curețe zarzavatul. De dimineață, în cazan clocotea o ciorbă. Treceam pe lîngă cazan cu cănile în mînă:

— Prima mîncare caldă în Transnistria, murmură mama.

— Nu e rea deloc — zise tata. Măcar de-am avea mereu cîte o farfurie de mîncare caldă...

De cîte ori nu ne-am gîndit la aceste vorbe !

Ciorba aceea n-o s-o uităm niciodată. A avut gustul tuturor mîncărurilor bune pe care le-am visat timp de două săptămîni cît am călătorit în vagoanele de vite. Sor-

beam zeama caldă, viața ni se părea mai ușoară, viitorul nu mai era atît de negru, de înfricoșător.

În amurg, strînși în jurul unui foc, am cîntat arii de operă, de operetă, șansonete, cîntece hasidice.

Cînd ne-am culcat, soarele apunea de-a binelea. Un soare roșu-violet, care dădea cerului nuanțe de curcubeu. Aerul era mai rece. Ne-am vîrît adînc în paiele cu mireasmă plăcută. Mirosul florilor sălbatice, risipite prin paiele uscate, ne-a îmbătat. Am dormit somn fără vise, greu, odihnitor.

A doua zi dimineața, cîțiva ucrainieni, foști sovhoznici, angajați ai fermei de stat, se apropiară de noi. Aveau bidoane cu lapte. Banii nepredați la Tiraspol au început să apară. Un ou, o cană cu lapte... Copiii se zbenguiau prin curte. Soarele era darnic, ne încălzea. La prînz, din nou ciorbă.

„Raiul" a ținut exact trei zile. Între timp am cutreierat prin fermă. Am văzut ruinele școlii sovhozului, casele lovite de bombe. Se vedea că pe aici a trecut războiul. Cîmpul pîrjolit, nici un semn de arătură, nici o vită. La cîțiva kilometri depărtare, cîteva bordeie în care locuiau ucrainienii care ne aduceau lapte.

În a treia zi, directorul fermei trecu prin curte :

— Strîngeți tot ! La noapte vine trenul să vă ia. Nu sînteți pentru mine. Cei de la Odessa au vrut să scape de voi. Trebuia să ajungeți din București la Bogdanovka, în județul Oceacov... Acolo sus, pe Bug, la vărsarea rîului în Marea Neagră.

Din nou căruțe pentru bagaje, dar și pentru noi. Din nou înjurături și lovituri în spate, în cap. Vagoanele trenului personal ne așteptau. Zăpăceală, țipete, dezordine. Sus în vagoane. Apoi din nou jos din vagoane. În gara Berskaia marfarul, vagoanele de vite ne așteptau în noapte cu ușile larg căscate. Obosiți, zăpăciți, fără a crîcni, ne-am culcat. În vagon, aceiași oameni cu care porniserăm din București-Triaj. Să fi fost doar întîmplarea, sau fiecare a căutat să fie în același vagon ?... După cîteva ore, trenul a pornit. Nimeni nu dormea.

VAGOANELE în care ne aflam fură oprite cîteva ore la Odessa. De data aceasta aveam o destinație. În fine, vom putea să ne „gospodărim". Pornirăm. Încă o oră, două de călătorie. Locomotiva zbura.

— Parc-ar fi expres — observă unul dintre noi.

— Dar-ar Domnul să ne ducă la bine și nu la...

— Of ! — că prăpăstios mai ești, Bercule !

Bercu Bercu nu avea mai mult de 27-28 de ani. Era împreună cu soția, Matilda. Toți băieții îl invidiau. Matila era frumoasă. Părul negru, lung, îi cădea pe umeri. Forme rotunde, zvelte. Spre deosebire de Bercu, Matilda rîdea mai tot timpul. Era veselă, plină de optimism, dornică de viață. Nimic nu i se părea greu, grav, neobișnuit. Într-o seară, mi-a destăinuit „secretul" ei :

— Vreau să trăiesc, Sonia ! Vreau să ajung în Palestina. Vreau să învîng greutățile. Nu știu dacă mă înțelegi... Am fost toată viața mea o fată veselă, iubită, răsfățată. Bercu s-a căsătorit cu mine pentru că mă iubea. Și mă iubește și azi. Ca un nebun. Eu știu de ce e așa de posomorît, furios, pesimist. Pentru că, atunci cînd ne-am căsătorit, mi-a spus : „Matilda, cu mine o să-ți fie mereu bine. La nevoie îmi voi da viața pentru tine... Vom trăi liberi și fericiți în Eretz Israel"... Să nu crezi că sînt inconștientă... Unii or fi crezînd că sînt nesimțită. Cînd e de plîns, eu fac haz de necaz. Nu vreau ca Bercu să mă

vadă tristă. Nu vreau să-şi facă şi mai multe reproşuri decît îşi face. Nu este vinovat că am fost deportaţi. Cine ar fi crezut? A făcut muncă obligatorie! Nu a lipsit nici o zi! Dacă l-au trimis la Cercul Teritorial, în grup, sub pază, pentru o viză pe livretul militar, nu a fost vina lui! Bucureşteni deportaţi? Cînd s-a mai întîmplat asta? Cred că sîntem primii! Nu e drept, nu e cinstit, nu e logic! Şi totuşi ne aflăm aici. Vreau să trăiesc, Sonia! Şi voi trăi! Fără să plîng! Fără să-i fie cuiva milă de mine! Mă înţelegi?

Am rămas prietene. Şi nu o dată am fost pusă în situaţia să-i iau apărarea. Nu o dată am explicat celor care nu o cunoşteau că e o fată conştientă de tinereţea şi frumuseţea ei, că vrea să trăiască şi să ajute şi celorlalţi să treacă mai uşor prin clipe grele...

Gara Vigoda: o magazie lovită de schije, un coteţ, o hazna şi o grădină în paragină. Ceva mai departe, o fîntînă cu o căldare pe jumătate mîncată de rugină.

Am coborît din vagoane. Aveam „sistem". Băieţii descărcau bagajele. Bărbaţii se ocupau de femei şi copii. Totul în linişte şi în viteză. Paturile armelor loveau mai puţin spatele nostru. Înjurăturile curgeau însă şuvoi...

Nu ne mai sinchiseam. Aproape că nici nu îi mai auzeam pe „vitejii" noştri paznici. Eram preocupaţi să nu pierdem ceva, să nu ne depărtăm de convoi. Căruţele ne aşteptau în drum. De data asta am avut şi noi loc sus, peste bagaje. Lică Erlich a învăţat, din ultimele transbordări, să rînduiască bagajele şi să ne aşeze şi pe noi. Lică era un munte de om. În ţară, — în „civilitate" — cum obişnuia să spună, fusese „moşier": avea „bărci", cu care se ducea la Moşi la Bucureşti — şi în toate tîrgurile din ţară. Bărcile le împingea singur, în văzduh, „de se ridicau pînă la cer".

— Sînt oaia neagră a familiei — ne-a povestit el la început. Am fraţi, surori. Toţi intelectuali. Nu mi-a plăcut să învăţ.. Am îndrăgit viaţa asta liberă, Moşii, tîrgurile, ţiganii...

Avea o putere herculeană. Ridica singur cinci, şase valize. Lua în braţe doi copii şi în dinţi un sac. Cînd ne aflam la şcoala din strada Sfinţilor, auzind-o pe mama vorbind germana, s-a apropiat şi, în limba lui Heine, i s-a adresat:

— Mă iertați de îndrăzneală. Tatăl meu a fost evreu german. Cu el am vorbit numai nemțește. Aș vrea să știu dacă aveți ceva împotrivă ca eu să mă ocup de dumneavoastră.

Tata a rămas surprins. Mama nu. Ea a înțeles de îndată despre ce este vorba.

— De acord, domnule Erlich. Dumneata vei avea grijă de noi trei, iar eu voi avea grijă de dumneata. O mîncare, o rufă... O familie.

Ochii lui Lică s-au luminat.

— Da, doamnă. Asta e, m-ați înțeles. Sînt și eu familist, cum s-ar zice. Trăiesc cu o țigancă, am cu ea trei puradei. N-am lăsat-o să vină cu mine. Tare ar fi vrut. Ce să fi făcut cu copiii ? Eu unul sînt însă tare nepriceput. Nu știu să fac o mîncare, să-mi spăl o rufă, — știți, acolo, o cîrpeală...

De atunci a fost, ca și Winter, unul dintre membrii familiei noastre. Nu știu ce ne-am fi făcut fără el. Tata, veșnic bolnav, nu era în stare nici măcar să strîngă păturile.

Noaptea era rece. Cerul spuzit de stele. Luna lumina puternic cîmpia ucraineană. Drumul era cu hîrtoape. Căruțele ne hurducau. Ne dureau oasele. Gemeam, icneam. Ne era frig.

— Staiii ! ! !

Strigătul prelung al jandarmului ne trezi pe toți din amorțeală. În fața noastră, cîteva clădiri se conturau în întuneric.

— Asta e ferma de stat ! E aici un director tînăr... Gogleață.

Căruțașul care ne însoțea știa românește. Lucrase în urmă cu ani în Basarabia.

— O să munciți. Are floarea-soarelui... păsări.., drumuri... Aveți grijă... Ce să vă spun... Aveți grijă !

Nu am dat prea mare importanță cuvintelor lui. De-abia mai tîrziu le-am înțeles rostul.

Luna ne era felinar. Dădurăm jos din căruțe bagajele. Țipete, certuri. Căruțașii ucrainieni ascunseseră sub paiele din căruțe, bagaje Încercau să le fure, plecînd cu ele. Profitau de oboseala noastră, de întunericul nopții, de buimăceală. Totuși oamenii noștri i-au prins. Jandarmii au intervenit. Paturile armelor au intrat din nou în func-

țiune. După vreo oră, căruțele au plecat — ceva tot ne-au furat. Jandarmii continuau să ne blesteme pe noi, nu pe hoți.

Grajdul cel mare din fața noastră fu imediat ocupat. Ne așezarăm într-un colțișor. Placek se apropie de noi. În mînă avea valiza din piele de porc. Vorbind limba germană, ne întrebă dacă poate intra în grupul nostru. Bercu Bercu și Matilda se lipiră și ei de noi. Cu familia Brauch eram împreună încă de la școala din strada Sfinților. Winter dormea lîngă tata, — făcea parte din familie. Contabilul Blumenthal se alătura și el. Cred că Lică era cel care îi atrăgea ca un magnet pe toți, Vitalitatea lui, dragostea lui de oameni. Felul în care ajuta pe fiecare.

Peste drum de grajdul fără acoperiș se vedeau cîteva clădiri mici. Cîteva sute de metri mai departe, alte cîteva clădiri.

Am dormit îmbrăcați. În zori, ne-a trezit soarele. Nu aveam acoperiș deasupra capului. Roua nopții se așternuse pe haine. Am descoperit în apropiere o fîntînă. La cîteva zeci de metri, căpițe de fîn. La cîteva sute de metri un cîmp, cu șanțuri adînci, fumegînde. Fritz și cu mine, nerăbdători, pornirăm „în recunoaștere". Panouri mari, cu cîte un cap de mort, anunțau pericol de moarte. „Cîmp minat."

— Ce fel de cîmp minat ? Iese fum din el.

Țăranul care lucra la fermă, același care condusese convoiul de căruțe noaptea, ne-a strigat din depărtare :

— Opriți ! Îs mine ! Săriți în aer !

Se apropie de noi și ne făcu semn să ne așezăm pe pămînt, să nu fim văzuți împreună, de la administrație.

— Au adus jidani de la Odessa. Asta a fost după ce niște partizani au aruncat în aer nu știu ce comandament militar și au omorît cîțiva ofițeri. De plătit au plătit jidanii. Pe ei i-au adus. Mulți. Mii. Nu se mai termina convoiul. Îi puneau să sape șanțuri și îi mitraliau. Un șir, apoi altul. Șanțul se umplea. Veneau apoi cisterne și vărsau pe ei apă-tare. Ardeau. Și azi mai ard. Zic ăia de la fermă că odată cu ploile s-or usca și jidanii în gropi. Acum mai ard încă.

Înlemnirăm. A fost primul nostru contact cu moartea. Moartea colectivă. Nu a unui om sau a unui grup de cîţiva oameni. Ci o moarte organizată, bine planificată, a mii de oameni, a mii de evrei. Ea era acolo, alături de noi. O vedeam. Nările noastre erau pline de mirosul ei. Mirosul morţii...

— După ce i-a curăţat pe toţi, au pus mine. Dacă vrea cineva să vadă ce-i în gropi sare în aer şi plesneşte. Zilele trecute un bou se ducea la păscut, mai încolo, şi a zburat în aer. Ceva bucăţi am mai găsit. Ce-a mai rîs Gogleaţă...

— E directorul fermei ?

— O să-l vedeţi. Umblă în cizme negre şi cu pistolul la brîu. Feriţi-vă de el. Şi noi, ăştia cîţiva care am mai rămas pe-aici, ne ferim. Ceilalţi au fugit cu toţii. Eram mulţi muncitori la fermă... S-a culcat cu toate fetele noastre. Ba nu s-a dat înapoi nici de la femeile noastre, mai bătrîne. „Găina bătrînă face zeamă bună", obişnuieşte să zică după ce ne ia cîte o femeie, în pat. N-avem ce face. Am rămas aici. N-am plecat cu puterea sovietică. Lucram la sovhoz. Cei tineri îs în armată. Cine ştie cînd o să-i mai vedem. Noi am rămas cu copiii, cu babele şi moşnegii. Muncim greu. Nu ne e uşor nici nouă.. dar nu sîntem jidani... nu o să sfîrşim în groapă — bătrînul făcu un semn cu mîna spre cîmpul fumegînd.

Ţăranul se ridică şi plecă. Fritz şi cu mine am rămas aşezaţi pe pămînt. Priveam în zare. Ne era teamă să ne privim. Soarele de toamnă tîrzie încălzea. Nouă ne era frig. Îmi clănţăneau dinţii în gură.

— Auzi, Sonia... să nu vorbim ! Să nu le spunem nimic celorlalţi... Nimănui... Ce rost are să-i speriem. Poate a exagerat ciolovecul ăsta, Poate a vrut să ne sperie... poate nu-i dracu chiar aşa de negru..,

Cînd ne apropiarăm de grajd, toţi erau „în front". În faţa lor, doi jandarmi. Şi un civil cu cojoc, pus peste o cămaşă verde, cizme, centură cu pistol. Mic de statură, slab, osos, cu nasul ascuţit şi buze subţiri. Ochii mici, ca de viezure, vicleni. Mîinile i se bălăbăneau de-a lungul corpului. Mîini lungi, ca de maimuţă, cu palme mari, bătătorite şi degete osoase. O caricatură.

Urît mai e — gîndeam.

Mama îmi șopti în aceeași clipă :

— Bine că ați venit. Noroc că nu a făcut încă apelul.

— Jidanilor... — așa și-a început domnul director Gogleață cuvîntarea de „bun sosit". Mareșalul v-a trimis aici ca să munciți, și să crăpați.... Eu întîi v-aș lăsa să crăpați și-apoi v-aș munci. În ziua de 21 ianuarie, anul trecut, am participat la sfînta noastră rebeliune legionară. M-am socotit atunci cu o mulțime dintre voi. Pe ăia i-am trimis însă spre ceruri... Greșesc... În iad. Pentru că voi jidanii n-aveți un Dumnezeu. Voi îl aveți pe dracu' în voi. Vînzători de neam și glie. Mareșalu' a considerat că eu îs mai de folos aici. Sînt agronom. Domnu' inginer agronom Gogleață... Ăsta-s ! Cîmpiile asta eu le-am semănat... Am scos untu' din ciolovecii de-aici. Nu-mi ajung. Au fugit putorile de lucru greu... Puturoși. Ferma asta e ferma statului. O să munciți. O să zbîrnîie. Dacă nu... cu sîngele vostru o să ud pămîntul. Apelul ! Vreau să vă aud numele. Să vă văd. Așa-mi place mie. Să văd cu cine am de-a face. Și fete'e, și cucoanele voastre... Jidovcuțele mi-au plăcut întotdeauna. Miroseau frumos. De mult n-am mai avut la așternut o jidovcuță...

Eram 212 oameni înșiruiți pe cinci rînduri. 212 oameni livizi, cu privirile înspăimîntate. Aveam în față un nebun, un nevropat. Viața noastră era în mîinile lui. Cei doi jandarmi zîmbeau, mulțumiți de spectacolul la care asistau. Simțeau că ne era teamă. În aer plutea un miros de cenușă. Probabil de la cîmpul cu șanțuri.

— Abramovici Zalman, Abramovici Braha, Abramovici Sara, Abramovici Mona, Abramovici Ghita...

Blumenthal, contabilul, încerca din răsputeri să strige cu o voce cît mai puternică.

Familia geamgiului Zalman era în rîndul dinaintea noastră. Un om mic de statură, slab ; o femeie palidă, muncită, încovoiată de osteneală. Trei fetițe. Cea mai mare, de opt ani, avea un obraz mic, palid, doi ochi mari negri, plini de lacrimi și spaime. Celelalte două fetițe rîdeau. Una avea în brațe o minge roșie.

— Să tacă ! Să nu rîdă ! Pui de jidoavcă !...

Gogleață i-a smuls micuței Ghitale mingea din mînă. A aruncat-o în aer și cu o mișcare rapidă și-a scos pistolul și a tras. Mingea a plesnit în aer, lovită de gloanțe. Auzeam gemete. Unii plîngeau înfundat. Ghitale începu

să plîngă în hohote. Apoi și Sara. Mama fetițelor s-a aruncat la picioarele lui Gogleață.

— Să nu mi le omorîți ! Să nu mi le omorîți ! Nu trageți, domnule, nu trageți ! Zalman, îngrozit, nu se mișca.

Blumenthal a continuat cu vocea puternică, dar ascuțită să citească :

— Alter Mircea, Alter Mișu. Cei doi băieți, unul mai mare, fratele vîrstnic, au făcut un pas înainte. Fețele le erau destinse. Privirea limpede. Mircea îl ținea pe Mișu de mînă, ca și cum ar fi vrut să spună : noi sîntem „unul" inseparabil. Pe noi nu ne sperie nimic. Îi căutau lui Gogleață privirea.

— Brauch Aladar, Brauch Irene, Brauch Friederich.

Clipa de tensiune trecuse. Gogleață a uitat de minge, de fetițe. În fața frontului, alături de familia Abramovici, alături de cei doi frați Alter, se aflau cei trei Brauch. Părinții lui Fritz, oameni în vîrstă. Erau mici de statură. Irene își ținea capul cu păr cărunt sus, mîndră. Parcă și Aladar crescuse... Fritz, alături de ei, părea un uriaș. Îl priveau pe Gogleață drept în ochi.

Blumenthal continua să strige :

— Blumenthal Alfred, Blumenthal Ana — și păși înainte. Anuța îi zîmbea soțului, parcă spunîndu-i : ești mic de statură, ai spatele rotund, ești chel, dar în ochii mei ești cel mai frumos dintre toți cei de aici, cel mai bun, cel mai deștept și curajos. Iar eu sînt femeia ta. Blumenthal îi surîse ușor Anuței ca și cum ar fi înțeles mesajul ei, fără de cuvinte și continuă :

— Bercu Bercu, Bercu Matilda. Cei doi tineri, frumoși, ținîndu-se de mînă, făcură un pas înainte. Gogleață îi reteză lui Blumenthal vorba :

— Stai, mă jidane ! Taci ! Vreau să mă uit la femeia asta. Frumoasă ești, și plescăi zgomotos. Ce păr... pana corbului. Da, se vede că ești jidoavcă... Ai ochii mari, negri, ca toate jidoavcele. Cred că noi doi o să mai vorbim. Și el e soțul, nu ?... Și cu tine o să mai vorbesc... ha-ha-ha ! Dà-i drumu', jidane ! Ține-o tot așa, îmi place ce e aici. O să ne distrăm frumos... Muncă, muncă și iar muncă. Las' că scot eu untu' din voi.

— Cernat Mihai, Cernat Elena, Cernat Mioara.

Cernat Mihai era un nume „romanizat". Mişu încercase încă din anul 1938 să-şi ia o altă identitate. Nu-i reuşise. Fata lui, blondă, frumoasă, avea 18 ani. Nu am putut niciodată să stau de vorbă cu ea. Era atît de încîntată de frumuseţea ei „aeriană" încît mă descurajase din prima clipă. Cred că în afară de oglindă, farduri, „party"-uri şi băieţi, nu a avut altă preocupare la Bucureşti. Era la curent cu toate cancanurile din lumea actorilor şi fericită de a fi prietena unor băieţi bogaţi, fiii unui cunoscut cofetar. Era doar... Mioara Cernat. Acum stătea în faţa lui Gogleaţă şi îl privea speriată. Genele, care umbreau doi ochi mari, albaştri, tremurau. În ochi sclipeau lacrimi. Gogleaţă o dezbrăca cu privirea. Faţa lui uscată, plină de coşuri, se înroşi.

— Cum de-ai nimerit aici, Mioara Cernat ? Mioara vine de la Sfînta Marie, nu ? Tot jidoavcă eşti ? Ce dracu? Nu poate omu să mai aibă încredere nici măcar în Sfînta Născătoare. Mă fată, mă... Nu pot să-ţi zic jidoavcă... Mă fată, de unde ai luat părul ăsta, spic de grîu ? Şi ochii... ?

Frumuseţea Mioarei Cernat îl zăpăcise. S-a mai învîrtit cîteva clipe în jurul ei, pe urmă i-a dat ordin lui Blumenthal să continue.

Copiii mici plîngeau. Le era foame. Felul în care Gogleaţă făcea „comentariile", umblînd cu pistolul, ne înfricoşa.

La ora prînzului, cînd soarele era deasupra noastră, obosise şi el.

— Mă duc să mănînc. Mîine ne vedem iară... Să nu vă depărtaţi de grajd, să nu faceţi murdărie. Dacă nu ascultaţi... s-a terminat cu voi...

Gogleaţă, însoţit de jandarmi, a făcut stînga-mprejur. Am rămas nemişcaţi, în linişte. Eram în şoc. Soarele strălucea puternic. Se auzea undeva, departe, huruitul unui tren, o locomotivă fluierînd. Cîteva păsări zburară în stol, sub cerul senin.

Mîinile îmi erau reci. Mă gîndeam : ce va fi mîine, cum vom putea trăi sub ordinele unui asemenea sălbatic ? Ceilalţi, gîndeau, desigur, la fel. Îmi era teamă să mă uit în ochii părinţilor mei, să-mi privesc prietenii. Dacă voi citi spaima ? Oare şi ochii mei reflectă aceeaşi teamă ? După un timp... poate zece minute... poate o oră, copiii ne-au trezit din şoc. Le era foame, sete. Şi vroiau

să se joace. Nu puteau înțelege „înțepenirea" colectivă. Grienbergii s-au îndreptat primii, spre grajd, pentru a-i da lui Zitale de mincare. Apoi Hechterii, Lupeștii, Zwirnii...

Fritz, atît de volubil de obicei, tăcea îngîndurat. Winter a încercat, spre seară, să cînte, să fredoneze niște melodii. Altădată ne alăturam, cîntam și noi. De data aceasta fredona singur. Îl ascultam, dar ne gîndeam la ziua de mîine.

Nu mai știu dacă în ziua aceea am mîncat. Lică ne tot îndemna cu niște salam și pîine. Aveam înaintea ochilor fața respingătoare, plină de coșuri purulente, a domnului inginer agronom Gogleață. În urechi îmi răsuna tot timpul rîsul lui strident, demonic.

ÎN NOAPTEA aceea nu am dormit. Zorile ne-au prins pe toți treji. Umeziți de rouă, tremurînd de frig. Și înfricoșați. Pe focuri de scîndurele încălzeam oale cu apă. Lică a adus de la foștii sovhoznici — ucrainienii care continau să lucreze la fermă — o oală cu lapte. Cei care aveau copii au luat cîte o cană. Drept plată pentru alimente, țăranii erau dispuși să primească pantofi, cămăși, haine, ștergare.

Pe la ora 10 au apărut doi jandarmi.

— Adunareaaaaa ! ! ! Domnu' director vrea să vă facă comunicări ! Adunarea, fuga marș ! Cu toții în front ! Mișcarea !

Din nou pe cinci rînduri. Strînși unii într-alții. Ca un zid. Ca niște ziduri.

Gogleață apăru călare pe cal. Încruntat începu să strige :

— Imediat după adunare vă strîngeți boarfele și treceți în casele alea mici, de colo. Sînt camere mai mari și altele mai mici. Împărțeala o faceți voi. Nu mă amestec. Mîine vine domnu' căpitan, șeful comandamentului militar de la Ovidiopol. Ăia de la comandatură răspund de paza voastră. Eu am nevoie de voi la tăiatul florii-soarelui. Sîntem în întîrziere. Să nu vină ploile înainte să terminați, că vă termin eu pe voi. Mai sînt găinile. De mîine vreau o echipă la găini. La șase dimineața să fie șase fete, colo, la administrație... Tot mîine la șase să fie

100 de lucrători cu cîte un cuțit în mînă. O să ieșiți în cîmp, la tăiat floarea-soarelui. Cinci oameni am nevoie la iaz. Dar să fie voinici. Trebuie să tragă năvoade... La mine la bucătărie vreau două femei... La corpul de gardă e nevoie de două femei, pentru curățenie... Se aude ? Hei, tu, ăla cu catastiful — și vîrful biciuștei lui se opri în pieptul lui Blumenthal. Ce faci ? Nu scrii tot ce spun eu ? O să uitați și-o să fie vai de voi... Așa... Scrie... Și tot de mîine să vie la magazie trei oameni ca să le dau tainul pentru cîți oameni ies la lucru. O să vă gătiți singuri mîncarea. Ați înțeles ?

Nici un răspuns. Doar Blumenthal scria de zor. Privirea lui Gogleață se plimba peste noi. Deodată zîmbi. Buzele subțiri dezveliră două șiruri de dinți negri, cariați. Sări de pe cal, se apropie de jandarmi și schimbă cu ei cîteva cuvinte. Jandarmii riseră zgomotos. Gogleață se îndreptă spre noi. În drum, își desfăcu teaca revolverului.

— Azi e duminică. Zi sfîntă ! Zi de bucurii și petreceri. Zi cînd fiecare român trebuie să se închine. O să mă închin și eu cu voi. Ha-ha-ha-ha ! Ia veniți mai încoace, domn fruntaș și domn caporal ! Eu zică să-ncepem jocul !

Nimeni nu mișca. Nici măcar copiii. Gogleață începu să se plimbe printre rînduri.

— Ia ieși tu, mă ! Acolo, în fața rîndurilor, — și tu, și tu... Mă, ăla lung, treci și tu, și tu ăsta cu nasul mare. Tu, ăla gras... și tu, ăla slab. Așa. Ia să vedem.,. Sînteți zece ?

Cei zece stăteau înaintea noastră. Gogleață îi aranja după înălțime, unul în spatele celuilalt. Sandu, cel mai înalt, era ultimul. Fritz în fața lui. Apoi Dolphi, care era gras. În sfîrșit domnul Mailender, cel mai scund, primul.

Gogleață îi privea, cînd dintr-o parte, cînd din alta. Părea mulțumit. Se adresă celor doi jandarmi, care urmăreau amuzați.

— Îi vedeți ?! Sînt în linie dreaptă. E drept că unu-i mai sus, altu-i mai jos, dar așa îs ! Fac pariu pe o sticlă de țuică, din aia de 60 de grade, că-i pun jos pe toți zece, cu un singur glonte. Ei, ce ziceți ? Țineți pariul ?

Așadar, vroia să-i ucidă pe toți cu un singur foc de revolver. Strigăte, țipete sfîșiară liniștea. Soția lui Dolphi

țișni din rînd și se aruncă la picioarele lui Gogleață. Era mică de statură, grasă, cu părul negru, scurt.

— Nu-l omorîți, domnule director, nu-l omorîți. Avem un băiat de crescut. Victor, roagă și tu pe domnul director să-l cruțe pe tata.

Victor, un copil slab, subțire ca o trestie, făcu un pas înainte. Palid, tremura tot. Stătea lîngă mama lui, care se tîra pe jos, la picioarele lui Gogleață. Și Gogleață rîdea, satisfăcut.

Din cele cinci rînduri se repeziră și alte femei. Irene, mama lui Fritz, se așeză drept în fața lui Gogleață. Vocea îi tremura.

— Nu puteți face așa ceva. Nimeni pînă acum nu a vrut să ne ucidă. Nu aveți dreptul să ne ucideți. Și dacă o faceți... ucideți-ne și pe noi, părinții lui. Nu ne ucideți copiii ! Gogleață se încruntă. Se iscă un adevărat vacarm. Plînsete, țipete. Nimeni nu mai stătea locului. Toată lumea se agita.

Cei doi jandarmi își încărcară armele îndreptîndu-le spre noi.

Gogleață era însă dispus să se joace mai departe. Rînjind, s-a apropiat de cei zece :

— Voi, ăștia, ce ziceți ? Ia lasă-te mai jos mă, tu ăla din fund. Nu pot să trag în zece capete cînd al tău se ridică peste ale ălorlalți. Vrei să pierd pariul ? Hei, tu, ăla gras ! Ce te clatini ? Doar nu ai de gînd să leșini ?

Sandu, căci el era cel mai înalt, nu se clinti din loc. Privea, cu capul sus, cerul senin, zborul unor nori albi, vaporoși. Parcă nu era vorba de el...

Am început să strigăm cu toții : nu trageți, nu-i ucideți, nu trageți, nu-i ucideți...

Soarele strălucea puternic. Zi frumoasă de toamnă tîrzie. Într-un copac din apropiere, păsările ciripeau vesele. Pentru noi însă totul era în jur negru, beznă... Gogleață și-a mai continuat jocul, cîteva minute. Se auzeau plînsetele mamelor, soțiilor. Copiii, impresionați, începură să plîngă și ei. Mama mă strîngea la piept și șoptea : „Mein Gott ! Mein Gott ! ! Warum ? Warum ?“ Tata își strîngea pumnii și striga și el : „Nu-i ucideți ! Nu-i ucideți !“

Brusc, Gogleață s-a întors spre noi. Cu gesturi moi, și-a pus revolverul în teacă.

— Ia-ţi băiatul, cucoană. Să ştii că mai bine era dacă ţi-l împuşcam azi. Ar fi suferit mai puţin. Şi tu, femeie — i se adresă el soţiei lui Dolphi Hechter —, ia-l pe grăsanul de bărbat-tu. Mai bine vă împuşcam azi pe toţi trei. Vă făceam un bine, zău aşa! — Iar dumneavoastră, domnilor — se adresă el celor doi jandarmi — veniţi la mine să bem o ţuică bună, tare, să ne pişte cerul gurii.

A încălecat şi s-a îndepărtat în galop.

Cei doi jandarmi şi-au pus puştile la spate şi s-au îndepărtat şi ei.

Sandu, Fritz, Dolphi, Mailender şi ceilalţi se aşezară pe jos. Ne strînserăm în jurul lor. Unii îi sărutau, alţii le strîngeau mîna. Lică privea, tăcut. Deodată îmi spuse:

— Plîngi, Sonia? Foarte bine faci că plîngi!

Mîna lui mare, grea, se lăsă pe umerii mei. Privirea lui, mai totdeauna deschisă, veselă, era acum tristă, obosită.

— Din păcate o să mai plîngem... de multe ori... Acesta, fato, nu-i decît începutul... Şi totuşi trebuie, auzi, Sonia? — trebuie să fim mai tari ca ei. Să rezistăm! Gogleaţă nu avea voie să omoare pe vreunul dintre noi. Aşa am înţeles eu. Dacă ar fi avut voie, atunci poţi fi sigură, criminalul ăsta ar fi făcut-o. Nu s-ar fi lăsat înduplecat de plînsete, de rugăminţi, sau de privirile unui copil. Să ştii că nu are voie să ne omoare — şi asta e bine. Să le-o spui la toţi!

Winter se apropie de noi. Îl auzi pe Lică.

— Ai dreptate, Lică. Aşa e. Azi am aflat şi eu. Ei n-au voie să ne omoare. Noi sîntem aici numai pentru a munci. Detaşament de muncă disciplinar. Bercule, cheamă-i pe toţi. Nene Bubi, vino aici. E adevărat ce spune Lică. Nu au voie să ne omoare. Trebuie să muncim, să nu le dăm ocazia de a ne pedepsi. Vom răzbi. O lună, două, trei... Cei din ţară fac tot ce se poate pentru a ne aduce acasă. Între timp să muncim. Ne va da de mîncare şi principalul e să supravieţuim.

Teichman, Brauch, tata şi alţi cîţiva se încurajau unul pe celălalt. Părea că, după cele întîmplate, un nou val de optimism ne cuprinsese.

Sandu își formă o echipă și porni către căsuțele — fără uși, ferestre — în care urma să locuim.

Un ucrainian aduse o căruță cu var și scînduri vechi.

Pînă seara, ne-am mutat. În camera noastră locuiau cîteva familii : Blumenthal, Brauch, Robert Placek, Marcel Winter, Lică Erlich, Bercu Bercu și Matilda, Mailenderii. Într-o altă încăpere, mai mare, se aflau Grienberg Iulius cu soția și Zitale, Dolphi Hechter cu soția și fiul, familia Lupescu, frații Alter și familia Zwin. În altă cameră s-au aranjat Esther cu cei doi copii, Nelu Goldenberg, familia Goldenberg, Abramovici cu familia... Numai Avram Creștinu își luase o cameră singur, alături de infirmerie. Nici pînă azi nu pot afirma, cu certitudine, dacă acest om a fost deportat pentru a ne spiona sau fusese deportat ca și noi, disciplinar. Cert e că Avram Creștinu avea legături cu Siguranța Statului. Jandarmii știau de existența lui și se purtau cu el cu totul altfel.

A doua zi, căpitanul Atanasiu, sosit de la Ovidiopol, ceru să vorbească întîi cu Avram Creștinu, pe care-l chemă în corpul de gardă.

Comandantul Legiunii de Jandarmi din Ovidiopol, căpitanul Atanasiu, era un om înalt, plăcut la vedere, prietenos.

Am fost adunați „în front". Blumental începu să facă apelul. Cînd rosti numele tatălui meu, Alfred Follender, căpitanul Atanasiu ridică mîna :

— Care Follender ? Jacob Follender, cu cu „Foto Palas" de pe bulevardul Elisabeta, era tatăl dumitale ?

Jacob Follender a fost unchiul tatălui meu, fratele tatălui său. Tata răspunse repede :

— Da, domnule căpitan.

— Păi bine, domnule. De ce nu spui ? Eram buni prieteni ! El m-a fotografiat cînd am ieșit sublocotenent. Și toată promoția mea s-a fotografiat atunci la el. El m-a fotografiat cînd m-am însurat. Și apoi pe copii, tot el le-a făcut primele poze. Cum de-ai ajuns aici, domnule ? Se poate ? Tatăl dumitale era om serios...

— Domnule căpitan, — dacă-mi permiteți — și noi, cei de aici, sîntem oameni serioși. A dat năpasta peste noi. Unii dintre noi nici măcar nu am lipsit de la munca obligatorie. Am tot crezut, pînă în ultima clipă, că vom fi cercetați, cazurile noastre vor fi anchetate. Unii sîntem

aici, într-adevăr, din greşeală. Ceilalţi, pe care îi vedeţi, nu-s nici ucigaşi, nici duşmani, domnule căpitan, sîntem doar nişte bieţi oameni necăjiţi, peste care a căzut o nenorocire.

Frecîndu-şi cu degetele bărbia, căpitanul se gîndea la cele spuse de tata. Privea atent pe cei din faţa lui. Îşi dădea seama, pesemne, că nu-s decît nişte oameni necăjiţi. Şi ce de copii, Doamne ! Şi oameni bătrîni...

Căpitanul Atanasiu clipi repede din ochi, îşi scutură capul parcă nevrînd să se lase influenţat.

— Da, da, domnule Follender. Te cred... Îl cunosc pe tatăl dumitale şi atunci te cred şi pe dumneata. Ştiu de ce sînteţi aici. Detaşament disciplinar. Mareşalul a vrut să dea un exemplu pe ţară. Şi o să mai dea ! Vor veni şi alţii ! Eu nu pot decît să vă ajut să vă organizaţi, să vă descurcaţi, oarecum. Să luptaţi împotriva tifosului exantematic... doar ştiţi bine că păduchii ucid mai rău decît... hai să zicem gloanţele... Dumneavoastră trebuie să-mi promiteţi, ca nişte oameni de treabă ce sînteţi, că nu veţi încerca să evadaţi. Să vă supuneţi ordinelor corpului de gardă, să ieşiţi la lucru, conform cerinţelor direcţiunii fermei de stat, să vă încadraţi, deci, în directivele guvernatorului Alexianu, care are sub conducerea sa toate aceste ferme. Îmi veţi prezenta pînă într-o oră o listă a comitetului dumneavoastră, şi aş vrea ca dumneata, domnule Follender, să fii preşedintele acestui comitet. Pe domnul Avram Creştinu să-l puneţi vice-preşedinte. El va face legătura cu oficialităţile. Să-mi daţi o listă de ce aveţi nevoie să vă trimit din Ovidiopol. Un cazan de mîncare, sau chiar două, două butoaie, să le montaţi pentru duşuri. Vreau să fie curăţenie. Să nu aveţi păduchi ! Am mai spus-o şi o s-o mai spun ! Data viitoare cînd voi veni, să găsesc toate femeile şi bărbaţii tunşi la piele. E limpede ? În Transnistria bîntuie tifosul exantematic. Nu vreau tifos la mine în judeţ ! Aţi înţeles ?! Să aveţi o infirmerie. Dumneata, domnule Carol Perlzweig, care eşti dentist, vei fi infirmierul şef. Îl vei avea ca ajutor pe domnul Jagerman şi pe Sonia Follender. O echipă care ar trebui să preîntîmpine tifosul, cel mai mare duşman al dumneavoastră dar şi al nostru.

Aveam lăzile cu medicamente primite în gara Bucureşti-Triaj, şi geamantanul cu medicamente pe care tata

îl adusese cu el. Carol Perlzweig îmi dădu mîna liberă să organizez cum cred eu infirmeria. Sandu vopsi totul în alb. În lada cea mare erau şi două maşini de tuns părul, foarfeci. Aveam în lot un frizer, un artist în meseria lui. Avraham Solomon (Ţiganul), care şi-a luat imediat rolul în serios. L-a învăţat pe Jägerman cum se foloseşte o maşină de tuns şi amîndoi, într-o cameră alăturată infirmeriei, au început să tundă „zero" pe toţi bărbaţii din lot. Femeile au fost tunse foarte scurt, tot de Avraham Solomon.

— Pe doamne, ne-a spus el, le voi tunde cu foarfeca. Nu se cade să le tund cu maşina.

Nu ştiu dacă femeile din lotul nostru au apreciat această dovadă de delicateţe din partea frizerului nostru. Anuţa Blumenthal şi cu mine am tuns femeile de părul de pe corp.

La început toată lumea a protestat. Din această cauză primii, care s-au tuns au fost Carol Perlzweig, Jägerman, Fritz şi Aladar Brauch, tata, domnul Mailender, Winter etc.

A doua zi sosiră căruţele cu butoaie, cazanele şi bidoanele cu gaz. Căpitanul se ţinuse de cuvînt. În clădirea infirmeriei, Sandu instală în două camere duşurile: unul pentru bărbaţi, celălalt pentru femei. Butoaiele fuseseră prinse pe zidul exterior. Ţevi, ingenios montate, străpungeau peretele. Pe uşile acestor camere am scris: „Duş femei"; „Duş bărbaţi".

O dată pe săptămînă, de obicei sîmbăta după amiază, făceam foc afară, sub cazane. Uneori, însă, apa era prea rece, alteori prea caldă. Era totuşi duş...

În prima zi, Solomon şi cu Jägerman, cu maşini de tuns şi foarfeci stăteau la camera de duş pentru bărbaţi. Anuţa şi cu mine la cea pentru femei. Nimeni n-a scăpat...

Poate datorită acestor măsuri atît de drastice, la Vigoda nu am avut păduchi, nu a fost tifos exantematic. Ani de zile după deportare, am aflat că grupul nostru a fost singurul în toată Transnistria care a scăpat de tifos exantematic.

Oriunde ajungeam, Sandu săpa imediat două gropi mari şi ridica în jur cîte un gard, amenajînd — rudimentar firește — W.C.-urile. Tot Sandu construia priciu-

rile (scînduri, așezate pe mici stîlpi, pe care dormeam toți, înșiruiți, unul alături de celălalt. Priciuri n-am avut însă decît la Golta, în ultima fază a deportării noastre. De la început am dormit pe podea, sau direct pe pămînt, acolo unde casele nu aveau podea de lemn). Tot Sandu era acela care răspundea de curățenia din lagăr, de întreținerea gardurilor, a ferestrelor și ușilor noastre (care erau toate improvizate).

Grupul de căsuțe în care locuiam fu împrejmuit cu sîrmă ghimpată, trei șiruri montate pe pari de lemn. La poarta lagărului era și o gheretă pentru jandarmul de pază. Se ridică și un turn de pază, înzestrat cu un reflector, puternic. Noaptea, un jandarm acționa reflectorul luminînd curtea lagărului, ferestrele noastre, gardul.

Dimineața, 120—140 de oameni porneau la lucru. Doi jandarmi ne însoțeau. Era toamnă, tîrziu. Din ce în ce mai rece. Plecam la lucru înainte de revărsatul zorilor. Strîngeam tare hainele în jurul corpului, ne înfășuram în ele cît puteam de bine. Bătea vîntul. Ne chinuia foamea. Cei mai mulți plecam fără să fi băut o cană de apă caldă. Fără să fi mestecat o bucată de pîine. Culegeam — de pe sute de hectare de pămînt — floarea-soarelui. Șiruri întregi de floarea-soarelui, coapte, cu capetele plecate de semințe negre, așteptau să fie tăiate. Tulpina de floarea-soarelui e țepoasă. Un puf fin de ace mărunte. În prima zi ne-am întors toți, în lagăr, cu mîinile pline de răni. După-amiază, ușa infirmeriei nu a stat. Pansam, ungeam, curățam țepii minusculi, atît de dureroși, intrați, perfid sub piele.

A doua zi la lucru, ieșirăm mai puțini. Pe foarte mulți dintre noi, 12 ore de muncă grea i-au îmbolnăvit. La prînz, Gogleață ne adună în curtea lagărului. Pe toți, sănătoși și bolnavi, tineri, copii și maturi.

„Domnul Director" amenința. Vroia oameni la lucru. Nu vroia să știe de bolnavi, de bătrîni, de copii. El avea de cules floarea-soarelui.

În ziua următoare, se formă prima echipă de copii, care trebuia să dea de mîncare orătăniilor, la ferma de păsări, să curețe cuibarele, curtea fermei. Un grup de tinere, printre care Matilda Bercu și Mioara Cernat, se ocupa de curățenia birourilor administrației și de bucătăria fermei. Cea mai mare parte dintre oameni tăiam,

adunam umpleam sacii cu floarea-soarelui. Căruțele pline plecau la bătătoare, unde băieții scuturau semințele. Sacii plini plecau la fabrica de ulei. Lucram 12 ore în șir. Ferma dădea de mîncare după numărul celor care ieșeau la lucru. Brigadierii ucrainieni, angajații fermei, predau la administrație în fiecare dimineață numărul celor care ieșiseră la lucru. Ana Blumenthal, Luiza Teichman și încă vreo cîteva femei lucrau la bucătărie. Ciorbă pentru toată lumea — și pentru cei care nu ieșeau să lucreze. Pentru femei, bătrîni și mai ales pentru copii. După amiaza, pînă seara tîrziu, mă aflam la infirmerie. Într-o seară pansam mîna unuia din frații Zwirn. Cernat intră în camera, desfigurat.

— Sonia, aș vrea să vorbesc cu Creștinu. Ce să fac? Să bat la el la ușă? Mi-e frică că s-a întîmplat o nenorocire. Mioara nu s-a întors de la lucru.

— Ați fost la noi în cameră? Ați vorbit cu Matilda? Ați întrebat-o unde a rămas Mioara?

Cernat ezita. Cu ochii plecați în pămînt, îmi spuse aproape șoptind:

— A oprit-o Gogleață să-i facă curat în cameră.

Nici unul dintre noi nu a mai spus nimic. Revedeam scena cînd Gogleață își manifestase admirația față de fata blondă, cu ochii albaștri și tenul de porțelan.

— E noapte. Întotdeauna era în lagăr la ora asta. Soția mea plînge. Ce să-i spun? Mioara n-a rămas de voie bună la Gogleață. Nu putea să-l sufere. Să nu vă închipuiți că a acceptat favoruri de la el. Ne-a spus în urmă cu cîteva zile că mai bine ar muri decît să-l lase să o atingă. Ce vă uitați așa la mine? Știu, știu la ce vă gîndiți...

— Domnule Cernat, nu mă gîndesc la nimic. Hai la Creștinu!

Avram Creștinu acceptă, după discuții îndelungate și neplăcute, să se ducă la corpul de gardă, aflat la vreo 100—150 de metri în fața lagărului. După o oră se înapoie. Îl așteptam, nerăbdători, la infirmerie. Era roșu la față, agitat.

— O să ți-o aducă.. Și acum, toți la culcare! Cum o să vă sculați mîine dimineață, cu noaptea în cap, ca să vă duceți la lucru, dacă acum nu dormiți? Du-te, Cernat, du-te! Nu o omoară... O s-o aducă...

Creștinu părăsi încăperea trîntind ușa. Nu știam ce să facem. Ne închipuiam ce i s-a întîmplat și ce i se mai întîmplă Mioarei Cernat. Chiar dacă era departe de preocupările noastre cotidiene, în lagăr, era totuși „unul dintre ai noștri".

Cernat, cu capul în mîini, plîngea. Am încercat să-l liniștesc. Cum puteam ? Era tatăl fetei de care își băteau joc niște bestii. Ce să-i spun ?

— Va veni, o să vezi... sigur că nu e nimic grav...

— Nu pot să mă întorc în cameră. Nevastă-mea mă așteaptă. Ce să-i spun ? Liniștește-te, cucoană... frumoasa noastră fată, prietenă cu tot ce are Bucureștiul mai select, a încăput pe mîinile unui sifilitic de legionar, poate și a corpului de gardă ?... Ce să-i spun ? Nu pot să plec de aici...

Jägerman a rămas cu Cernat. În camera noastră nimeni nu dormea. Mă așteptau. Matilda povestise că Mioara nu s-a întors de la lucru. Le-am povestit tot ce știam. Creștinu ne-a spus că o vor „aduce" pe Mioara Cernat.

— În ce hal ? asta e întrebarea, șopti Irene. În ce hal va veni biata fată ?...

Bercu o ținea pe Matilda, strîns, lîngă el. Era palid. Dinții încleștați. Ochii plini de scîntei. Știam cu toții la ce se gîndește. Matilda se ghemuise în brațele lui. Își căuta un reazem...

— Vino la infirmerie. Au adus-o !

Am fugit îndată. Pe drum, pînă la infirmerie, mă gîndeam ce trebuie să fac. Aveam mai puțin de paisprezece ani și jumătate și știam foarte puține lucruri despre relații sexuale, despre viol. Toată „documentarea" mea în acest domeniu provenea din cărțile citite...

Mioara era culcată pe patul din infirmerie Acoperită cu un cearceaf. Jägerman, jenat, îi mîngîia fruntea.

I-am atins mîna. Ea deschise ochii. Mă privi cîteva clipe. Părea că s-a sculat dintr-un somn greu. Gura îi era umflată. Buzele crăpate, mușcate, pline de sînge. Părul ei, întotdeauna îngrijit pieptănat, era năclăit de sudoare. Șuvițele răzlețe îi acopereau ochii. Abia putea vorbi. M-am apropiat de ea, pentru o auzi.

— Apă caldă... nu... fierbinte ! Multă. Săpun. Haine curate. Să le aducă tata... Mama să nu știe nimic. Să mă speli !

În cazanele de duş mai era apă fierbinte. Jägerman se duse să aducă haine. Eu am adus un lighean cu apă, săpun şi un prosop.

— Să nu te sperii... m-au muşcat... mi-au ars pielea cu ţigările... M-au bătut... M-au trecut de la unul la altul... bestiile... Am ţipat... m-am zbătut, am muşcat, am dat din mîini şi din picioare. La început... Gogleaţă i-a chemat pe toţi. M-au ţinut. Patru erau. El... el a fost primul... Apoi ceilalţi. Nu m-am mai zbătut. Nici nu am mai ţipat... Oh, animalele... îi voi simţi toată viaţa...

I-am spălat corpul plin de răni, de muşcături şi arsuri. Mioara nu mai putea să se mişte. Gemea, cu ochii închişi. Am vegheat-o pînă în zori.

La lucru, pe cîmp, capul îmi vîjîia. Îmi imaginam scenele descrise de Mioara. În fond nu eram decît o adolescentă crescută într-o societate destul de puritană. Pe urmă, de oboseală, de silă, de teamă, capul mi se goli de orice gînduri. Am lucrat toată dimineaţa ca un robot. Spre prînz, Gogleaţă veni pe lotul nostru. Cînd s-a apropiat de mine, tremuram. Încercam să mă stăpînesc. Winter m-a văzut. S-a apropiat în fugă.

— Ce-ţi laşi lucrul ? Treci înapoi, paştele mă-tii de jidan !

— I s-a făcut rău, domnule director.

— Păi e infirmieră ! Las-o să se doftoricească singură. Doar n-o fi vrînd s-o doftoricesc eu ? — A rîs scurt.

În aceeaşi seară, Mioara ieşi din infirmerie şi trecu în camera comună. Nimeni nu a întrebat nimic. Fiecare evita să o privească, să se uite la părinţii ei.

A doua zi au fost aduşi, în două autocamioane, 72 de băieţi, tot din Bucureşti. Detaşament de muncă trimis ca şi noi — disciplinar — în Transnistria. Numai că pe aceşti 72 de băieţi îi trimiseseră fără familii. Deci, detaşamentul nostru de evrei bucureşteni, trimişi disciplinar la muncă, în Transnistria, se mărise la 284 de oameni, — bărbaţi, femei, copii.

Încadrarea lor în grupele noastre de muncă, cazarea lor, discuţiile cu ei (plecaseră din Bucureşti două luni după noi), noutăţile aduse, toate astea ne-au făcut să uităm de Mioara.

Cîteva zile în şir ea nu a ieşit la lucru. Într-una din zile, Mioara veni la infirmerie. Avea pe faţă vînătăi. Buzele îi mai erau umflate. Părul, însă, frumos pieptănat.

— Ştii de ce am venit ? Tunde-mă ! Scurt, băieţeşte !

— Eu nu te pot tunde frumos. Lasă-l pe domnul Solomon s-o facă astă seară.

— Nu, nu vreau să mă mai atingă altcineva. Şi apoi, ce importanţă are dacă va fi tuns frumos, artistic, sau aşa... scurt.

— Cum vrei.

În timp ce-i tăiam părul de aur, Mioara plîngea uşor, liniştit.

— Tu eşti încă o fetiţă... nu protesta... aşa e... Să nu uiţi, însă, niciodată seara aceea ! Auzi ? ! Să nu uiţi ! Mi-au ucis, atunci, veselia. Bucuria mea de a trăi. Eram o „fată bună". S-a terminat ! De-acum, Mioara Cernat va fi rea. Va da, dar va şti să şi ia. Şi voi lua...

Nu am mai stat de vorbă cu Mioara. După două luni a fost repatriată cu părinţii. Unul din prietenii bogaţi, cu relaţii foarte sus puse, obţinuse repatrierea lor. Drumurile noastre nu s-au mai întîlnit niciodată.

SFÎRȘIT de noiembrie. Tot la Vigoda. Frig. Ploaie. Vînt. Prin cartoanele și scîndurile de la ferestre frigul pătrundea în camere, în oase. Afară, pe cîmp, eram muiați de ploaie, bătuți de vînt. În camere dîrdîiam de frig. Nici înghesuiala nu ajuta. Noaptea, culcați pe jos, ne lipeam unul de celălalt, încercînd să ne încălzim. În camera noastră, într-un colț, se afla o sobă zidită. Era rece. Nu aveam cu ce să facem foc. Sufeream și de foame. Dar mai rău, de frig, cei scutiți de muncă. Doamna Brauch, Irenka, cu cît se îmbrăca mai gros, cu atîta tremura mai tare.

Fritz, fiul ei, încerca să o înveselească. Făcea cu noi gimnastică. „Pentru păstrarea condiției fizice" — spunea el. Fritz era înalt, lat în spate. Irene ne-a povestit că avusese cu el mult de furcă. În copilărie fusese un copil bolnăvicios. Odată chiar, a făcut o septicemie și viața i-a fost cîteva zile în mare pericol. Fritz nu era frumos. Ochii lui căprui aveau însă o strălucire poznașă. Era oricînd gata să facă haz, să rîdă, să-i înveselească pe alții. Un optimist înnăscut. De la început decisese: „Tu vei fi sora mea. Mi-am dorit întotdeauna o soră... cu cozi, ca să am de ce să o trag. Tu vei fi sora mea." Nu m-a întrebat dacă vreau să-mi fie frate, dar sînt sigură că știa răspunsul. În cele aproape 14 luni de deportare am fost împreună zi și noapte. Fritz mi-a fost mai mult decît un frate — mi-a fost un bun prieten. La în-

ceput avea rezerve față de mine : eram totuși, fată. Cu timpul, însă, a început să-mi povestească despre el, despre prietenii și prietenele lui, despre visurile și planurile lui. Uneori, în serile lungi, cînd ședeam, așezați turcește, într-un colț al camerei, sau cînd eram împreună, în convoi, pe drumul spre lucru, Fritz îmi vorbea despre dorințele lui, îmi spunea ce părere are despre femei și relațiile cu ele. Pentru el, eram „urechea" care asculta, prietenul căruia i se putea confesa, omul pe care poate conta. Cred că după luni de deportare, Fritz uitase că nu am decît paisprezece ani și jumătate, că în fond nu sînt decît o puștoaică.

Părinții mei erau bolnavi. Nu au ieșit niciodată la lucru. Tata, care avusese la București, puțin timp înainte de deportare, un infarct, își lua toată ziua pulsul și înghițea pastile. Mama suferea de dureri de cap, groaznice, din cauza unei sinuzite cronice. Eu ieșeam zilnic la lucru. Eram și infirmiera lagărului. Nu aveam timp să mă gîndesc la mine.

Fritz încerca să ne distreze.

— Cînd eram la muncă obligatorie, la Găești, departe de casă, aveam de descărcat vagoane cu rahat — aha, rîdeți ! Da, tone de rahat ! Și să știți că nu e nimic de rîs. Cutiile alea mari, pe care scria „rahat categoria I-a", erau tot așa de grele ca niște pietre de moară. Aveam însă un avantaj. Din cînd în cînd cădea cîte o cutie. Uneori, o „ajutam" noi să cadă... Dacă pietrele de moară nu se pot mînca, noi mîncam toată ziua rahat... Eram, în privința asta, cel mai avantajat detașament de muncă de pe întinsul României. Toți ne invidiau. De atunci am oroare de acest aliment dulce. Nici măcar nu pot să-l văd în ochi...

Fritz rîdea din toată inima.

Obișnuia să ne spună :

— După ce m-am născut, părinții mei și-au dat seama că nu vor mai fi în stare să procreeze încă un Fritz ! De aia am rămas fiu unic, la părinți iubitori. E adevărat că mi-au lipsit cozile pe care acum, în fine, le-am găsit ca să le trag...

Era, bineînțeles, vorba de cozile mele. Uneori, cînd aveam discuții în contradictoriu, ajungeam chiar la păruială, — și Fritz trăgea de cozi pînă îmi dădeau lacrimile. Dar nu îi rămîneam datoare !

— Auzi protezele tatii ? Le auzi cum clănțăne ?

Aladar Brauch — Dodo pentru prieteni — zîmbea de glumele lui fecioru-său. Dar găsea răspuns la orice.

Dodo încerca să ne demonstreze că dinții lui ar fi „perle fine", — și că Fritz e gelos. Mă întrebam : cum se poate ca doi oameni atît de mici de statură, să aibă un fiu atît de înalt și voinic ?

Într-una din seri, cînd ne-am întors de la lucru, o găsirăm pe Irene Brauch tremurînd, sub pături.

— E bolnavă — mi-a șoptit mama. De-abia poate respira. A răcit. Toată ziua a avut frisoane.

Pentru prima oară l-am văzut pe Fritz mînios. Se învîrtea ca un leu în cușcă.

— Așa nu se mai poate ! Trebuie să fac ceva ! Voi încerca la noapte să mă strecor afară din lagăr !

— Trei rînduri de sîrmă ghimpată, Fritz ! — Vroiam să-i tempereze avîntul. — Reflectorul... Te vor prinde...

— Nu ! O să ies ! Știu eu cum. Cunosc un loc. Un șanț... Odată afară, voi aduna lemne. Trebuie să fac foc pentru mama. Din pricina mea au ajuns aici. Trebuie să aduc lemne.

Ochii îi scăpărau. Reușise să-mi transmită și mie entuziasmul, siguranța lui de sine.

— Unde te duci ? — îl întrebă Aladar.

— În camera băieților... Mai fac o șuetă. Poate o să mă încălzesc puțin.

— Dodoca ,se auzi vocea subțire a Irenei, — lasă-l să plece. Acolo e mai cald. Sînt mai mulți în cameră !

— De ce nu te culci ? — m-a întrebat tata. Sub pătură e mult mai cald.

Marcel și Bercu veniră lîngă mine.

— Unde e Fritz ?

— În camera băieților !

— La ora asta — o știi și tu foarte bine — nu e voie de circulat în lagăr ! Ce dracu ! Băiatul ăsta își caută mereu...

— Lăsați-l în pace ! E destul de mare să facă ce vrea.

Clipele treceau greu. După o oră, poate două — nu știu — ușa s-a dat de perete. Fritz, cu fața strălucind de bucurie, apăru în prag cu un braț de lemne. Cei care nu dormeam l-am înconjurat. Întrebările au început să

curgă. Cu gesturi domoale și un surîs victorios fluturîndu-i pe buze, Fritz se aplecă să aprindă focul. Aveam impresia că un zeu tînăr îndeplinește un rit. Vreasc peste vreasc, așezate crucîș în bolta încăpătoare a sobei. Hîrtii, nu multe, doar cîteva și un chibrit, pe care l-a aprins, — cu duioșie, aș spune. Hîrtiile s-au aprins, apoi vreascurile. Focul a început să ardă vesel, luminînd ciudat chipul destins al prietenului meu. Cît de frumos mi s-a părut în noaptea aceea Fritz cu ochii luminoși și fața înroșită de căldura din soba mare, de zid. În cîteva clipe camera s-a încălzit. Fumul care ieșea din soba veche nu ne supăra. Nimeni nu mai dormea. Era noapte, limbile, ca și trupurile au început să se dezgheațe. Pe fețele tuturor a apărut un zîmbet mic. De bucurie ? De plăcere ? De încredere în ziua de mîine ? Irene a deschis ochii mari. Nu mai tremura. Fața îi era luminată de un zîmbet larg, duios. Știa că Fritz i-a adus căldură. Acesta era leacul cel mai minunat. Aladar i-a pus lui Fritz o mînă pe umăr. Era mîndru.

În fiecare noapte, Fritz se strecura pe sub sîrma ghimpată. Aducea surcele de la lăzile militare distruse, bucăți din stîlpi telegrafici sfîrtecați de bombe, scînduri vechi de la magazii dărîmate. În soba noastră, veche, focul ardea în fiecare noapte. În zori, unul din noi avea grijă să-l stingă. Rămășițele de lemn erau ascunse între păturile pe care, peste zi, le stivuiam la marginea peretelui. Irene se însănătoșise. Moralul ne era mai ridicat. Dar... Într-o noapte, Fritz, a ieșit, ca de obicei. S-a strecurat pe sub cele trei rînduri de sîrmă ghimpată, a fugit, aplecat, ferindu-se de lumina reflectorului care se rotea deasupra lagărului. De dimineață, ochise un stîlp. O rezervă de lemne pentru cîteva zile. L-a apucat în brațe.

— Stai, că trag ! — vocea soldatului a spart liniștea nopții.

Fritz, cu lemnul în brațe, fusese prins în fascicolul de lumină. Un om cu un lemn în brațe. Nemișcat. Știa că o armă e ațintită asupra lui.

Jandarmul a coborît din turelă. Era bucuros că, în sfîrșit, și-a aflat un rost. Se plictisea în turela cît o carceră, veghind neîntrerupt, lîngă lampa cu gaz. Îi era prea cald. Se apropie de Fritz cu pași mari. Sirena de alarmă

sună prelung. La postul de jandarmi, din faţa lagărului, luminile se aprinseră. Încheindu-şi grăbiţi tunicile, soldaţii ieşiră, în pas alergător.

Noi, cei din cameră, tăceam. Nu ni se mai auzea nici măcar respiraţia. Mă uitam la Irene. Dodo i-a pus mîna pe umeri. Mama a trecut alături de ea. Matilda a ieşit de sub pătură. S-a îmbrăcat. Nu ştiu de ce Bercu s-a dus la fereastră. De acolo, cu vocea sugrumată, ne ţinea la curent cu cele ce se întîmplau afară.

— L-au înhăţat ! Îl duc la post. Plutonierul Fanache îl ţine de braţ. Nu îl bate nimeni. Doar ţipă la el. Îs înăuntru. Nu-i mai văd. Soldatul de pază s-a urcat în turelă. Reflectorul s-a aprins.

Peste lagăr s-a lăsat din nou tăcerea grea. Nimeni nu dormea. Toate gîndurile se îndreptau spre Fritz, spre încăperea luminată a postului de jandarmi.

Fiecare din noi se ruga. În gînd. În felul lui.

Aşa a trecut aproape toată noaptea. Cînd primele raze de soare s-au strecurat printre scîndurile ferestrelor, feţele noastre erau pămîntii, ochii încercănaţi, buzele strînse, umerii căzuţi. Marcel a fost primul care a spart tăcerea.

— Hai la lucru ! E cinci !

— Şi Fritz ? îndrăzni să întrebe Matilda.

— Fritz... va veni !

Dar Fritz n-a venit. Pe Fritz l-au tîrît de la corpul de gardă pînă la lagăr. După ce au trecut cu el de poartă, l-au aruncat pe jos, în incinta lagărului.

Am ieşit din cameră. În ziua aceea nu m-am dus la lucru. Am rămas alături de părinţii mei şi de familia Brauch.

Fritz zăcea pe pămînt. Părea mort. Îl lăsaseră doar în pantaloni. Alături au aruncat cămaşa, haina groasă, ghetele.

— Fritzica ! — Irene s-a aruncat asupra lui.

— Luaţi-l de aici mai repede. Mişcaţi ! — sună, aspră, porunca soldatului care păzea poarta. — Nu e mort ! Trăieşte !

Cu greu, noi cinci l-am ridicat în braţe.

Atunci i-am văzut faţa. Era plină de sînge, tumefiată de lovituri, arsă de mucuri de ţigară, de lumînare. Spa-

tele îi era, tot, o rană. Dungi sîngerii, urme de ținte de bocanci. Jucaseră pe spinarea lui. Era desculț. Tălpile arse cu lumînarea.

Îl duceam în brațe pe Fritz, voinicul care a vrut să ne aducă căldură.

A deschis ochii umflați. Și ochii au zîmbit. Fața plină de răni s-a schimonosit. Încerca să surîdă. Dinții albi luceau.

— Ai vrut căldură... — mi-au spus... — și m-au încălzit !

CU TOT frigul și foamea, cu toată teroarea, părea că ne-am obișnuit la ferma lui Gogleață. El lipsea deseori. Era chemat în țară, la Minister, la Odessa la Guvernământ...

Tăiasem toată floarea-soarelui. Ferma era bine gospodărită de detașamentul bucureștean de muncă obligatorie. Lucrătorii agricoli, ucrainieni, foști sovhoznici, se obișnuiră cu noi.

Ne aduceau din cînd în cînd de mîncare de la cantina C.F.R. ori de prin satele vecine. Pentru un salam, o pereche de pantofi, pentru trei ouă, o cămașă ; pentru un litru de lapte, o rochie... „Prețuri" stabilite. Încetul cu încetul ne dezbrăcau. În schimb, aveam ceva mai mult în burtă. Adesea, acești muncitori agricoli se îmbolnăveau. Atunci venea un jandarm la infirmerie și îmi ordona :

— Ia-ți doctoriile și vino ! Un ciolovec stă să moară...

Plecam în afara lagărului, însoțită întotdeauna de Fritz, de Lică sau de Marcel. Mă bucuram cînd ieșeam din lagăr... Tratamentul meu era simplu : pentru dureri de burtă, ulei de ricină sau ceai de mentă. Cînd era vorba de dureri de cap, antinevralgice. Dacă era vreo infecție, comprese. Cîteodată făceam și cîte un masaj ori pansam o rană. Odată, ajutată de Lică, am moșit o femeie. Totul s-a desfășurat în perfectă ordine. Lică avea experiență. „La noi, la țigani, bărbații îi ajută moașei să scoată co-

pilul din burta mamei. Mi-am «moşit» puradeii, aşa că mă pricep."

Mama şi copilul se simţeau bine. Tatăl nu era prezent. Se ascundea undeva prin pădurile Ucrainei. Bunicii erau însă fericiţi. Ne-au dat drept „plată" un sac de mălai, o sticlă de ulei şi zece ouă. În seara aceea, la noi în cameră a fost sărbătorit un dublu eveniment : primul copil moşit de mine şi primele jumări de ouă de cînd fuseserăm deportaţi.

La 30 noiembrie, plutonierul major Fanache îl anunţă pe Avram Creştinul că lagărul se desfiinţează. Are ordin de la Odessa, direct de la guvernatorul Transnistriei, Alexianu, să fim transportaţi în mare viteză — adică chiar a doua zi — la Alexandrovka, fermă agricolă.

Ne-am strîns cu toţii lucrurile. Sandu a pus cazanele de la duşuri şi cele pentru gătit, ca şi scîndurile desprinse de la ferestre şi de WC-uri, în curtea lagărului unele peste altele. Trebuia să le luăm cu noi. Nu ştiam ce ne aşteaptă la noul nostru sediu.

— Nu ştiu la ce vor fi bune... — a spus Sandu în plină activitate. — Le luăm...

Cînd au venit în zori căruţele, Sandu s-a ocupat întîi de partea „administrativă", apoi şi-a luat şi el rucksacul. Carol, Jägerman şi cu mine am făcut acelaşi lucru cu infirmeria. Lică încărca bagajele. Jandarmii, ca să se mai încălzească, înjurau, loveau. Noi ne vedeam de-ale noastre ; ei de-ale lor, împărţind cu mărinimie în dreapta şi în stînga... lovituri cu patul armelor, cu picioarele, din cînd în cînd cîte o palmă... Noroc că Gogleaţă nu era acolo. Un mucalit spuse pe un ton foarte serios :

— Cum putem pleca de aici, fără să ne luăm rămas bun de la Gogleaţă ? O să ne macine dorul după el...

De la Vigoda la Alexandrovka sînt 60 de kilometri. Noi am mers toată ziua şi toată noaptea, ca şi cum ar fi fost sute de kilometri, prin cîmpia noroioasă, prin ploaie şi frig.

Nimeni nu a mîncat. S-a făcut un singur popas. La o fîntînă. Pentru cai. Nouă nu ne ardea să bem apă rece. Băieţii erau cu ochii în patru. Mujicii erau puşi pe hoţie. Sub capra fiecărei căruţe era cîte o ladă. Cînd au venită să ne încarce, lăzile erau goale. Cînd au plecat din curtea fermei Alexandrovka, lăzile căruţelor erau pline.

— Mi-au furat sacul de mînă ! — Strigătul Rebecăi Solomon răsură puternic. Nu-i lăsaţi să plece. Aveam totul acolo. Un pic de bani, acte, mîncare pentru copil... Nu-i lăsaţi...

Lică a privit-o pe Rebeca Solomon, soţia frizerului nostru poreclit şi „Ţiganul". O femeie frumoasă, plăcută la înfăţişare şi ca fel de a fi, în jurul a 38—40 de ani, serioasă, curată, o minunată mamă pentru Marcelică, fiul perechii Solomon, în vîrstă de aproape 7 ani.

Pe faţa tinerei femei se citea disperarea. Avram, soţul ei, căuta în dreapta şi în stînga, printre bagajele celorlalţi. Poate, geanta cea mare de piele era rătăcită pe acolo. Dar nu ! Geanta nu era şi pace.

Lică s-a dus la Fanache, plutonierul nostru major.

— Daţi-mi voie s-o caut în căruţe. Pe „Ţiganul" îl ştiţi ? Nu-i lăsaţi familia fără de cele...

Fanache l-a privit pe Lică. Îl admira pe acest uriaş, ţigănos de felul lui, om bun, puternic. Îl cunoştea şi pe Avram Solomon, frizerul nostru...

— Bine ! Fie ! Dar repede !

Lică, avînd-o alături pe Rebeca, căuta în căruţele golite de bagaje, în lăzile de sub capra căruţei. Nimic !

— Rebeca — se adresă el femeii —, poate ţi-a căzut pe drum ?

Rebeca, agitată, cu mîinile tremurînd de enervare, se opri o clipă din căutare. Îl privi pe Avram, îl privi pe Marcel. Tot drumul de la Vigoda şi-a ţinut băiatul pe genunchi. Să-i fie mai moale la şezut ! Avram era lîngă ea, cocoţat pe bagaje. Geanta... da, geanta era agăţată de braţul ei... Dar cînd Marcel i-a cerut apă... da, atunci a pus geanta alături... Din clipa aceea n-a mai văzut-o.

Plecînd ochii în pămînt, murmură :

— Se poate să-mi fi căzut pe drum...

Lică rămase cîteva clipe descumpănit. Ce era de făcut ?

— Don' plutonier major ! Femeia a pierdut geanta ! Nu vă supăraţi ! Staţi o clipă... Daţi drumul căruţaşiior ucrainieni, opriţi-l aici numai pe Vasili. (Vasili fiind sovhoznicul cu care ne înţelegeam cel mai bine. El a fost primul ucrainian, de felul lui din Basarabia, care ne-a povestit despre crimele fasciştilor săvîrşite la Vigoda, despre Gogleaţă...)

— N-are geanta? A pierdut-o? Să fie sănătoasă! N-am de gînd să mai întîrzii!

— Păi dumneavoastră nu întîrziaţi cu nimic! Cu toate că-i miez de noapte, Vasili, femeia şi cu mine plecăm înapoi pe acelaşi drum şi... îi găsim geanta... „Ţiganul"... o să vă fie recunoscător... După aceea...

Fanache cumpăni o clipă situaţia. N-avea ce pierde.

— Hei tu, Vasili! Vino-ncoace, ciolovecule! Dă o fugă cu ăşt' doi jidani pe drumul spre Vigoda... Au ceva de căutat. O să te cinstească ei... Cînd te întorci, vii doară să-mi raportezi. Pe urmă eşti liber!

Vasili îl privi pe Lică, o privi pe Rebeca şi dădu din cap a încuviinţare.

Lică se urcă cu Rebeca lîngă el pe capra căruţei. Luă cu el un felinar şi o lanternă.

Trei ore au căutat cei trei geanta familiei Solomon. Avram, soţul Rebecăi, se învîrtea ca un leu în cuşcă. După ce-şi luase în primire colţul camerei atribuit, şi-şi aranjă bagajul, îl culcă pe Marcel care era mort de oboseală. Neliniştit se învîrtea pe sala lungă a noului nostru cămin. Intră peste tot, încerca să se sfătuiască cu toţi. Noi eram însă morţi de oboseală, căzuţi, aşa cum eram îmbrăcaţi pe bagajele nedespachetate, să dormim.

— Ce-o fi cu Rebeca? Ce-o fi cu ea? Oare... dar Lică e băiat bun!

— Domnule Solomon — i-a spus tata. Nu cunosc om mai serios şi mai săritor la nevoie ca Lică Erlich al nostru. Fii liniştit. Rebeca dumitale se întoarce, cu geanta!

Şi aşa a fost. După trei ore de căutare, Lică i-a găsit geanta căzută pe drum.

În noua repartizare pe camere, fiecare a căpătat cîte un colţişor. De data aceasta, casa vagon în care ne-au încartiruit avea încăperi mici, de trei metri lungime şi doi metri lăţime. În apropiere, căpiţe de fîn. Din cauza ploilor, fînul era ud.

— Nu-i nimic — ne-am zis — o să se usuce sub noi.

Se vedea că nu avem experienţă. După două, trei zile, din fînul umed încălzit de trupurile noastre, au început să iasă viermi albi.

— Păcat că nu se pot mînca — a spus unul din noi. Am aruncat fînul umed. L-am schimbat. Dar era parcă mai umed. În plus, au început să ne doară oasele. În apro-

pierea lagărului era un munte de chirpici. Făceam foc cu aceste cărămizi mici, — din balegă şi paie. Încălzeau. Fumegau însă şi miroseau urît, dar pe cine îl mai supăra mirosul ? Încetul cu încetul au căpătat acelaşi miros de grajd hainele de pe noi, pielea noastră.

La Alexandrovka, director era un agronom, Vasiliu. Locuia departe de lagăr, cu soţia şi doi copii.

În prima zi ne-a adunat afară în curtea lagărului.

— Domnilor...

Eram uluiţi. Ce va veni după această formulă de politeţe, de care aproape uitasem ?

— Domnilor... sînt directorul acestei ferme care aparţine domnului guvernator al acestei regiuni. Aici e viţă de vie. Noroc că nu a dat încă gerul. Viţa trebuie urgent îngropată. Dacă ieşiţi la lucru în vie şi la hambarul de porumb, la grajd şi la crescătoria de păsări, nu am cu dumneavoastră nimic. Dacă nu, mă voi vedea silit să apelez la domnul looctenent Cepleanu şi dînsul va şti să vă „convingă". Personal, nu vreau decît să vă vedeţi de lucru. Mîncare capătă toţi cei care ies la lucru. Cu cît mai mulţi, cu atît mai bine. Vor avea de mîncare şi cei neputincioşi, care rămîn în lagăr.

A doua zi echipele erau deja formate, — din cîte 40 de oameni.

În încăperi era cald. Eram obosiţi. Afară ploua, bătea vîntul. Au ieşit la lucru prea puţini.

Directorul fermei a primit raportul brigadierilor lui şi apoi pe cel al jandarmilor. Nu erau destui oameni pentru îngropatul viţei de vie. În aceeaşi zi, locotenentul Capeleanu a anunţat că va face apelul. El era noul şef al jandarmeriei din sector şi sediul comandamentului său era la ferma Alexandrovka. Jandarmii „noştri" au fost încadraţi în mica formaţie de jandarmi ai acestui locotenent.

Am stat în ploaie ore în şir. Ofiţerul ne lăsase să aşteptăm. Nu aveam voie să ne aşezăm, nu aveam voie să ne mişcăm.

Majorul Fanache striga, din cînd în cînd. Înjura.

— N-aţi vrut să ieşiţi la lucru. O să puie şaua pe voi don' locotenent. Paştele, chrîstoşii... Cu dumnea-sa nu merge. Vă frînge el. Nu mişcaţi ! Dumnezeii ! Nu clintiţi ! Aşa, să înţepeniţi, mama voastră de puturoşi. Aţi

dat de un director blînd. Vă faceți de cap. Las' că vă arată el don' locotenent !

După două ore de așteptare, locotenentul Cepleanu și-a făcut apariția. Înalt, elegant, cu haine de comandă, bine croite, cu cizme înalte, văcsuite proaspăt, părea un ofițer dintr-o carte cu ilustrații.

În mînă, o cravașă ; pe față un zîmbet perfid.

— Bună ziua ! Ce vreme, domnilor, ce vreme ! Am auzit că nu sînteți disciplinați, că ați dezertat azi de la lucru, că sabotați sfîntul nostru efort de război. S-ar putea ca printre voi — jidani puturoși — (subit zîmbetul de pe față se transformă într-un rictus) — să fie niscaiva bolșevici... Am eu ac de cojocul vostru. Și nu mîine, nu peste o săptămînă. Acum, pe loc, o să ucid năpîrca. Că așa e la război. Dezertorii sînt uciși ! Pe loc, cu puțină judecat ! Uciși ! — Soldați ! Arma în poziție de tragere ! Încărcat !

Ploua cu găleata. Cerul era de plumb. Înțepeniserăm, cu picioarele adînc înfipte în noroiul cleios. Priveam jandarmii din fața noastră. Fețe aspre, lipsite de orice expresie. Ploaia le muiase și lor mantalele.

— Să terminăm mai repede, don' locotenent, să trăiți — spuse unul dintre sergenți. O dată, de două ori și gata cu ei...

— Cin' ți-a dat voie să vorbești în front, sergent ? Don' Major !

— Da, să trăiți ! — răspunse Fanache.

— 25 la fund sergentului, după ce termin cu ăștia. Să se învețe minte să vorbească mai puțin...

— Am înțeles, să trăiți ! 25 la fundul sergentului Dănilă.

— Acum, vă dați seama ce vi se va întîmpla voua, paștele vostru de jidani, dacă un soldat al Mareșalului capătă 25 la fund pentru că a vorbit în front neîntrebat... Tu, mă... (vîrful cravașei atingea pieptul lui Bercu Bercu). Ești mai voinic și îndesat ca ceilalți. Ai fost azi la lucru ?

— Am fost, să trăiți, răspunse scurt Bercu Bercu.

— Asta frumoasă de lîngă tine, cine-i ?

— Soția mea, domnule locotenent !

— Cum răspunzi, animalule ? Ce-s prieten cu tine ? Ce-i aia „domnule locotenent" ? Sînt fiul generalului Cepleanu. Sînt neam de viță boierească și tu, un venetic

de jidan, îmi vorbești de „soția ta", ca la... Capșa ? Femeie, treci în față ! Ai fost azi la lucru ?

Matilda își ridică ochii mari, negri, neliniștiți, spre Cepleanu, înfruntîndu-i privirea.

— Nu !

— O să te pedepsesc ! Jos pantalonii și culcă-te aici ! Major ! Scoate cureaua și trage-i 25 la fund...

Bercu se făcu alb la față. Pumnii strînși. Fălcile încleștate. Matilda stătea dreaptă în fața locotenentului. Șuvițe din părul ei negru ieșeau de sub basmaua udă. Ploua mărunt. Ploaie rece de toamnă. Toți 281 priveam înfruntarea celor trei.

Au trecut clipe. Mi s-au părut lungi — o veșnicie. Bercu a făcut un pas înainte. Un pas mare. Matilda a rămas în spatele lui. Între el și Cepleanu era o jumătate de metru. Bercu era cu un cap mai scund decît locotenentul.

— Să trăiți, don' locotenent. Soția mea e bolnavă. Vă rog trageți-mi mie, nu 25... 50...

Cepleanu tresări. Cravașa brăzdă aerul și-l lovi pe Bercu în față. Sîngele țîșni pînă la mantaua ofițerului. Bercu nu se clinti. Parcă nici nu fusese lovit. Un șuvoi de sînge ajunsese la bărbie.

— Paștele mamei tale ! Faci pe cavalerul aici ? ! Aici, mă ? !... În Transnistria, mă ? !... În cocina asta plină de noroi, mă ? ! ! ! „Vreau 50 de curele !"... Ai să ai, nu 50... mai multe ! Nu o să-ți mai ții nevasta în brațe, mă ! Nici ea pe tine ! O să crăpi, mă... o să te altoiesc de o să crăpi, mă jidane !... Auzi ? !...

Locotenentul făcea spume la gură.

— Jos pantalonii !

Liniștit, Bercu își deschie pantalonii lăsîndu-i să cadă Se însera. Lică îmi șopti :

— De s-ar întuneca mai repede... De-ar ploua mai tare...

Doamne, unde ești, mă gîndeam. Rupe norii ! Fă să curgă valuri ploile tale. Nu-l lăsa pe Bercu, Doamne...

— Culcă-te... cu fața în noroi ! Nu-ți feri capul ! Așa, bagă-l adînc în pămînt ! Simte-i gustul ! Mușcă-l, jidane!

Cepleanu nu l-a bătut cu cureaua, pe Bercu. A jucat cu cizmele țintuite pe spinarea lui. Pe îndispensabilii albi, apărură puncte roșii. Apoi punctele se lățiră. Ce-

pleanu juca pe spatele lui Bercu. La început, Bercu icnea. Pe urmă a încetat, leşinase.

Numai de nu l-ar omorî, gîndeam cu toţii. Nu mai simţeam ploaia, frigul. Îl priveam intens pe Bercu care zăcea în mîzga curţii. Ne rugam în gînd pentru el. Fiecare săritură a locotenentului pe spatele lui parcă ne găurea nouă pielea. Ne identificaserăm cu Bercu Bercu, ştiind însă că el e condamnat... Poate, poate, mă gîndeam, o să scape... E rezistent, e tînăr...

Numai de nu l-ar omorî.

Matilda şi-a băgat pumnii în gură. Privea îngrozită. Lacrimi mari se prelingeau pe faţa-i albă, amestecîndu-se cu picăturile de ploaie. Noi, ceilalţi, aproape că nu mai respiram. De s-ar termina odată, de s-ar termina...

Era întuneric. Cepleanu, ca apucat de amok, juca cu ţintele ascuţite pe spinarea lui Bercu. De cînd ? De zece minute ? De o oră ? De trei ? Pe noroiul negru se prelingea sîngele lui Bercu. Nu îl vedeam, dar îl simţeam...

Icnind, Cepleanu s-a oprit din dansul lui ucigaş. S-a întors cu spatele la noi şi a plecat. Jandarmii din faţa noastră îşi ţineau armele în poziţie de tragere. Brusc, Fanache a strigat :

— Trupă, atenţie la mine ! Pe loc repaus ! Rupeţi rîndurile ! Liber ! — şi întorcîndu-se spre noi, cu voce scăzută, murmură : — Luaţi-l de aici. Intraţi în casă ! Mîine dimineaţă toată lumea să iasă la lucru !

Matilda a fost prima care s-a apropiat de Bercu. Cu teamă. S-a lăsat în genunchi lîngă el. Îi murmura, fără încetare, ceva la ureche. El nu mişca.

— Ei, tu Fritz, Marval, Solomon, veniţi aici, ajutaţi-mă să-l ridicăm şi să-l ducem înăuntru, — Lică îl ridică pe Bercu din noroi. Umbla cu el ca şi cu un copil nou născut. Cu mii de precauţiuni.

Noaptea, nici unul dintre noi n-a închis ochii.

Bercu zăcea pe burtă, spălat, pansat, gemînd uşor. Matilda îi mîngîia părul inelat. În genunchi, lîngă el, continua să-i şoptească vorbe calde, de dragoste. Cît timp am fost deportaţi, Bercu nu a mai dormit pe spate.

A doua zi dimineaţa ne-am adunat toţi afară, pentru a ieşi la lucru. În lagăr rămăseseră doar bătrînii, femeile cu copii mici şi bolnavii.

Băieții au învățat repede să îngroape via. În loc să-i plece tulpina subțire și să zvîrle o lopată de pămînt pe ea, o tăiau cu hîrletul. De fiecare dată înjurau : pentru vinul domnului guvernator...

Lucram în hambar, la decorticat porumbul. Munți de știuleți ne așteptau. Toate femeile și fetele munceau aici. Afară era frig. Ploua. Șuiera vîntul. În hambar eram numai noi. Și... norma noastră : un munte de știuleți pe zi. Dacă nu, seara nu se căpăta mîncare.

Lică lucra la grajduri. Zece zile am lucrat diminețile cu el. Mă lua pe capra căruței pe care se aflau două butoaie pentru apa noastră și a fermei. Cînd sufla vîntul prea tare, mă lăsa în grajd la curățenie, să dau de mîncare la ceilalți doi căluți. Aducea la fermă apă de la o depărtare de 15 kilometri. Făcea cîteva drumuri pe zi.

În lagăr, continuam să ne spălăm o dată pe săptămînă la dușurile comune. Mama avea grijă de rufăria, veselia lui Marcel și a lui Lică. Ei, în schimb, ne ajutau la umplutul saltelelor cu paie, aduceau apă, chirpici, ajutau la transbordări. În fond, eram o mare familie, — totuși — mai izbucneau certuri pentru te miri ce. O singură mare familie, — dar toți crispați, nervoși, obosiți, flămînzi, înghețați, murdari, înfricoșați.

Locotenentul Cepleanu trecea în fiecare dimineață, călare, printre aracii de vie. Îi mîna la muncă pe băieți, ca pe niște vite. Cravașa lovea fețele și spinările celor care nu erau destul de atenți ca să se ferească.

Infirmeria era în afara lagărului. Căpitanul Atanasiu, de la Ovidiopol, ne-a trimis un medic, evreu, ardelean, concentrat în Transnistria. Dr. Arnold Klein, „doctor aspirin", cum l-am botezat noi. Un bărbat trecut de 40 de ani. Pipernicit, cu umerii căzuți. Zîmbet — rictus pe fața îmbătrînită înainte de vreme. Spaimă în priviri. Părea că întreabă pe fiecare : eu ce caut aici ? Un loden, mult mai mare decît ar fi avut nevoie, îl învăluia. Niște ghete grele, de alpinist, îi trăgeau picioarele. În prima zi a sosirii sale i s-a spus că are la dispoziție o infirmieră. După-amiază am fost la infirmerie. M-am prezentat. S-a uitat la mine ca și cum n-aș fi fost. Nu i s-a părut deloc curios că o copilă este infirmiera lagărului.

— Îi cunoști pe toți ?

— Pe care „toți" ? — am vrut să știu.

— Pe toți... ăștia... domnii și doamnele deportați...

— Sîntem din septembrie împreună !

— Atunci... veniți cu mine ! Vreau să fac o vizită de rutină.

Intrarăm în lagăr. În fiecare cameră. Pretutindeni bolnavi. Bronșite, gripe, dizenterii, crize de reumatism, infecții la ochi (de la fumul sobelor încălzite cu chirpici). Doctorul Klein nu părea deloc impresionat de ceea ce vedea. În fața lui eram niște epave umane. Copiii erau slabi, palizi, mereu plîngeau. Bătrînii, neputincioși. Butnaru, un munte de băiat, avea o dublă pneumonie. Doctorul s-a oprit.

— De ce e culcat ?

— Are febră ?

— De ce n-a ieșit la lucru ?

— Păi, are febră !

Din buzunarul interior al lodenului, doctorul Klein a scos un ceas mare, deșteptător, — „CFR". Nu înțelegeam ce are de gînd să facă. Liniștit, ca și cum totul ar fi fost normal, îi luă lui Butnaru pulsul, fără să aibă pe ceas un secundar...

— Aspirin ! Trei aspirin pe zi și... la lucru !

— Dar are temperatură... — am încercat eu să protestez. Fruntea lui Butnaru era udă de transpirație, respirația grea.

— Nu, nu ! La lucru ! Am spus ! Nu capătă învoire ! O să-i treacă ! E tînăr ! Clar ?

Doamna Mailender avea o infecție la picior.

Același procedeu. Ceasul din loden. Pulsul. Diagnosticul.

— Aspirin ! Mîine la lucru !

Mama suferea de dureri cumplite de cap și tușea. Începuse să scuipe sînge. Cînd l-am văzut că repetă „operația" cu ceasul, l-am întrebat.

— Nu-i ascultați plămînii ? Are bronșită. Scuipă sînge. Are febră mare, mai ales seara.

Ca și cum nu mă auzise, doctorul Klein își scoase iarăși — ca într-un ritual — ceasul — fără secundar — simulă o luare de puls și spuse :

— Trei aspirin și mîine la lucru !

Am avut buna inspirație să tac. Îmi era milă de mama, de doamna Mailender, de Butnaru, de Zitale, care avea diaree, de Victor, cu coșuri pe tot corpul. Îmi era

milă de noi toți și îmi era milă de acest biet om înfricoșat.

Bineînțeles, și ceilalți își dădură seama că doctor „Aspirin" nu ne poate ajuta. Nu a mai fost deranjat. Îl lăsam să doarmă la infirmerie. Carol Perlzweig, Jägerman și cu mine am continuat să ne ocupăm de bolnavii noștri, al căror număr creștea mereu.

— Mîne e Crăciunul ! Ce-ar fi să ieșim cu colindul ?

— La cine ? La Cepleanu ?

— Nu ! La directorul fermei, chiar și la corpul de gardă. Sînt printre țaranii ăștia și din aceia care nu și-au vîndut sufletul diavolului.

Ideea lui Gusti ne surîse. Seara ne-am adunat în camera noastră, vreo doisprezece, treisprezece tineri.

Printre ei Neuman, Zwirnii, Winter, Fritz, Lică, Gusti, Iulius Grienberg, Bercu cu Matilda, Butnaru, Sandu, frații Alter...

În seara de 25 decembrie, am ieșit din lagăr. Jandarmul de serviciu ne însoțea.

— Vin și eu — ne-a spus el. — Îmi mai aduc aminte de acasă. Că de fugit, unde dracu să fugiți ? Pe viscolul ăsta nici o jumătate kilometru n-o lungiți. Să-mi cîntați un plugușor vîrtos !

Plugușorul era și el în program, dar și de-ale noastre au fost cîntate în seara aceea. Cîteva zile înaintea Crăciunului a fost Hanuca. Domnul Mailender și Blumenthal ne țineau la curent cu datele exacte ale sărbătorilor noastre evreiești.

De Hanuca, s-au aprins lumînări și s-au cîntat cîteva din cîntecele copilăriei noastre. Acum, cu ocazia colindului, aveam de gînd să cîntăm „în public" toate cîntecele noastre tradiționale.

Sub ferestrele luminate ale casei în care locuia directorul fermei, am început să cîntăm. Eram aproape complet înghețați. Ne chiorăiau mațele în burtă de foame, picioarele ne erau sloi de gheață, zăpada se așeza pe noi, umezeala ne pătrundea pînă la oase.

...„Bună dimineața la Moș Ajun... Ne dați ori nu ne dați..." „A ruginit frunza din vii și rîndunelele-au plecat... pustii sînt lanuri și cîmpii, pustii sînt horele din sat..." ; „Ios, mein șteitele Ios„" ; „O, lumînărelelor / dragi mi-s mititelelor, / dragi să vă ascult. / Povestiți,

mîndria-ne, / Fala, vitejia-ne / Viaţa de demult... / Viaţa de demult..."

Cîntam cu foc. Ne-am încălzit. Obrajii îmi ardeau. De ger ? De bucurie că mai pot cînta ? La sfîrşit, Marcel a început cu vocea lui limpede să cînte „Hatikwa". Şi împreună cu el, noi toţi. O dată. De două ori. Ningea abundent. Viscolea. Dinspre pădurea nu prea îndepărtată se auzeau urlete : lupii. O mînă de oameni, îmbrăcaţi ca vai de lume, flămînzi, îngroziţi de ceea ce le va aduce ziua de mîine, cîntau „Hatikwa"... Lacrimi calde se prelingeau din ochii noştri. „Speranţa" care izvora din acest cîntec ne încălzea inimile. Nu mai cîntam pentru cei din casă, în seara de Crăciun. Cîntam pentru noi. Pentru inimile noastre obosite... Oare ne poate înţelege cineva ?

Uşa se deschise. Directorul aduse afară un coş cu mere, pîine, fructe uscate.

— Ne-aţi făcut mare bucurie ! Să vă dea Dumnezeu sănătate... putere... Mîine... şi poimîine toată lumea va căpăta carne. S-a tăiat o vită... da, da, o vită... nu porc... ăla e pentru noi... pentru dumneavoastră o săptămînă veţi mînca la cazan ciorbă cu carne de vită ! Ce naiba, oameni sîntem !

Vasiliu nu s-a putut ţine de cuvînt. După două zile, la 27 decembrie, a venit ordinul să fim transferaţi la Bogdanovka. Undeva, sus, pe Bug. În cealaltă extremitate a Transnistriei. Alexianu nu mai vroia să ne dea de mîncare la ferma lui. Îi îngropasem doar toată viţa de vie.

În seara de 26 decembrie, unchiul meu, căpitanul în rezervă, av. Paul Constanţiu Vîrtolaş, sosi din Bucureşti. Ne căutase prin toate lagărele şi ghetourile Transnistriei. Venea încărcat, pentru noi şi pentru alţii. Făcuse sute de kilometri în sanie, străbătînd cîmpiile ucrainiene. Era slăbit de puteri, gripat, obosit, dar fericit că — în cele din urmă — ne-a găsit. Am reuşit să stăm cu el de vorbă, o noapte. A doua zi, săniile ne aşteptau. Sub cravaşa lui Cepleanu ne-am încărcat bagajele pentru a ajunge la gară. Unchiul meu avea lacrimi în ochi.

— Aveţi curaj ! Nu descurajaţi ! Noi, acasă, continuăm să luptăm pentru repatrierea voastră. Avem de

peste tot promisiuni. Vom plăti cît ni se va cere... rezistați !

În gară, vagoanele mărfare, în care se transportau în special vite, ne așteptau,

Ne-am îmbarcat, noaptea. Ne-am culcat vîrîți unii într-alții pe podeaua rece a vagoanelor. Să ne fie cald. Gălețile cu capac, pentru apă de băut. Gălețile descoperite, în dreptul ușii, pentru necesități. Aveam experiență, dar nu mai aveam putere...

Cepleanu jubila.

— Slavă Celui de Sus, că scap de voi !

— Slavă Celui de Sus, domnule locotenent. că și noi am scăpat de dumneata, i-a spus Bercu și l-a privit drept în ochi.

Cepleanu ridică cravașa. Vasiliu, care ne însoțise pînă la tren, îl opri.

— Nu-l mai lovi, domnule locotenent ! E și-așa destul de lovit de Dumnezeu.

Am aflat mai tîrziu, că aceste cuvinte l-au costat viața pe inginerul agronom Vasiliu din Constanța. Cepleanu, fiu de general, i-a făcut o „notă informativă". Vasiliu a fost trimis pe front, în prima linie, de unde nu s-a mai întors. O altă victimă a fost și unchiul meu, Paul Constanțiu Vîrtolaș, soțul mătușii mele Rachel, sora cea mai mică a tatălui meu. Înapoiat la București a făcut o dublă pneumonie, care pe un fond sensibilizat de o veche boală de plămîni, a făcut complicații. Operat la București de prof. Cîmpeanu, la sanatoriul Elisabeta, a făcut o hemoragie, o embolie și a decedat imediat după repatrierea noastră.

În noaptea aceea — 27 spre 28 decembrie — am dormit toți. Eram prea obosiți, prea înghețați să mai putem vorbi, comenta ori plînge.

A doua zi, dimineața, pereții vagonului erau acoperiți cu un strat de gheață. Eram ca într-o cușcă de sticlă. Mi-am scos briceagul. Am vîrît lama în peretele vagonului. În fiecare zi măsuram grosimea stratului de gheață. Apa din căldări era și ea înghețată. În primele ore ale dimineții nimeni nu putea bea apă. După o oră, două, gheața începea să se topească. Stropi de apă curgeau din tavan. Pereții erau uzi. Am început să strîngem lucrurile de pe jos. Gheața se topea, apa se scurgea peste tot. Mama a pus cîteva căniță.

— Voi avea apă să mă spăl.

De cînd ne-am urcat în vagon şi pînă am coborît din el, — la 21 ianuarie 1943, — apa a fost raţionalizată : cîte o cană de persoană.

De la 27 decembrie, pînă la 21 ianuarie, nici unul dintre noi nu s-a mai spălat. O dată pe zi, cînd coboram sub vagoane, luam cîte o mînă de zăpadă în fugă şi dădeam pe ochi. Mama, cu apa strînsă în căniţe, se spăla. A fost singura dintre noi care nu a avut rîie. De păduchi nu a putut scăpa, pentru că dormea sub aceeaşi pătură cu tata şi cu mine. Rîia a apărut după prima săptămînă în vagon. Ne scărpinam pînă la sînge.

— Hei, infirmiero... îşi băteau joc de mine prietenii — cu ce ne tratezi contra rîiei ?

Nu rîia era duşmanul cel mare, ci foamea. Ne încuiau în vagoane. Ne lăsau numai o dată pe zi să coborîm sub ele. Să golim ciubărele. Să umplem găleţile cu apă. Să ne facem nevoile. Mîncare, însă, nu ni se dădea.

Unchiul meu a adus cîteva valize pline cu alimente : slănină, pesmeţi, dulceţuri în cutii de tablă ermetic închise, zahăr, ciocolată. La început, „beneficiari" erau numai cei din grupul nostru : Brauch, Placek, Winter, Lică, Bercu şi Matilda. În vagon mai erau însă şi copii. Tata a luat atunci o parte din alimente şi le-a dat Lizei Grienberg, pentru Zitale. Hechter a căpătat şi el pentru fiul lui. Nataliţa Lupescu, pentru fiul ei. Lică avea geamantanele lîngă el. Noaptea dormea pe ele. Totul era raţionalizat.

În orele cînd coboram, jandarmii ne aduceau pîine cazonă, salam, zahăr. Ce mai rămăsese din îmbrăcăminte era schimbat pe mîncare, pe ţigări. Băieţii au instalat nişte „primusuri" (un fel de sobiţe mici), care ardeau cu cărbunii găsiţi printre şinele de cale ferată.

De multe ori, tata se întreba cu voce tare : ce o fi prin celelalte vagoane ? Nu ştiam. Eram izolaţi unii de alţii.

Garnitura noastră mergea încet. Rămîneam în gări, pe linii moarte, vreme îndelungată. Uneori, soarele încălzea vagonul şi atunci ieşeam de sub pături şi ne mişcam puţin.

Plutonierul Fanache ne spuse într-o zi că mai avem cîteva ore şi ajungem. Ne aflam lîngă Marea Neagră, în judeţul Oceacov — la vărsarea Bugului.

Coborîrea din vagoane. Eram toţi anchilozaţi. Dureri în picioare, în spate, în tot corpul. Picioarele ne erau ca de plumb. Săniile aşteptau. Îmbarcarea. Zăpadă. Viscol. Din nou bruscaţi, înjuraţi. Ne mişcam foarte încet, Prea încet.

— Domnu, ascultă-mă ! Fanache s-a apropiat de sania în care se aflam noi, cocoţaţi pe bagaje. Era încruntat. O să trecem acu prin nişte sate. Nemţi, domnu' ! Nemţi din ăia pe care i-a adus împăratul lor, Ţarul Petru cel Mare, şi le-a dat pămînt acum cîteva sute de ani.

— Colonişti din Germania...

— Da, da. Aşa le spune, colonişti nemţi. Satele lor au nume nemţeşti : Johannesdorf, Marienthal, Petersdorf...

— Dar noi trecem numai...

— Aşa e... trecem.. dar cum o să trecem ?

Fanache şi-a scos căciula. Fruntea îi era brobonită de sudoare. Cred că erau 20 de grade minus. Lui însă îi era cald.

— Trebuie să vă spun, să ştiţi şi dumneavoastră. Să vă feriţi. Acum cinci, şase luni, au trecut pe aici, tot aşa, nişte evrei. Din ăia care au vrut să plece în Rusia bolşevică, s-au înscris pe nişte liste. Mareşalul i-a dibuit şi i-a deportat. Tot la Bogdanovka trebuiau să ajungă. Ca şi noi...

— Şi ?.., !

— Mie, toate astea mi le-a spus şeful de gară. El le ştie. N-au mai ajuns ! I-au căsăpit pe toţi : femei, copii, bătrîni şi bărbaţi voinici... pe toţi. Erau de prin părţile Galaţilor, Brăilei şi chiar din Bucureşti.. Nemţii, domnule, nemţii...

— Păi... să nu mai trecem prin satele lor, domnule plutonier. Să le ocolim.

— Nu, asta nu se poate. N-avem alt drum. Dar, eu ştiu ? !... Poate dacă o să vă scormoniţi bine buzunarele şi veţi mai găsi ceva prin ele... poate... poate dacă le voi da la băieţi. Ştiţi, îi vedeţi. Băieţi săraci. Tremură şi ei ca şi dumneavoastră... Eu ştiu ? ! Poate am putea cu arma în mînă apăra convoiul. Să nu vă lăsăm singuri şi nici să nu ne îndepărtăm de săniile în care veţi fi...

Tata rămase pe gînduri. Nici pomeneală să mai aibă bani oamenii din grup. În nici un caz nu putea face o colectă. De la cine ? I-a luat pe Aladar Brauch, pe Teichman, Placek şi Blumenthal deoparte. Şi-au scos ceasurile şi împreună cu banii, — mărcile — pe care cu două săptămîni înainte îi primiseră din ţară prin intermediul unchiului meu le-au dat lui Fanache. El a „cîntărit" cele primite şi a dat din cap, mulţumit.

Despre cele întîmplate evreilor din convoiul precedent ştiam doar cîţiva. Nu avea nici un rost să le spunem tuturor că avusese loc un pogrom.

Am pornit. Destul de rapid. Cum ajungeam în dreptul unui sat, Fanache oprea săniile în care — de data aceasta — ne aflam toţi. Le grupa strîns, una după cealaltă. În frunte era întotdeauna o sanie cu un singur jandarm. Două sănii ne flancau, iar el încheia convoiul. De data aceasta ţipa, ca scos din minţi, la căruţaşi.

Ucrainienii de origine germană, majoritatea înrolaţi în armata lui Vlasov, ne aşteptau. Erau înarmaţi.

Căruţaşii aveau ordin de la Fanache să treacă prin sat la trap. Graba, soldaţii români înarmaţi care ne păzeau i-au impresionat probabil pe ţăranii nemţi. Nu se aşteptau ca jandarmii să păzească convoiul evreilor. Nu s-a tras decît un singur foc de armă, — şi acela în aer.

La Bogdanovka, judeţul Oceacov, ne aştepta locotenentul în rezervă Dumitru Ghiaţă, fratele fostului deputat Petre Ghiaţă.

— Nu, domnilor ! Nu vă primesc ! Îmi dau seama în ce situaţie sînteţi, dar eu nu am ce face cu dumneavoastră ! Nu insistaţi ! Ştiu că aţi vrea să rămîneţi, dar nu se poate ! În jurul nostru sînt sate de colonişti — şi ei abia aşteaptă să se scalde în sînge evreiesc. Iertaţi-mă — nu-mi pot încărca conştiinţa cu oameni nevinovaţi ! Am pregătit aici un hangar. Înăuntru au fost tractoare. Vă voi da de mîncare două zile şi, apoi însoţiţi şi de jandarmii mei, vă voi trimite înapoi la gară. De acolo la Bogdanovka, dar cea din judeţul Golta. Acolo trebuia să ajungeţi !

Două zile am mîncat ciorbă şi mămăligă cît am vrut. Ne-am pregătit sticle şi castroane, ca să luăm cu noi. Mămăligă am luat fiecare pentru cîteva zile.

Drumul de întoarcere a fost mai rapid.

Din nou în vagoane ; iarăşi umezeală, iarăşi frig.

Din nou la drum, străbătînd Ucrania de-a latul. În gara Smerinka am fost trecuți pe o linie moartă. În oraș se aflau evrei într-un ghettou. Au aflat că sîntem închiși în vagoane. Doctorul ghettoului, chirurgul A. Haber din Iași, care-și făcea concentrarea în partea aceasta a Transnistriei, și-a anunțat pacienții ucrainieni ca să ne aducă la gară și să ne dea, fără bani, lapte, pîine, cartofi fierți. Jandarmii „vămuiau" tot ce ar fi trebuit să primim, dar cîte ceva tot mai ajungea la noi. A doua zi dimineața, țărănci încotoșmănate au venit cu pîine, lapte, brînză. Dar de data aceasta pe bani. Cine mai avea ceva rezerve, a cumpărat.

Pe urmă, jandarmii nu le-au mai lăsat să se apropie. Au cumpărat ei, de la ele, toate alimentele și ni le-au revîndut la prețuri mai mari.

Doctorul Haber a reușit, totuși, să ne trimită cîțiva saci cu pîine.

În gara Birzula, important nod de cale ferată, ne aștepta ordinul pentru județul Golta. Nu scăpaserăm de rîie și de păduchi. Pe unde treceam, auzeam de tifos exantematic, de sute de morți. La Birzula a mai fost atașat la garnitura noastră de mărfare un vagon. Era plin cu ucrainieni „dubioși". O călugăriță, un ciolovec înalt, cu barbă mare. „Seamănă cu Tolstoi." Un tînăr scriitor care strînge material documentar „pe teren"!

Cîteva femei bolnave. Un bărbat șchiop și mut.

Vagoanele s-au urnit greu. Viscolul parcă ar fi vrut să le oprească din drum.

21 IANUARIE 1943. Locomotiva pufăie obosită. Roţile vagoanelor scîrţîie enervant. Frînele opresc vagoanele mărfare. E noapte. De sub pături, comentăm :

— Din nou pe o linie moartă.

— Decuplează locomotiva.

— Poate am ajuns la destinaţie ?

— Care destinaţie Unde ne mai aruncă ?

E un ger cumplit. Nimeni nu doarme. Pe podea, îmbrăcaţi cu cîteva rînduri de haine călduroase, acoperiţi cu pături, cu plăpumi, încercăm să ne încălzim. Aburul respiraţiei noastre de peste zi se transformă, încetul cu încetul, în gheaţă, acoperind pereţii vagonului. E întuneric. Cei mai mulţi tuşesc. Din cînd în cînd se aude cîte un suspin, cîte un oftat adînc. Sîntem flămînzi, îngheţaţi, înspăimîntaţi. Ce ne vor aduce clipele următoare ?

Viscolul scutură vagonul din toate încheieturile. Sîntem sleiţi de puteri, bolnavi, plin de rîie. Ce o fi în celelalte vagoane ? Noi am mai avut ce vinde pentru o pîine cazonă, tare ca piatra, totuşi pîine. Ceilalţi ce or fi făcînd ? Cîţi mai rezistă ? Şi mîine ?... Mîine încotro ?

Dimineaţa, Dănilă, sergentul, cel care a vrut să ne lichideze pe toţi încă de la Alexandrovka, ne-a spus, înainte de a închide vagonul cu zăvorul :

— Se zice că-s 28 de grade minus, așa ger n-am apucat niciodată !

În dreptul ușii se aflau cei de serviciu în seara aceea : Carol și Gusti. Zăvorul a fost tras. Cei doi au împins puțin ușa grea. Nu prea mult, pentru ca aerul rece să nu pătrundă înăuntru. Au coborît cu ciubărele pline. Le-au deșertat departe de liniile ferate. Au luat apoi gălețile goale — acoperite cu cîte o scîndură — și le-au umplut cu zăpadă, în loc de apă. Cișmeaua din gară era înghețată.

— Mîine dimineața, în zori, debarcarea. Să vă strîngeți bagajele.

Fritz întrebă :

— Încotro, domnule sergent ?

— Bogdanovka !

Auzisem de această Bogdanovka — din județul Golta. Știam că mii de evrei din Basarabia, Bucovina și Odessa fuseseră mînați acolo, la moarte. Ne aștepta oare aceeași soartă ?

Tata încerca să ne liniștească, pe mama și pe mine.

— O să vedeți, o să ne fie mai bine. O să ne dea un loc de dormit și ne vom organiza. Probabil că au nevoie de mînă de lucru. O să vedeți... Vom avea din nou un cazan, se va fierbe ciorbă... Va fi — în orice caz — mai bine decît în vagoanele astea de gheață.

— Aici cel puțin ne lăsau în pace. Nu ne omorau...

Din colțul opus, Marcel strigă :

— Sonia, dormi ? Fritz, nu dormi ? Gusti ? Bumi, hai să ne încălzim. De dormit tot nu mai putem dormi. Să ne strîngem bagajele. Să lăsăm doar păturile afară.

Am început să legăm geamantanele roase, boccelele cu haine. Cei vîrstnici s-au strîns într-un colț. Noi, cei tineri, în mijlocul vagonului discutam despre Bogdanovka. Ce auzise unul, ce aflase altul... Orele se scurgeau greu. Noaptea parcă nu se mai sfîrșea. Ne era frig. Suflam în pumni. Hainele groase ne încingeau pielea. Riia ne mînca. Scărpinîndu-ne, ne încălzeam.

— Liniște ! Vrem să dormim !

Avea dreptate cel care strigase. Trebuia să avem putere a doua zi...

În zori, ca de obicei, mi-am scos briceagul. Am înfipt lama în gheața de pe peretele de lemn. Trei degete de gheață. Dacă am fi ziua în vagon am avea apă de băut și poate chiar de spălat. Ziua „ploua" în vagon. Dar mîine, mîine cine știe ce fel de apă vom avea..

— Beți toată apa pe care o aveți la voi. Cei doi băieți de serviciu au coborît cu cuibărele pline.

Auzeam cum se deschid ușile la toate vagoanele. Strîngeam ultimele lucruri. Legam pachete, închideam valize.

— Coborîrea ! Repede ! Încolonarea ! Mișcați !

Gălețile goale ne serveau drept scară. Cu greu, după atîtea zile de nemișcare, coboram, încărcați cu bagaje. Picăturile din apa caldă băută înainte de a fi coborît din vagon — care se scurseră pe gulerul de blană al hainei mele, — au înghețat, în primele clipe. Cerul era înnourat. Sufla un vînt rece, tăios. Zgribuliți, ne feream obrajii ca de o mușcătură aspră. Nu puteam respira. Tremuram.

Jandarmii înjurau. Loveau cu patul armelor în cei care coborau greu din vagoane. Se grăbeau. Le era și lor frig. Unii dintre ei aveau cojoace, alții doar mantalele din postav, subțiri.

Strigăte. Urlete. Legați peste căciuli cu broboade — cine avea — înveliți în pături, ne mișcam anevoie, gemînd. Furtuna de zăpadă ne orbea. În fața gării Vradievka așteptau cîteva sănii.

— Bagajele, copiii și bătrînii în sănii — ordonă plutonierul Fanache.

Ceilalți jandarmi repetau ordinul, însoțindu-l de lovituri.

Am privit în jur. Cum arătam, Doamne ! Unii aveau pe ei doar o pătură, își vînduseră paltoanele, în timpul „călătoriei", pe o pîine, pe un pachet de țigări. Nelu Goldenberg era numai în pantofi. O clipă m-am gîndit că-i vor îngheța picioarele. Zăpada era înaltă. N-am apucat să-mi duc gîndul pînă la capăt — un jandarm mă pocni în spate.

— Ce stai ? Mișcă ! În coloană !

În fața noastră erau săniile. Caii, mici, nu păreau grăbiți. Ucrainienii de pe capră dormitau, înfofoliți în șube

lungi de blană. În picioare purtau pîslari. Erau obișnuiți cu gerurile. Știau că sînt rechiziționați de jandarmii români pentru trei zile. Pe urmă, din nou, în cocioabele lor, la căldură. Așa e în război... Ne priveau nepăsători. Cu cîteva luni înainte transportaseră, pe același drum, mii de deportați, mii de evrei. Tot așa, speriați, flămînzi. Ce mai contau pentru ei alte cîteva sute ?...

Jandarmii au luat cîteva sănii, — una în capul coloanei, celelalte încheiau convoiul. Cei care cădeau pe drum erau aruncați într-o sanie. Mergeam tîrîndu-mi picioarele. Nu mai simțeam foamea. Nici setea. Doar frigul. Lică și Fritz m-au luat între ei, să nu rămîn în urmă. Mama, tata și perechea Brauch mergeau strînși unul într-altul. În coada convoiului erau cei care se mișcau mai greu.

— În primul sat, oprirea...

Ridicam din cînd în cînd privirea, înfruntînd viscolul care ne tăia răsuflarea.

— Uite ! Fum... iese fum din hornuri, un sat...

Ne străduiam să iuțim pasul,

Un sat...

În jurul nostru, o mare de zăpadă. Nici un copac. Nici un sat.

— E „fata morgana" — mormăi Fritz.

— Ce-i aia „fata morgana" — întrebă Lică.

— În deșert, cîte un om însetat, rătăcit, vede apărînd dintre dunele de nisip o oază, — copaci, o fîntînă. Asta e „fata morgana"... O halucinație...

— Am înțeles. Ca și satul nostru... Nu-i... nu-i...

Mai mult ne tîram. Jandarmii, în sănii, nu se mai grăbeau. Trăgeau tot timpul din sticle cu votcă și, încălziți în paiele din sănii, picoteau.

Era după amiază. Nici o oprire. În fața noastră apăru un sat. Nu mai aveam puterea să ne bucurăm. La marginea satului, case dărîmate, părăsite. Săniile își continuară drumul, către o școală în ruină. Am intrat în prima casă goală, fără uși, fără ferestre. Dar avea un acoperiș. Istoviți, ne-am așezat pe jos. Nimeni nu scotea o vorbă. Brusc, am auzit afară gălăgie :

— Rauss, verfluchte Juden ! Rauss ! Schnell rauss !

Un ucrainian, în haine negre de SS, intră val-vîrtej în mica încăpere. Cu „nagaica" (vîna de bou), în mînă, în-

cepu să lovească în dreapta şi-n stînga. Treziţi din amorţeală, am încercat să înţelegem ce vrea. Lovind, ne-a scos aproape pe toţi din casă. Mama a vrut să-i explice — în germană — că nu vrem decît să ne odihnim puţin. Că nu mai avem putere...

Cu ochii injectaţi, o privi cîteva secunde, apoi începu să o lovească sălbatic. Striga că-i aducem păduchi, tifos exantematic. Ne va ucide. Am încercat să o împing pe mama, care stătea nemişcată în faţa lui nefiind în stare să se mişte. Încerca doar să-şi ferească faţa de ploaia de lovituri. Am reuşit s-o urnesc din loc. Loviturile destinate ei au început să curgă asupra mea. Aveam capul descoperit. Căciula şi broboada le scosesem cînd am intrat în casă. Vîna de bou era tare, el era puternic. Mă izbea în cap. Am mai împins-o o dată pe mama... Apoi am căzut... O pîclă grea mi s-a aşezat pe creier. Am simţit, pe buzele arse de vînt, zăpada. Mai mult nu ştiu ce s-a întîmplat cu mine.

În sania în care fusesem urcată de ai mei, am continuat să fiu în nesimţire. Ca şi cum aş fi dormit. Ca în vis, am văzut-o pe mama, care începuse să scuipe sînge — şi nu mai putea merge în convoi — că mă leagă cu broboada şi mă înveleşte cu o pătură.

...Un foc mare, într-o sobă zidită. Parcă era soba noastră cea mare din bucătăria casei din Bucureşti. O găină friptă se învîrtea pe o frigare. Da, era frigarea sobei de gătit din Bucureşti. E cald... E bine... Am întins mîinile să mi le încălzesc la dogoarea focului. Găina sfîrîie, frumos rumenită.

— Daţi-o jos din sanie ! Imediat ! Fritz, Marcel ! Aşa. Culcaţi-o aici, pe zăpadă. În marginea drumului. A degerat. Încă puţin şi... gata... Nu vedeţi că s-a făcut albă ca varul ? Trebuie să-i punem sîngele în mişcare.

Lică Erlich ştia ce spune. M-a trezit din frumosul meu vis de moarte. În locul focului minunat, al găinii fripte, am văzut chipurile prietenilor mei aplecaţi asupra mea, frecîndu-mi cu zăpadă mîinile, urechile, faţa. Unul încerca să-mi scoată ghetele.

— În picioare ! Ai deschis ochii, e bine. În picioare.

M-am ridicat, dar în clipa următoare m-am prăbuşit. Capul. O durere îngrozitoare, ascuţită, mă trîntise jos.

— Sus ! Trebuie să mergi. Dacă nu, îţi pierzi picioarele. Auzi ? Trebuie ! Încearcă, Sonia, fă un efort !

Conştientă de ceea ce mi se spunea, am încercat din nou să mă ridic. Durerea de cap persista. Fritz de o parte, Lică de cealaltă, m-au luat aproape pe sus şi am început să merg. Aveam în tălpi, în călcîie, bucăţi de sticlă, ace. Lacrimile îmi curgeau pe obraji. Mă durea capul, mă dureau picioarele. Plîngeam şi mergeam. Lacrimile nu ajungeau însă să cadă pe faţa mea. Îngheţau pe loc, se lipeau de gene, de faţă.

— Calcă apăsat, cu putere. Ştiu că doare, dar calcă, pentru numele lui Dumnezeu, pe toată laba!

Mergeam. Eram ameţită. Simţeam o durere puternică în cap. Ca o rană. Aş fi vrut să întreb ce e cu mama. Nu puteam vorbi. Am încercat să-mi ridic ochii, să văd coloana, să-i văd pe părinţi şi pe toţi ceilalţi. Nu puteam ridica însă capul. Nu mai plîngeam. Durerile din tălpile picioarelor mă lăsau. Cei doi, care mergeau alături de mine, şi-au dat seama că am început să păşesc singură.

— Am salvat-o, băieţi — îi spuse Lică lui Fritz şi lui Marcel. Acum mă duc să văd ce e cu maică-sa.

Marcel îl înlocui pe Lică. Braţul lui mă sprijinea. Din nou lacrimi mi se prelingeau din ochi. Îmi simţeam inima plină de căldură pentru aceşti prieteni. Îmi era milă de mine, de ei, de noi toţi. Cu toate că durerile de cap continuau, îmi dădeam seama că făcusem cale întoarsă din drumul spre veşnicie.

Umbrele serii începură a se aşterne. Săniile jandarmilor treceau pe lîngă noi.

— Mişcaţi, mai repede! Ce dracu', vreţi să îngheţăm în cîmp? Mişcaţi!

Am văzut sania cu cei culeşi pe drum. Erau mulţi. Claie peste grămadă. În zare, un sat. Călcam mai vioi. Pe uliţele fostului sovhoz, nimeni. Ţipenie de om nu se zărea. Clădirile mari fuseseră arse. Colibele mici păreau pustii. Şi, totuşi, locuiau acolo oameni. Ieşea fum prin hornuri. Ici-colo, cîte un gard.

În mijlocul satului era fosta clădire a şcolii. Arsă pe jumătate. Săniile au intrat în curtea mare, pietruită. Am început să ne regrupăm pe familii. Amorţeala parcă dispăruse. Ne trăgeam pe lîngă un perete care avea deasupra cîte un colţ de acoperiş. Lică m-a luat deoparte:

— Am fost într-o casă. Le-am dat ceasul. Veniţi să dormim acolo.

I-am luat pe părinți. Mama avea febră mare, obrajii încinși, continua să tușească. Era amețită, fără putere. Brauch a venit și el cu familia. Postelnicu cu cei doi băieți, Iulius Grinberg cu soția și Zitale. Ne strecurarăm ca hoții. Era beznă. Lică ne conducea.

— Și alții și-au găsit culcuș în casele țăranilor de aici. I-am văzut pe Lupești, pe Hechteri, pe Placek, pe Solomoni...

Ușa unei colibe s-a deschis larg. Viscolul ne mîna din spate. O clipă a intrat cu noi, aducînd o pulbere de zăpadă. Am intrat toți. O bătrînă și un bătrîn ne-au făcut semne să ne culcăm pe jos. Ne-am scos hainele umede și ghetele, ni le-am pus sub cap și ne-am culcat pe podeaua de pămînt. Era cald. Într-un tîrziu, bătrîna a venit din altă încăpere cu un castron plin cu ciorbă fierbinte. Într-o clipă, fiecare a scos o cană (le purtam întotdeauna cu noi). Fără a rosti un cuvînt, fără a ne bucura sau mira, am început să sorbim, încet, să nu pierdem nici o picătură din minunata ciorbă. Femeia stătea pe un scaun și ne privea. Avea lacrimi în ochi. Bătrînul își răsuci o țigară. Mormăia. A întins apoi cutia cu mahorcă, — un tutun negru, rău mirositor, — lui Lică. Din buzunar, Lică a scos o hîrtie, și, calm, și-a răsucit o țigară. Bătrînul i-a spus să dea cutia cu tabac și celorlalți bărbați. În seara aceea am auzit :

— Spasiba gospodin...

— Nicivo... nicivo...

Plita dogorea. Păduchii, care zile întregi dormitaseră pe noi, în frig, au început să umble pe pielea noastră, sub straie. Toată noaptea ne-am scărpinat. Dimineața am văzut-o pe Zitale cocoțată sus, pe cuptor. Se juca cu un băiețel slăbuț, cu ochii mari și fața roșie, plină de furuncule.

Lică, care știa rușește, s-a putut înțelege cu stăpînii casei. El ne-a povestit că fiul bătrînilor a fost luat în război, iar nora lor a fost siluită de soldații nemți care intraseră în sat. Băiețelul văzuse cînd soldații și-au bătut joc de maică-sa și apoi au ucis-o. Copilul a rămas în șoc. Stă toată ziua ascuns sus, pe cuptor. Acum, Zitale se juca cu el.

— Trebuie să mergem. Să nu se vadă că am lipsit din clădirea școlii.

— Spasiba gospodin, jenșina... Spasiba...

Ne era bine acum. Ne încălziserăm, eram sătui. Afară, viscolul sufla şi mai aprig. Zăpada cădea abundent peste cîmpia rusească. În curtea şcolii, lîngă gard, culcaţi pe zăpadă, ca pe un uriaş pat, călugăriţa şi partizanul bărbos, mînă în mînă, dormeau cu ochii mari, deschişi.

Aşa i-au găsit azi-noapte... morţi.

M-am oprit o clipă lîngă ei. Aş fi vrut să le închid ochii. N-am reuşit. Pleoapele erau ţepene de frig.

— Lasă-i aşa, Sonia. Să privească împreună cerul... Zăpada a şi început să-i acopere. Giulgiu alb... La primăvară, oamenii din sat or să-i îngroape...

Din nou urlete. Din nou înjurături şi lovituri. Din nou în coloană. Din nou la drum.

Jandarmii erau beţi.

— Mă Fanache, lasă-mă să-i omor, mă. Lasă-mă... Acolo sus, tot îi curăţă pe toţi. Lasă-mă, Fanache. Mai iau şi eu o haină mai bună, o gheată să duc acasă la copii. Că mult mi s-a urît cu războiul ăsta. Mă Fanache, mă, nu fi rău, lasă-mă să-i omor.

Fruntaşul Vasile Oatu stătea în sanie, cu puşca încărcată şi striga. Plutonierul Fanache, singurul poate care nu era complet beat ,striga la el furios :

— Jos în sanie, Oatu ! Ordin ! Jos ! Să nu te atingi de vreunul dintre ei. Şi să nu vii cu poveşti la mine, că au încercat să fugă de sub escortă. Uit, mă, că-s din acelaşi sat cu tine şi te trimit pe front, mă. Să te mănînce ciolovecii de viu, mă. Jos, auzi ? !

Oatu se lăsă să cadă, în sanie. Noi ne tîram mai departe. Capul mă durea. Simţeam cum îmi zvîcneşte, parcă ar vrea să se desfacă.

— Ce te strîmbi ? — mă întrebă Lică.

— Mă doare tare capul.

— Ei, n-ai ce-i face. E de mirare că nu ţi l-a spart.

La amiază, coloana s-a oprit. Dintr-un sac, sergentul Dănilă a scos nişte piini cazone, fiecare de mărimea unei cărămizi. Erau îngheţate, tari ca piatra.

— Cîte o pîine la zece oameni. Sînteţi 281 de bucureşteni (familia Cernat fusese repatriată încă de la Alexandrovka) şi cu 46 de ucrainieni, face 327. Dar au mai murit pe drum... Luaţi 20 de pîini. Să vă ajungă..

Lică luă pîinile, aşternu pe jos o pătură şi cu cuţitul lui mare, începu, cu greu, să taie. Am căpătat, toţi, cîte o felie.

Vîrîți unul într-altul, în preajma sănilor, ca să ne ferim de rafalele de zăpadă, mestecam încet pîinea înghețată. De-abia atunci am început să ne dăm seama că ne e foame.

Luam cîte un pumn de zăpadă de lîngă noi și o amestecam cu pîinea. „Masa" a durat mult. Am mîncat bucata de pîine, încet, încet. Mamele cu copii mici aveau ceva rezerve prin sacii de drum. Zitale a căpătat chiar o bucată de zahăr. Cei doi copii ai lui Esther plîngeau. Nu puteau mînca pîinea. Lică le-a dat o bucățică de slănină. Au mîncat-o dintr-o înghițitură. Pe Esther a învățat-o să topească într-o cană puțină zăpadă și să moaie pîinea în apă. Așa au mîncat copiii pîinea cazonă...

IAR LA DRUM. Căutam cu privirea satul, visînd să ne odihnim, să ne dezgheţăm. În sfîrşit, zărim cîteva căsuţe, acoperite cu şindrilă, copacii acoperiţi de nea. La intrarea în sat, un fost grajd. Am intrat toţi. Ce fericire! Într-o aripă mai era baligă, mai erau paie. S-a făcut un foc. Am încălzit zăpada, în căni. Ce bună era apa caldă! Prin buzunare, prin bagaje, am mai găsit cîte ceva de mîncare. Puţin zahăr, un biscuit, cu colţ de pîine. Am adormit strînşi, ghemuiţi. Focul ardea, fumul ne intra in ochi. Dar era mai bine decît pe drum. Eram împreună. Mîine... mîine vom vedea ce va fi... Ne era frică să ne gîndim la Bogdanovka. Jandarmii, chiar şi ucrainienii la care înnoptaserăm, ne spuseseră că în urmă cu cîteva luni convoaie de mii şi mii de evrei au făcut acelaşi drum. Era toamnă tîrzie. O toamnă rece, ploioasă. Oamenii aceia, ca şi noi, fuseseră aduşi — unii, cu trenurile pînă la Vradievka şi de-acolo, în convoi, la Bogdanovka — alţii pe jos, în coloane lungi de sute de metri. Femei multe, cu copii, bărbaţi, bătrîni... basarabeni, bucovineni, ruşi din Odessa — evrei numai evrei.

Nici unul nu a mai făcut cale întoarsă. Au fost omoriţi. De soldaţi nemţi şi de soldaţi români. Nemţii nu au avut încredere că românii îi vor executa pe toţi şi au venit să-i „ajute". Armata germană avea comanda acestei acţiuni... Oare noi eram „seria a doua" la Bogdanovka?

A doua zi, soarele a răsărit, timid, pe cerul sticlos. Dar gerul era încă puternic.

23 ianuarie. Coloana se tîra anevoie, prin cîmpie.

În ultimul sat, Crasnovaia s-au alăturat jandarmilor trei polițiști ucrainieni. Aveau „nagaici" în mînă și ne mînau ca pe vite.

— Bîstro ! Bîstro ! (mai repede ! mai repede !)

Loveau la întîmplare, fără să se uite. Călăreau pe cai mici și iuți, bine hrăniți.

Bogdanovka. Ucrainienii din sat au ieșit în uliță. Ne arătau cu degetul. Rîdeau. „Kaput ! Kaput !"

Eram prea istoviți, lihniți de foame, înghețați, pentru a avea putere să ne revoltăm, să încercăm ceva, pentru a nu ne duce la moarte.

Sus, pe deal, fusese una din cele mai mari crescătorii de porci din Uniunea Sovietică : Ferma de Stat de la Bogdanovka. Cei din sat, din vale, lucraseră acolo. Cocinile, care odată erau mîndria regiunii, arseseră. Într-o clădire mai locuiau cîteva zeci de evrei. În uriașul șanț de la marginea pădurii, zăceau, acoperiți de zăpadă, 60.000 de evrei uciși de polițiști ucrainieni, ostași români și nemți.

Noi urcam acum spre aceste cocine.

Căruțașii ucrainieni opriseră în fața unei clădiri mistuite de foc, și coborîră bagajele, și pe cei care, istoviți, n-au mai putut merge. Cocinile aveau boxe zidite, din cărămidă roșie. Despărțiturile, zidite și ele, erau vopsite în alb.

„Ce cocine elegante pentru porci."

Ne-am luat în primire o boxă. Am așternut pe jos păturile. În hala uriașă, care nu avea ferestre și în parte nici acoperiș, 281 de bucureșteni își făceau adăpostul.

Brauch, Teichman, Creștinu și tata s-au dus la directorul fermei, Vasile Stănescu, agronom, să-i ceară paie. Stănescu a refuzat să-i primească.

— Paiele-s pentru porci, nu pentru jidani !

După cîteva ore a apărut în cocină un bărbat voinic, încotoșmănat, care a început, vorbind idiș, să se intereseze de fiecare. Era brigadierul Kopel, unul din supraviețuitorii măcelului de la Bogdanovka. După cum am aflat ceva mai tîrziu, în groapa cea mare, de lîngă Bug, la capătul pădurii de mesteacăn, zăcea împușcată întreaga sa familie. El scăpase ca prin minune. Acum era

unul din conducătorii grupului de evrei, supraviețuitori și ei ai masacrului.

Kopel avea în buzunarele mari, largi ale cojocului lui, bucăți de pîine, de mălai, bucăți de trestie de zahăr, cartofi fierți. Unde vedea copii, se apropia și le dădea, însoțind gestul cu un zîmbet larg.

Seara au început să apară primusuri și cești cu apă fiartă. Copiii alergau printre noi. De nu știu unde, s-a făcut rost de scînduri. Sandu, ca bun gospodar, astupa cu ele ferestrele. Mai puțină lumină, dar viscolul nu mai sufla atît de aprig în hală.

Marcel veni în fugă.

— Sonia, vino ! În ultima boxă, aia de la ușă, e Nelu. E degerat. E... terminat. Vino !

Mi-am luat trusa de prim ajutor. Aveam cîteva fiole de cafeină, papaverină, puțin alcool, cîteva bucăți de zahăr.

Nelu Goldenberg zăcea pe o pătură și era acoperit cu alta. Matilda încerca să-i toarne pe gît puțină fiertură. Apă cu griș îndulcit. Ochii lui căprui ne priveau, mari, deschiși, parcă fără a înțelege de ce atîta agitație în jurul lui. Șopti ceva. Marcel, care era aplecat asupra lui, a scos o țigară, i-a aprins-o și i-a pus-o între buzele albe. Nelu trase adînc din țigară. M-am aplecat să-i fac o injecție.

— E păcat, Sonia — îmi șopti el. E păcat...

Acul seringii se rupse în pulpa lui. Era înghețat. Cînd am vrut să scot acul, Marcel m-a prins de braț.

— Nu mai e nevoie...

Așa a murit Nelu Goldenberg : pe o pătură cazonă, cu țigara încă aprinsă între buze. Avea, cred, 23 de ani. A fost tot timpul vesel, plin de optimism. Obișnuia să se laude „Sînt golan de București. Lucru rău. Se știe că lucrul rău nici dracu nu-l ia."

Nelu Goldenberg făcuse o mare greșeală în timpul deportării : își vînduse paltonul și bocancii pentru pîine și țigări.

L-au îngropat în spatele clădirii crescătoriei de porci din Bogdanovka, nu departe de mormîntul celor 60.000 de evrei basarabeni, bucovineni și ucrainieni.

Mama continua să aibă febră mare, frisoane. Eu aveam tot timpul amețeală, dureri de cap, vomitam. De

tata ce să mai spun ? ! Era tot timpul cu mîna pe puls, cu doctoriile în gură.

— În ghettou, în casa aceea mare sînt doi doctori : Akerman şi Weiss. Akerman vrea să vă vadă, — ne-a spus Lică. Acolo trăiesc vreo 120 de evrei. E cald, au mîncare. Sînt cîteva camere mari, cu uşi, ferestre. Am vorbit cu Kopel, brigadierul lor — cumsecade om — vom duce acolo femeile, copiii mici cu mamele lor şi pe cei bolnavi. Îi împărţim prin camere. Evrei sînt şi ei. Unii mai buni, alţii mai dîrji. Dar nu-i nimic. Nu ne căsătorim cu ei... Or să ne ajute să trecem hopul ăsta !

Încă în seara aceea am intrat în camera ocupată de doctorul Akerman şi de soţia lui Lia, farmacistă. O cameră mică, chiar la intrarea în casa-ghettou, un prici mai larg, o sobă de tuci încălzită cu chirpici, ferestre închise bine. În ochii noştri, — un adevărat lux.

Doctorul Akerman era un bărbat mic de statură, slab, cu ochelari. Soţia sa părea mult mai tînără decît el. O femeie frumoasă. Ochii mari, plini de duioşie şi căldură, îi luminau faţa palidă şi zîmbitoare.

Mama a căpătat prima îngrijire medicală şi ceai, iar mi-e mi s-a aşternut pe jos o pătură, după ce am luat cîteva antinevralgice puternice.

Dimineaţa, Lia mi-a dat un lighean cu apă caldă, un săpun şi un ştergar.

Le priveam şi nu-mi venea să cred. Să mă spăl ? Am făcut-o cu plăcere. Mama mă privea zîmbind.

— Ne-am dezobişnuit să mai trăim omeneşte...

Am mîncat apoi cu ei, pîine, salam, o papară dulce şi am băut mult ceai. Le-am povestit de unde venim, prin ce-am trecut.

I-am spus doctorului Akerman că sînt infirmiera lagărului.

— Vii cu mine, acum ! Ai ceva medicamente ? Aveţi cîteva cazuri grave. Trebuie să începem imediat. Te mai doare capul ? Eşti în stare să mă ajuţi ? Dacă da, ia cu tine ligheanul ăsta mic şi trusa.

Într-una din camerele în care se aflau ceilalţi evrei pe care i-am găsit la Bogdanovka, era Esther cu cei doi copii. Fetiţa, pe care — cu toate că avea un an — o mai alăpta, dormea liniştită, pe un prici. Băieţelul plîngea. Avea doi ani şi cîteva luni. Era blond, cu păr cîrlionţat, cu un obrăjior mic, palid, de om bătrîn.

— Băiatul are degetele de la picioare degerate. Desfă-i cîrpele.

Esther, cu ochii plini de lacrimi, dar liniştită, desfăşă picioarele băieţaşului care continua să plîngă. Degetele erau desprinse de la locul lor. Doctorul Akerman mi-a făcut semn să ţin ligheanul sub picioarele copilului. Cu iuţeală şi îndemînare, tamponînd tot timpul cu iod, doctorul a tăiat ligamentele degerate. Degetele tăiate se desprinseră.

— Nu-mi place deloc piciorul drept. Are o cangrenă. Să-i pui comprese cu rivanol tot timpul. Uite ai aici praful ăsta, la un litru de apă fiartă. Şi uite bulinele astea, sînt rubeazol. S-ar putea să-i ajute.

— Domnule doctor, — murmură Esther, — are febră mare. Şi tremură tot. Ce să fac? Nu vrea nici să mănînce. Uitaţi, am aici o fiertură de mălai. Nu vrea! Mi-au adus şi lapte cald pentru el. Nu l-a vrut. I l-am dat ăsteia mici... Nu vrea nimic, şi plînge.

Doctorul Akerman îl mai examină încă o dată pe băiat.

— Hm... Are şi o congestie pulmonară. O infecţie generală. Doamna dragă... ce să-ţi spun? E tare slăbit micuţul. Subnutrit. Organismul lui nu mai are putere să lupte. E tare bolnav.

Nu ştiu dacă Esther a înţeles ce i-a spus doctorul O luă pe fetiţă în braţe şi o alăptă, privindu-l cu durere în ochi pe băieţaşul care se zvîrcolea alături de ea. Am simţit că Esther a renunţat să mai lupte pentru băiatul ei. Ştia, simţea că nimeni şi nimic nu îi mai poate ajuta. Băieţelul plîngea. Esther începu să îngîne un cîntec de leagăn, în idiş. Fetiţa, sătulă, îi adormise în braţe.

Am ieşit din cameră, ameţită, cuprinsă de durere şi de o mare milă. Doctorul Akerman mi-a cerut să-l însoţesc în altă cameră, plină cu oameni. Nu se auzeau decît gemetele lui Klein, un bărbat voinic, cu faţa deschisă, de om cinstit, care zăcea culcat. Era ardelean. Rămăsese în Bucureşti în anii războiului. Cei din oraşul lui îi scriau să nu vină înapoi că, desigur, „trăieşte mult mai bine la Bucureşti". Acum, se văita de durere. Urechile îi erau degerate. Atîrnau agăţate doar de cîte un ligament. Din nou doctorul Akerman mi-a cerut să-i ţin lighenaşul. Una după alta, urechile au căzut în micul vas alb. Bietul Klein strîngea din maxilare.

Winter veni în fugă.

— Veniți ! Fetița lui Zalman e tare bolnavă.

Doctorul Akerman își strînse trusa medicală.

— Doctore — i se adresă Marcel —. nu cred că mai puteți ajuta cu ceva... dar eu știu ? Poate pentru părinți...

Am pornit spre cocinile de porci. Familia Zalman nu a vrut să intre în camerele călduroase ale evreilor din ghettou. Nu au vrut să-și părăsească bagajele.

Pe drum, înfruntînd viscolul, încercam s-o revăd pe Sarale, fetița cea mare a lui Zalman, geamgiul. Încă nu împlinise 9 ani. A fost întotdeauna o fetiță tăcută, tristă...

Învelită în pături. Sara zăcea ghemuită pe niște geamantane, în boxa cu cărămizi roșii. Soarele își strecura razele anemice printre scîndurile bătute de Sandu, la fereastre. Nu mai viscolea. Brusc cerul se înseninase. În hala cea mare — unde de obicei era vacarm — se făcuse liniște. Oamenii, zgribuliți, înveliți cu ce aveau, tăceau. Parcă simțeau moartea pîndind.

Fetița respira greu. Fața îi era încinsă de febră. Ochii ei mari, negri, plini de tristețe s-au deschis. Mi-a zîmbit. Cît de frumoasă era ! Cum de n-am văzut-o niciodată zîmbind ? ! Își strecură cu greu, din pături, o mînă subțire, albă, aproape străvezie. I-am luat palma în mîna mea. M-a străbătut un fior. Mîna era de gheață. Sarale nu vorbea. Mă privea intens. Cu greu îmi rețineam plînsul. Îmi făceam reproșuri. De ce nu m-am jucat niciodată cu ea ? De ce nu am luat-o niciodată la mine ? De ce nu i-am fost soră mai mare ? De ce ? Nimeni, niciodată n-a înțeles de ce plînge. Toți o lăsau să plîngă. Acum, zîmbetul ei îmi vorbea. Afară, viscolul vuia din nou. În boxă s-a aprins o lumînare. Părinții Sarei plîngeau încet, potolit. Celelalte două surori, mai mici, se jucau în patul improvizat. Mîna diafană a Sarei era tot mai rece. Respirația — un șuier. Ochii ei mari continuau să mă privească. Dar Sarale nu mă mai vedea. Doamne, de ce ? De ce nu-ți e milă de ea ? Cu ce a păcătuit ? Ce Ți-a făcut, Doamne ? De ce ai chinuit-o atît, de ce o iei la Tine ?...

Un urlet. Mama Sarei s-a prăvălit peste copila în care viața se stinsese.

— Doamne, unde ești ? Doamne, unde ești ?

I-am șoptit lui Winter :

— El... El e aici ! În ochii lui Sarale !

Am ieşit din hala mare şi rece. Îmi simţeam sufletul pustiit. Simţeam nevoia să fiu cu cineva aproape, o prietenă. Şi cu mama.

Am intrat într-una din camerele ghettoului din Bogdanovka. Acolo, într-un colţ, pe cîteva scînduri puse pe butuci, un aşa zis pat, stătea culcată, cu privirea aţintită în tavan, Roza.

Cînd am ajuns la Bogdanovka, în halul în care eram, s-a apropiat de noi, — în cocina cea mare — o femeie tînără, îmbrăcată într-o haină mult prea largă pentru ea. Din buzunarele mari, încăpătoare, au început să iasă la iveală tot felul de minunăţii : bucăţi de mălai, bucăţele de pîine, cartofi fierţi, morcovi...

Roza era o femeie de statură potrivită, subţire, probabil că avea un trup frumos format, dar sub hainele prea largi nu se vedea. Faţa de un oval perfect avea în ea ceva impresionant. O tristeţe care se cuibărise în fiecare trăsătură, în colţurile gurii lăsate în jos, în ochii mari, căprui, plini de amărăciune, în tot.

Nu ştiu de ce, dar în seara aceea, cînd Sarale a plecat dintre noi, am simţit nevoia să vorbesc cu ea.

— Pot sta aici lîngă tine, Roza ?

Cu privirea plină de mirare, surprinsă, îmi făcu loc pe pat, alături de ea.

— Dacă vrei, culcă-te !

— Nu, prefer să mă sprijin de genunchii tăi. Vreau să stăm puţin de vorbă. Sarale, ştii care, aia mică, slăbuţă, a murit !

— Mi-am închipuit că va pleca dintre noi... era tare bolnavă...

— Roza, te superi dacă te întreb ceva ?... Spune-mi, cum ai ajuns aici şi cum de-aţi scăpat, voi, singurii, din 60.000 de evrei ucişi ?

Roza gemu. I-am auzit dinţii scrîşnind: Nu împlinisem 15 ani şi aşa îmi explic întrebarea pusă. Era pur şi simplu o inconştienţă. Dar am întrebat. Şi, speriată de ceea ce declanşasem, aşteptam răspunsul.

În jurul nostru, linişte. Din soba mică aşezată în mijlocul încăperii răzbăteau raze roşii, de foc. Roza a oftat adînc. O simţeam încordată. Mă gîndeam că ar fi poate bine dacă ar putea plînge. Aş fi vrut să-i spun ceva care s-o liniştească. Îmi părea rău de turburarea produsă.

Într-un tîrziu, cu vocea domoală, cu un accent basarabean, Roza începu să povestească :

— Cred că-ţi aduci aminte că la 22 iunie Antonescu a dat ordinul : „Soldaţi români, vă ordon, treceţi Prutul !“ Fedia, soţul meu, era farmacist. Locuiam la Chişinău. Era înalt, avea părul roşu şi era un om plin de veselie, bun, tare bun... Ne-am iubit din clipa cînd ne-am cunoscut. Am fost colegi de liceu. După doi ani de căsătorie s-a născut Lena. Avea părul roşu, ochii negri, ca ai tatălui ei, şi acelaşi rîs molipsitor. Apoi s-a născut Maşa. În iunie 1941 avea un an. Părinţii lui Fedia au venit la noi, noaptea. „Să fugim !“. Fedia era mobilizat pe loc. Conducea farmacia centrală a oraşului. „Nu vom părăsi Chişinăul !“

Au venit însă noaptea, cu un ordin special, şi l-au luat în armată. „Să mă aştepţi, Roza ! Să mă aştepţi cu fetele. Voi reveni !“ După două zile un ofiţer medic, prieten cu noi, m-a anunţat că Fediuşa a căzut. Fusese lovit de o schijă.

Eram înnebunită. Armata Roşie se retrăsese. Am rămas la Chişinău cu fetiţele. Cînd a intrat armata română în oraş, m-am ascuns, în pivniţa casei unor prieteni creştini.

După cîteva zile, prietena mea a coborît în pivniţă :

— Au pus pe străzi proclamaţii către cetăţeni. Toţi evreii trebuie să se prezinte la Comandatură, cu bagajele, vor pleca în tabere de muncă în Ucraina. Pe Bug. Cine găzduieşte evrei va fi împuşcat împreună cu ei. Roza... ne-am gîndit... Trebuie să pleci şi tu cu fetiţele...

Am înţeles. Am luat într-un ruksac cîteva lucruri, mai mult pentru fetiţe, şi ne-am dus la Comandatură. Erau acolo mulţi militari nemţi şi români. Purtam o basma cenuşie, o fustă groasă, — chiar asta pe care o port acum — care mă deforma. Fetiţele erau frumoase, vesele, toţi se uitau la ele.

În curtea comandamentului, un ofiţer neamţ mi-a luat-o pe Maşa din braţe. Rîzînd, a zvîrlit-o în aer. Nu am băgat de seamă că avea revolverul într-o mînă. Maşa rîdea. Neamţul a tras în ea. Am urlat. Jos, la picioarele mele, zăcea fetiţa, cu capul zdrobit. Părul îi era plin de sînge. M-au luat de umeri şi m-au împins. O ţineam strîns în braţe pe Lena. Ea nu putea înţelege ce s-a întîmplat

cu surioara ei. Dintr-o joacă așa de frumoasă... zburase doar în aer...

După cîteva ore mi-am revenit. Mă gîndeam : oare Lena va avea aceeași soartă ? Nu, nu se poate ! Nu voi lăsa să se întîmple așa ceva.

Una din funcționarele de la Comandatură mi-a adus o cană cu lapte, pentru fetiță. „Am văzut ce s-a întîmplat. Dacă vrei, dă-mi mie fetița. După război o să vii să o iei."

M-am gîndit că Dumnezeu mi-a trimis-o pe femeia aceasta. I-am luat numele, adresa și i-am dat fetița. Și acum văd fețișoara plină de lacrimi a Lenei. „Mămico, de ce mă dai, mămico, de ce nu mă iei cu tine ?"

După aceea, ne-au încolonat și am început să mergem. Coloana se tot lungea : mii de oameni, femei cu copii în brațe, femei cu copii pe care-i trăgeau de mînă. Bătrîni neputincioși care cădeau în drum, ca muștele. Bărbați cu fețele nerase, înspăimîntați în neputința lor. Nu știam ce se întîmplă cu mine. Mă lăsau în pace. Mă credeau nebună. Cu timpul, mi-am revenit și am început, acolo unde puteam, să dau o mînă de ajutor. Și am ajuns la Bogdanovka...

Roza tăcu... Fața îi era destinsă, ochii umezi străluceau. Povestind, fața ei palidă de obicei se îmbujorase. Eu nu mă mișcam de lîngă ea. Cred că uitase de prezența mea acolo. Cuvintele ei cădeau sacadat, parcă smulse din ea.

— Era toamnă. Ploua. Ne-au băgat în cocina aia mare. Pe bărbați i-au scos la lucru. Un șanț mare, lat, colo, pe deal, alături de Bug, după pădurea de mesteacăn. Un șanț antitanc. Eu eram la bucătărie. Cine ieșea la lucru avea dreptul la un tain de mîncare. Numărul celor din cocine creștea. Cred că eram cîteva mii. Toți basarabeni. Erau printre ei și mulți, foarte mulți evrei religioși. Nu mîncau la cazan. Nu era „cașer". Le aduceam fructe, cînd reușeam să fur de la magazie, cartofi fierți, bucăți de pîine, mămăligă. Cînd s-a terminat șanțul (la Bogdanovka erau adunați mii, zeci de mii de evrei de prin părțile Ucrainei, Basarabiei, Bucovinei) au venit cîțiva ofițeri nemți și români. Mulțimea aceasta de evrei era păzită de jandarmi români și polițiști ucrainieni, membri ai armatei lui Vlasov, un etnic german din Ucraina, prohitlerist, un

bandit nu mai puțin crud ca Pietliura, de care îmi povestea mama încă acasă, la Chișinău.

Și într-o zi de început de iarnă, a început. Cîte o sută de evrei erau scoși din cocine. Erau mînați, în coloană, pe drumul de lîngă pădure, spre groapă. Puștile țăcăneau scurt, ritmic. O sută, poate două sute de gloanțe pentru o serie. Ca la fabrică. Încă o serie. Evreii aleși din coloană despuiau morții și le sortau hainele. Trupurile fără viață erau aruncate în șanț. De multe ori, gemetele celor răniți răzbăteau pînă aici, sus, în bucătărie. Cîte un ostaș milos le trăgea cîte un glonte în cap, curmîndu-le suferința. Nu-mi era deloc teamă de clipa cînd mă vor lua în coloană. Aproape că o așteptam, cu voluptate. Ce însemna pentru mine moartea ? Unde era Fedia ? Unde era Mașenka ? Dar Lena ? Uneori mă întrebam dacă mai merită să trăiesc. Speram să rămîn în viață, ca s-o revăd pe Lenușka. Să-i dăruiesc dragostea mea de mamă. Oare Lena nu merita să vreau să trăiesc ?... Și veneau mereu evrei... — continuă Roza. Încă o mie... încă zece mii. Zile în șir s-a tras. Șanțul s-a umplut. Pînă sus. Între timp a început să ningă. Cadavrele se acopereau peste noapte cu o plapumă groasă de nea. În fine le e cald — gîndeam. După zile... cîte... nu știu... șanțul cel mare era plin. Au luat bărbați, evrei lipsiți de putere, dar care vroiau să trăiască, și i-au pus să sape alt șanț. Sute de oameni își săpau propriul mormînt. Fără să crîcnească, fără să se vaite, fără să se plîngă. Eram indignată. Clocoteam de furie. Cum se poate așa ceva ? Unde e întreaga omenire ? De ce tace ? Oare nu știe nimeni ce se întîmplă aici, sus la Bogdanovka ? Într-o seară, la cîteva zile după ce primul șanț era acoperit cu un strat subțire de pămînt, am privit în jos spre pădurice. Pămîntul se mișca. Mi-am frecat ochii. Am crezut că visez. Am coborît. Pămîntul mișca, — valuri, valuri. Pe alocuri apăruseră pete albe, cîte o mînă, cîte un picior, un spate... N-am spus nimănui nimic. Mi-am dorit în acele zile să trăiesc. Să supraviețuiesc, pentru a putea povesti. Dar mă va crede lumea ?... Vor înțelege oamenii ce se petrece aici, ce s-a petrecut aici ? Și așa, zi de zi, pînă la sfîrșitul lui ianuarie, poate chiar februarie... 60 de mii de evrei au pierit, uciși cu sînge rece. Eu am rămas mai departe la bucătărie. Ucigașii, soldați și ofițeri români și nemți, polițiști ucrainieni, trebuiau să mănînce. Trei popote, o cantină. Nu mă

mai duceam în cocină la culcare. Îmi făcusem în bucătărie un culcuş. Şi... după cum vezi... trăiesc. Şi azi, Kopel, brigadierul nostru, mă strigă : Roza bucătăreasa...

Tînăra femeie tăcu. Privirea ei lunecă peste mine, undeva departe...

M-am ridicat de pe scînduri şi m-am aplecat spre ea, sărutîndu-i fruntea. Roza n-a schiţat nici un gest. Am părăsit camera cea mare şi m-am dus să mă culc.

Lia m-a întîmpinat cu o privire curioasă.

— Unde ai fost ? Părinţii tăi au adormit îngrijoraţi.

— Sarale a murit !

Lia dădu din cap. Înţelesese.

Ne aflam la Bogdanovka de aproape două săptămîni. La 8 februarie au sosit noaptea, în curtea fostei ferme de stat, cîteva sănii. Un alt corp de gardă. În sfîrşit — ne-am zis — vom scăpa de poliţiştii ucrainieni, care ne jefuiau şi ne băteau.

— Mîine în zori vom fi transferaţi la Golta (fost Pervomaisk sub sovietici), capitala judeţului. A venit un ordin pentru voi, de sus, de la Bucureşti. Se vede că aveţi ceva sfinţi... Sînteţi detaşament de muncă... La Golta au nevoie de meseriaşi, muncitori... Aici n-aveţi ce face.

În ordinul de transferare, apăream numai noi, lotul de bucureşteni. Ne-am luat, cu greu, rămas bun de la doctorul Akerman, de la Lia, de la Kopel şi Roza. Drumurile noastre s-au despărţit. Am crezut atunci că nu ne vom mai revedea vreodată.

Eram toţi în sănii cînd au auzit vocea lui Lucacescu Herman. El era unul din conducătorii unui mic grup format din băieţii care au fost aduşi în lotul nostru la Vigoda. Din grupul lui făceau parte Paul Leibovici, Jean Segal, Şapsa Sami, Stamber Nathan. Erau cunoscuţi de toţi din lotul de deportaţi. Lozinca lor era „Toţi pentru unul, unul pentru toţi". Şi, într-adevăr, erau puternici, se ajutau între ei. Îşi vindeau pe rînd cîte o haină, ţigări, pentru a avea ce mînca.

— Unde-i Jean ? Jean Segal ? Nu-i în nici o sanie.

Cineva i-a răspuns :

— A rămas în cocină. ...Era fără putere. Nu a putut să se ridice de pe locul lui.

Lucacescu a sărit din sanie.

Jandarmii au început să strige.

— Hei, tu ăla... Vino înapoi ! Noi plecăm ! E tîrziu. Avem ordin să ieşim de-aici înainte de a apărea zorile...

Lucacescu însă, înotînd prin troienele de zăpadă, fugea spre cocina pe care o părăsisem cîteva clipe înainte.

Unul din jandarmi a dat ordin căruţaşilor să pornească.

Cei din grupul lui Herman au protestat. Cel mai tare ţipa Sami Şapsa. Încerca să-l înduplece pe căruţaş să mai aştepte. Acesta însă şi-a pornit sania.

Herman Lucacescu l-a dus pe Jean Segal în spate cîţiva kilometri. În cele din urmă a juns la sania în care erau prietenii lui.. L-a aruncat pe Segal peste bagaje.

— Acum putem pleca spre Golta. Sîntem toţi !

Lăsam, fără regrete, în urma noastră, boxele „elegante".

În dosul clădirii cocinei de porci, un şir de morminte. Cîte o scîndură, în loc de piatră de mormînt. Slăbiţi, aproape fără de putere dar cu speranţa în suflete, plecam spre Golta.

PENTRU prima oară de cînd fuseserăm deportaţi acum eram transportaţi cu toţi în sănii. Zvîrliţi peste bagaje. Fiecare cu gîndurile lui. Fiecare punîndu-şi aceeaşi întrebare : „Ce va fi mîine ?“...

După-amiază, săniile au intrat în periferia unui orăşel. Se vedeau case, coşuri de fabrici. Am traversat calea ferată.

— Oraş mare, Golta asta !

— Poate la oraş o să ne fie mai bine.

— S-ar putea ca cei din ţară, de acasă, să ne găsească. Să ne trimită ajutoare.

— Să vedem ce au de gînd să facă cu noi.

Săniile au oprit în curtea unei uzine. Cîteva hale mari aveau porţile largi deschise. Ferestrele, sparte.

Viscolul sufla la fel de puternic ca în cîmpie. Un gard înalt, de beton, înconjura fosta uzină de tractoare.

— Jos ! Jos ! Repede ! Cu bagaje. Intraţi în hale. Repede, jos !...

Ameţiţi de drum, de foame, de frig, ne mişcam ca nişte marionete dezarticulate.

Am intrat într-una din hale, la întîmplare. Totul din beton. Parcă era un răcitor uriaş. Beznă. Curînd ne-am obişnuit cu întunericul. La început, domnea însă un haos nemaipomenit. Ne căutam, bîjbîind, boccelele, geamantanele, rucksacurile. Dar ne căutam şi noi între noi. Cîte unul din familie nimerise în cea de a doua hală. Strigăte. Proteste. Sudălmi. Ghionturi.

— Locul ăsta e al meu ! Ce-ar fi să nu te întinzi așa ! Mi-ai luat pătura ! Ce calci ca un „golem“ ? Păzește-ți capul, că ți-l întorc !... Uită-te unde calci, că nu ești chior !...

Nervii nu mai rezistau.

Tîrziu, noaptea, ne-am liniștit. Pe jos, pe ciment, înveliți în pături, înfofoliți în haine, încercam să dormim.

Somnul era aliatul meu cel mai bun. Uitam de toate. Îmi recăpătam forțele. Nu trebuia să mănînc și — cel mai de seamă lucru — visam... Ce vise frumoase aveam uneori ! De-abia așteptam să ațipesc. Evadam în lumea minunată a viselor. Se întîmpla, însă, ca și somnul să-mi fie dușman. Aveam coșmaruri. Retrăiam zilele de la Bogdanovka, sau de pe drum, simțeam parcă lovitura, lovitura aceea în cap, o auzeam pe Sarale plîngînd.

În zori, cei de lîngă ferestre s-au trezit acoperiți de nea. Viscolul urla cu furie. Sandu își formase echipa de lucru. Ferestrele trebuiau acoperite, porțile îndreptate, ca să se închidă. Din stiva de scînduri din curte, trebuiau amenajate priciuri, dar totul numai cu încuviințarea Comenduirii.

Căpitanul Ambruș, șeful Legiunii de Jandarmi din județul Golta, și-a făcut apariția după cîteva zile. În tot acest răstimp, noi nu ne-am mișcat din hala înghețată. Ieșeam, sub pază, de trei ori pe zi, în fundul curții... Cum a sosit, căpitanul ne-a adunat „în front“. Apelul. Vocea lui Blumenthal era slabă. Vîntul, care mătura zăpada din curtea uzinei, ducea pe aripile lui numele celui strigat. Făceam eforturi să auzim apelul. Unii lipseau : oameni care nu vor mai răspunde niciodată.

Avram Creștinu îi dădea lui Ambruș lămuriri.

— Da, da — spuse căpitanul — aveți voie să vă faceți priciuri. Puneți însă scîndurile cîteva zile la uscat, într-una din halele goale. Paie nu vor intra în lagăr. Fac viermi. Construiți două haznale. Imediat !... De mîine veți fi duși la baie. Există în oraș o baie publică. Cîte 30 însoțiți de un jandarm. Să nu aud de tifos exantematic. De-aia v-am adus aici ! Că nu aveți tifos ! Am să dau ordin, scrie, sergent — spuse el adresîndu-se unui sergent T.R. — o etuvă, cazane cu mîncare și pîine. De mîine să fie aduse, aici sus, în lagăr. (Așa am aflat că fosta uzină de tractoare era plasată pe un deal, în periferia orașului Golta.) Peste cîteva zile — continuă căpitanul Ambruș —

vreau echipe de lucru la gară, la calea ferată, la spital, la drumuri, la Crucea Roşie, la magaziile armatei, acasă la domnul prefect Isopescu Modest, la construcţii. Am nevoie de o croitoreasă bună, la mine acasă. De doi, trei funcţionari la Prefectură, de un frizer... Nimeni nu are voie să iasă din lagăr. Fiecare trebuie să-şi coasă pe haine, pe piept şi pe spate o stea galbenă. Cei care vor fi prinşi fără stea vor face 10 zile închisoare. În caz de recidivă vor fi înaintaţi Curţii Marţiale. Nici un fel de contact cu salariaţii civili sau cu militarii din oraş. Pedeapsa va fi închisoarea sau chiar Curtea Marţială.

Solid, cu un obraz roşu, plin, căpitanul Ambruş arăta ca unul căruia îi plăcea să mănînce şi să bea bine. De felul lui din Ardeal, era fiu de chiabur, stăpîn de pămînturi, vii întinse.

Nu se uita în ochii celui cu care vorbea. Era vădit indispus de prezenţa noastră în regiunea de sub controlul lui. Nu mult după ce sosirăm, fu avansat la gradul de maior. Era militar de carieră.

Înainte de a părăsi lagărul, i-a spus lui Creştinu, care a rămas omul lui de legătură cu noi, — că în depozitele gării se află cîteva lăzi.

— Le-a trimis Comunitatea Evreilor din Bucureşti, pentru voi. S-au plimbat prin toată Transnistria — ca şi voi, de altfel. Să se prezinte la gară o echipă şi o să vă dau un camion. Cred că-s alimente şi îmbrăcăminte. O să aveţi nevoie de ele, că Doamne, Doamne, jalnic mai arătaţi. Pînă nu vă deparazitaţi nu puneţi mîna pe nimic, nu distribuiţi nimic! Nu vreau păduchi în oraşul meu! S-a înţeles!

Seara, la lumina lumînărilor, aşezaţi pe cimentul rece, scoteam hainele de pe noi, ne despăducheam. Rîia continua să ne chinuie. Din cînd în cînd, cîte unul striga victorios numărul păduchilor ucişi.

Prima baie pe care am făcut-o în Transnistria, la baia publică din Golta, a fost un adevărat eveniment. Aş zice „istoric". Eram duşi cîte 30 de femei şi 30 de bărbaţi. Fiecare cu cîte o legăturică în mînă, cu primeneli curate. În căzile cu apă fierbinte intram cîte două femei odată. În altă sală, bărbaţii. Aveam voie să stăm la baie două ore. O oră în apă, o oră pentru a ne usca. Baia publică se afla lîngă gară, nu departe de centrul oraşului. Drumul pînă acolo era o adevărată excursie.

Ne aflam printre oameni. Vedeam camioane, prăvălii. Deschideam ochii mari, sorbeam totul cu nesaţ. Eram ca sălbăticiţi. Parcă veniţi din altă lume. Parcă ieşiţi din iad. Stelele galbene cusute pe hainele noastre nu ne deranjau, dar nici pe trecători. Văzuseră evrei.

Parte din oamenii noştri din lagăr nu au putut merge la baie, n-aveau pic de putere. Hainele erau date la etuvă, apa încălzită în lagăr şi cu ajutorul celor în putere îi spălam, luptam contra păduchilor, răspînditori de tifos exantematic, de moarte.

Solomon frizerul a fost dus de un jandarm la Comenduire. Acolo l-au pus la încercare. Mulţumiţi de el, i-au dat o frizerie în oraş. „Lucrează" — i-au spus ! Şi Solomon a început să lucreze, chiar să cîştige bani ! Marcel, fiul lui, a început să arate mai bine. Rebeca începuse să fiarbă cartofi, mălai, chiar şi carne. Mîncau singuri, dar dădeau şi celorlalţi cîte ceva. Zambila Schnelicht (mama Nataliţei, poreclită de noi „Îngerașul blond"i a fost luată de un jandarm şi dusă în casa căpitanului Ambruş. Ea era croitoreasă şi soţia căpitanului avea mult de lucru. Şi Natalița a început să arate ceva mai bine. I se dădea de mîncare, acolo, la căpitan acasă...

Unul dintre primii care au ieşit din lagăr a fost Mosiu Maidenberg, „funcţionar" (al cărui tată a murit, de slăbiciune, de inaniţie, la Alexandrovka). El a început să lucreze la Prefectura din Golta. Seară de seară ne adunam în jurul lui şi-l ascultam. El era „jurnalul" nostru viu. De la el aflam ce se mai întîmplă, nu numai în capitala judeţului unde ne aflam, ci şi pe front, în lume.

Inginerul Schwarzenberg îşi formase o echipă de „constructori" şi lucra pentru Prefectură. În echipa lui se afla şi Marval Levi, care suferea din cauza eforturilor făcute la lucru. Seară de seară, el se înapoia în lagăr epuizat şi se plîngea de dureri în tot corpul.

— Nu mai pot. N-am făcut în viaţa mea asemenea eforturi fizice. Nu mai pot !

Într-una din zile, locotenentul, şeful lucrărilor de construcţie din oraş, l-a văzut împingînd cu greu o roabă. Marval era un om delicat, un bărbat tînăr, frumos, cu o distincţie înnăscută.

— Hei, domnu — îl strigă ofiţerul pe Marval. N-ai vrea să schimbi lucrul ? Am nevoie de un muncitor la terenul de tenis al domnului prefect...

Surprins, Marval încuviință. S-a gîndit că noua lui muncă va fi mai ușoară.

A doua zi, un jandarm l-a însoțit pînă la casa prefectului Isopescu Modest. Locotenentul, șef al lucrărilor de construcție, veni în jurul orei 9.

— Uită-te, domnule Levi, ce ai de făcut. Aici unde-s gropițe, gropi, torni zgură și după aceea treci cu tăvălugul deasupra... Ai de potrivit în fiecare dimineață plasa, să ai grijă să fie bine întinsă. Cînd domnul colonel joacă tenis cu fiica lui, dumneata te ocupi în acest timp de grădină, de alei, să fie bine întreținute. E limpede, nu?

— Da, să trăiți!

— Cred că o să-ți fie mai ușor decît la roabă.

Marval și-a dat seama că locotenentul vrea să-i vină în ajutor. Era fericit. După prima zi de lucru însă, și-a dat seama că a căzut din lac în puț. Tăvălugul era foarte greu de urnit. Umerii îi erau o rană. Trăgea cu toată puterea și lucrul mergea foarte încet. A doua zi, disperat i-a cerut locotenentului să se întoarcă la echipa de „constructori" a inginerului Schwarzenberg.

— E mult mai greu, domnule locotenent. Vă mulțumesc, dar... nu am putere...

Locotenentul l-a privit surprins:

— Nu, la echipă nu te mai dau înapoi... Dar lasă-mă cîteva zile și o să-ți găsesc altceva...

După aceea a stat cu Marval de vorbă, ca de la om la om.

După cîteva zile, lui Marval Levi i-a venit ordinul de a se prezenta la Prefectură, la unul din birouri, ca „funcționar". De-abia după o săptămînă a apărut în birou locotenentul, binefăcătorul lui Marval.

— Acum ești mulțumit? Îmi pare bine!

În lagăr, lupta contra păduchilor continua. Cu toată etuva, cu toate băile pe care le făceam continuam să mai avem păduchi. De rîie scăpaserăm aproape toți. Nici nu ne venea a crede. Bubulițele acelea mici, roșii, dintre degete și de pe burtă au dispărut. Dar păduchii rezistau. Reveniți de la baie, curați, cu rufăria și hainele scoase de la etuvă, simțeam cum, mai ales la subțiori, pe picioare, pe burtă, păduchii continuă să-și facă de cap. Dar după două săptămîni — adio păduchi! Abia atunci

ne-a dat voie căpitanul Ambruș să deschidem lăzile venite de la București.

Cele șase lăzi se aflau într-o hală goală. Cum nici unul nu avea încredere în celălalt, s-a format o comisie, — și anume : vechiul comitet — tata, Brauch, Placek, Blumenthal, Teichman și Avram Creștinu, plus cîte doi delegați din fiecare hală. Sandu se pregătea să deschidă lăzile.

Am fost de față, gîndind că vor fi și medicamente sau instrumentar medical, pe care să le preiau. Eram cu toții emoționați. Mîngîiam lăzile. Veneau de acolo, de acasă. Ni le-au trimis ei, frații noștri. Nu ne-au uitat. Sandu și-a pus „chipa" pe cap și a rostit întîi o rugăciune. Emoția sporise. Aceste șase lăzi reprezentau legătura noastră, a celor deportați, cu familiile noastre.

După prima lovitură dată cu ciocanul, primul cerc de metal a sărit. Apoi al doilea. Lăzile trimise de Comunitatea Evreilor fuseseră bine legate. Apoi a fost ridicată o scîndură, și alta, și alta. Inima îmi bătea puternic. Palmele îmi erau ùmede. Oare ce lucruri minunate sînt în lăzi ? Cîți dintre noi vor avea acum haine calde ? Cîți dintre noi se vor sătura ? Cîți îi vor binecuvînta pe cei ce nu ne-au uitat ?

O pătură cazonă acoperea conținutul primei lăzi.

— Ce bine ! Pături !

— Nu, stați așa ! E numai o pătură, dedesubt sînt lucruri de îmbrăcăminte.

Pătura a fost așternută pe jos. Sandu, grav, a început să deșerte conținutul primei lăzi : cîteva corsete cu balene, vreo 30 de sutiene, iar un pachet de corsete... un pachet mare de ciorapi de mătase... un pachet voluminos de pălării, printre ele una albă, din paie cu o panglică neagră.., șosete de bumbac, șosete de lînă,„ fuste de mătase... bluze de dantelă, de mătase,.., pantofi de damă, cu tocuri ascuțite, înalte.., pantofi bărbătești, cîteva perechi de lac... și un joben !

Cu fiecare pachet așternut pe pătură, tăcerea devenea mai adîncă. Nu se auzea decît vocea lui Sandu, care anunța ce scoate din ladă. Și vocea lui Blumenthal, care repeta, înscriind totul în uriașul lui registru.

Nimeni nu a mai scos o vorbă. Înlemniserăm. Îmi simțeam tîmplele bătînd. Un nod greu mi s-a pus în gît.

— Deschide lada a doua !... Acelaşi ceremonial. Nimeni nu mai era emoţionat. Nimeni nu mai mîngîia scîndurile negeluite ale lăzilor.

— Sare. Blocuri de sare...

În clipa aceea am simţit că ne cuprinde furia. Unii au început să înjure. După luni de zile însă, ne-am dat seama ce bine ne-a prins această sare. Au fost luni de zile cînd nimeni, în Transnistria, nu a avut sare, — iar noi eram singurii din regiune care am avut. Abia atunci am preţuit-o.

În a treia ladă erau costume bărbăteşti, uzate, demodate, rochii de damă, sofisticate, cămăşi, multe combinezoane, cămăşi de noapte, cea mai mare parte milanezuri, cîteva pulovere, fulare, mănuşi, cîteva pături.

O ladă cu medicamente : mult iod, muită vată şi pansamente. Într-o cutie de pantofi, aspirine şi cîteva sute de rubeazoluri (o adevărată comoară în Transnistria).

— Bun şi asta !

Una din lăzi conţinea conserve. Mai ales de peşte şi compoturi. 100 de cutii de conserve de peşte pentru 300 de oameni. Mai bine decît corsete, sutiene şi combinezoane.

Magiunul şi halvaua au înveselit, timp de o săptămînă, masa copiilor şi a celor foarte, foarte slăbiţi.

Fiecare hală a căpătat, în raport cu numărul celor care se aflau în ea, alimente, haine, pături. Accesoriile vestimentare de care nu aveam nevoie au fost vîndute la piaţă, ucrainienilor, dar mai ales ucrainiencelor, şi din banii rezultaţi s-au cumpărat pentru cazan ulei, cartofi, mălai...

A fost singura dată cînd am primit ceva din partea Comunităţii Evreilor din Bucureşti.

Gerul iernii nu slăbise. Doar viscolul nu mai sufla. Nervii noştri erau întinşi la culme.

Sandu terminase de construit haznalele şi priciurile. Etuva a părăsit curtea lagărului. Ferestrele erau bătute în scînduri. După trei săptămîni de dormit pe cimentul rece, era plăcut să te întinzi pe lemnul tare. Numai că s-au ivit alte necazuri. Pe jos, toţi de-a valma, am avut loc ; sus, pe priciuri, nu mai era loc. S-a decis atunci ca fiecare să aibă dreptul la 50 de centimetri de prici. S-au făcut „măsurători", cu centimetrul şi s-au fixat

locurile de dormit. Protestele n-au ajutat. 50 de cm. — asta e !

Băieții au început să iasă la lucru. Apoi am trimis scrisori în țară. S-au creat legături prin soldații care se înapoiau de pe front. Știau foarte bine că pentru cîteva rînduri, pe care le vor duce familiei, la București vor căpăta sute de lei.

Am primit bani, — mărci germane. Cei de acasă plăteau de obicei, pentru comision, cam de două ori mai mult decît suma pe care ne-o predau diverși curieri.

— Dacă familiile voastre vor plăti o sumă fixă la București, la o adresă anume, — ne spuse într-o seară Creștinu, — voi o să trăiți mai liniștiți...

Follender, Brauch, Teichman, Placek, Hechter, Lupescu, Mailender, Maidenberg, Grienberg, Winter, Blumenthal etc. figurau pe o listă pe care Creștinu a scos-o din buzunar.

— Cîte 1.000 de lei. Asta e tot ! Un membru al familiei voastre va preda banii la București și Ambruș va avea grijă de voi !

— Dar mai sînt și alții ale căror familii sînt poate dispuse să plătească.

— Nu, nu, Ambruș îi vrea numai pe ăștia. Nu vrea mai mulți. Îi ajung banii luați de la voi. Îmi dați mîine acordul și cîte un bilet pentru familiile voastre.

Cerul a început să se înseninеze. Bătea un vînt de primăvară. Nu mai suferam de foame, dar teama, o teamă îngrozitoare, ne stăpînea. Ceva totuși se schimbase. Jandarmii nu ne mai terorizau. La corpul de gardă erau mereu alți jandarmi. Veneau dimineața, și ne luau la lucru. Cei mai mulți erau duși la gară, la munca grea de înlocuire a șinelor, de săpare a terasamentelor.

— Cei ce nu-s capabili să iasă la lucru vor fi transferați în ghettou. Cei care ies la lucru în fiecare zi rămîn în lagăr.

Despărțirea a fost grea. Marcel Winter, care îmi era ca un frate, rămînea sus, în lagăr. Tot așa Bercu Bercu și Matilda, familia Marcovici, Solomon, Schnelicht, Lupescu, Grienberg, Marcu și Silvia, Teichman, Neuman, Zwirnii, Perlzweig, Jägerman, Sandu, Lică, băieții lui Lucacescu Herman, printre care și descurcărețul Sami Șapsa, și Jean Segal, care între timp își revenise în puteri. Adică cei mai mulți.

În ghettou am plecat într-un singur camion.

La 30 de metri de Bug, ghettoul orașului Golta se afla într-o fostă școală. Trei clădiri fuseseră mistuite de flăcări, una rămăsese neatinsă. Două săli mari, o cameră mică — fosta cancelarie — o bucătărie spațioasă.

Ghettoul era înconjurat de sîrmă ghimpată. Ne puteam însă spăla rufele — în Bug.

Pînă tîrziu în vară, pe apele limpezi ale acestui rîu au continuat să plutească cadavrele celor uciși la Bogdanovka. Le priveam îngroziți, murmurînd, de fiecare dată, o rugăciune pentru odihna sufletelor lor.

De partea cealaltă se afla orașul Pervomaisk, sub administrație germană. Bugul era rîul care forma granița Transnistriei. Cînd am ajuns în ghettou, am privit piața cea mare de pe malul celălalt. Trei oameni spînzurați se legănau în bătaia vîntului.

— Sînt partizani, — ne-a lămurit jandarmul care ne însoțea. Nemții îi spînzură de îndată ce-i prind. Și pe evrei îi spînzură, tot acolo...

În ghettou am găsit un grup de cernăuțeni, tineri care lucrau de cîteva luni la depozitele armatei germane, din gara Golta. Supraviețuiseră unui transport de cîteva sute de evrei, decimați pe drumurile Transnistriei.

Iulek Frenkel, Heinz Widner, Gheza Rosenzweig, Doliu Rintzker (care lucra la Crucea Roșie din Golta), Salo Hoffenberg cu părinții și un frate mai mic (Salo era dentist și lucra în cadrul spitalului). Mai erau soții Krämer cu fiica, din Chișinău, salvați numai printr-o minune din măcelul de la Bogdanovka.

Sandu a venit cu noi, de sus din lagăr. A construit imediat două haznale, a amenajat dușuri și a montat bucătăria comună cu două cazane. Ce ne-am fi făcut fără acest băiat bun, inimos și atît de îndemînatic ?

Creștinu s-a mutat în curtea școlii, într-un mic „pavilion" — format dintr-o cameră de locuit și o magazie. În magazie am depozitat lada cu sare, iodul — cantitate industrială, — vata și pansamentele, puținele medicamente pe care le foloseam.

Am căpătat de la Comenduire autorizația ca o dată pe săptămînă să vizitez lagărul, pentru control medical. În oraș funcționa un spital. Printre medicii concentrați, — dr. Partoș, evreu din Brașov. Doctorul Partoș a fost

alături de noi, cei deportați, nu numai ca medic, ci și ca om.

Winter reușea să plece zilnic de la detașamentul lui de lucru, care nu era departe de ghettou, și venea să ne vadă. Nu-mi trebuia altceva. Universul meu se limita acum la Winter. Pentru el, eu eram „sora cea mică". Pentru mine, copila de 15 ani, el era prima și „marea dragoste".

Fritz mă ironiza. Uneori reușea să mă supere. În iunie, de ziua mea, Lică a adus un coș cu mere pădurețe. Doamna Blumenthal a copt, din mălai, o turtă mare, dulce. În loc de zahăr a pus la fiert sfeclă albă. Seara, în dormitorul cel mare ne-am adunat toți. Doamna Mailender a găsit rătăcite în bagaje niște șosete albe, pe care mi le-a dăruit. Băieții — Heinz, Doliu și Iulius — mi-au dăruit un săpun. Gheza un pieptene.

— L-am furat de la nemți. Merită. E pentru tine.

Doamna Brauch mi-a făcut cadou o fundă pentru păr. Anetta Kramer mi-a dat o cremă (pe care n-am folosit-o și am adus-o cu mine la București ; ani de zile cutia cu cremă a stat pe noptiera mea, iar cînd, în sfîrșit, am deschis cutia, nu am mai găsit nimic înăuntru : crema se uscase).

Hechterii mi-au dat cadou un pahar cu vișine proaspete, culese pentru mine, de fiul lor, dintr-o livadă învecinată ghettoului.

În seara aceea, mîncînd mere acre și savurînd prima „prăjitură" din Transnistria, am cîntat pînă aproape de miezul nopții.

Marcel a rămas să doarmă la noi, în ghettou. Mi-a dăruit stiloul său Mont-Blanc.

— Să scrii în „jurnalul" tău numai lucruri interesante. Îți doresc o viață plină, fericită. Să scapi cît mai curînd din iadul ăsta !

Am fost nevoită, după scurt timp să dau tatălui meu stiloul. Trebuia să-l mituiască pe Aristide Pădure, subprefectul județului Golta.

Pădure, avocat submediocru, fusese numit la Golta adjunctul lui Modest Isopescu, prefect de carieră, colonel. Era înalt, solid. cu părul roșu și ochii verzi, întotdeauna injectați. Pădure „ne „iubea", atît de mult, încît ar fi vrut să ne strîngă tare, tare, să ne sufoce... Cei de la Bogdanovka ne pomeniseră numele lui și al lui Mo-

dest Isopescu. Fuseseră acolo, în acele zile de măcel, și organizaseră colectarea aurului de la evreii încă vii și strîngerea aurului rămas de la evreii uciși. Evreii din Bogdanovka se cutremurau cînd ne povesteau de el.

Băieții pe care i-am găsit în ghettoul din Golta, ca și felcerița Voinova, care locuia în afara ghettoului cu fiul ei și cu o prietenă basarabeancă salvată din măcel, cadru medical, ne-au vorbit de el.

— Să vă feriți ! E dracu roșu !

Într-o dimineață, poarta s-a dat în lături. Pădure, îmbrăcat într-o scurtă de piele, a intrat călare.

— Ia să vedem cum v-ați gospodărit, jidanilor. În mînă ținea cravașa.

Am intrat, alergînd, în camere. Pădure după noi, călare. Așa a intrat în prima sală. Calul s-a ridicat în două picioare, pe prici. Pădure, cu cravașa, a aruncat tot ce era acolo, pe scînduri. Primusul cu mîncare s-a rostogolit pînă în mijlocul încăperii.

Plimbîndu-și calul pe priciuri, zvîrlind tot ce era pe ele — haine, pături, farfurii, tacîmuri — se distra și înjura. Oamenii noștri fugeau care încotro, ca să se apere de calul și el înspăimîntat.

Viteazul subprefect a intrat, tot călare, în altă încăpere. Camera era goală. Oamenii se ascunseseră în haznale, în bucătărie.

La noi în cameră nu a putut intra. Era prea mică. A trîntit doar ușa de perete. Eram cocoțați pe priciuri. Placek, alb ca varul, murmura, în germană, că el e cetățean ceh, cu pașaport australian și se află din greșeală cu noi. Doamna Brauch îl privea mîndră. Bărbia îi tremura. Pe mine m-au acoperit cu pături și boarfe la perete. Se știa că Pădure caută fete tinere. Nu m-a văzut. Eu, însă, printr-o crăpătură făcută ca să pot respira, l-am văzut. Tata, Fritz și domnul Brauch erau la lucru, la spital.

Pe masă se aflau farfuriile noastre, pahare. Din tablă. Le-a trîntit jos. Pe fereastră, o oală în care fierbeau cartofi. Cu vîrful cravașei, din ușă, i-a făcut vînt în curte.

Fericit, rîzînd satisfăcut, Pădure a părăsit ghettoul amenințîndu-ne că se va întoarce.

Pînă seara tîrziu, am curățat totul.

— Dar mîine ? Mîine ce va fi ?

Pădure nu a mai venit.

— LA CREȘTINU în baracă e o fată !

— Ei, asta-i bună ! O fată ? De unde pînă unde ?

— Am auzit că i-a trimis-o maiorul Ambruș.

— Au adus-o direct de la spital. Poate e bolnavă... E tare slabă.

— Ați văzut-o cum arată ?

— E frumoasă ! Blondă, subțirică.

Pe Liuba am văzut-o cînd a sosit cu Avram Creștinu. El era roșu, mai congestionat la față ca de obicei. Ea, înaltă, delicată, frumoasă.

— Sonia, vino încoace ! — mi-a strigat Avram Creștinu. E bolnavă... și cu mîna a arătat spre fata care intra în camera lui,

Am intrat după ei.

Liuba se așezase pe patul acoperit cu o pătură cazonă. Mîinile, culcate cuminți în poală, erau albe, foarte albe, străvezii. Ochii albaștri, mari, priveau într-un punct fix.

— E Liuba, spuse Creștinu. Ea e Sonia, infirmiera noastră. Dacă ai nevoie de ceva, îi ceri ei. E mai mică decît tine, dar să știi că se pricepe la treaba pe care o face. Lucrează și la spital.

Liuba părea un copil. Părul blond, cîrlionțat, îi cădea pe fruntea înaltă, pe umeri. Gura, frumos conturată, era crispată. Era complet absentă.

M-am simțit mult mai mare decît Liuba. Mai matură. Mai puternică. Aș fi vrut să-i mîngîi părul mătăsos, s-o fac să-și ridice privirea spre mine. Eram sigură că mîinile îi erau reci. I le-aș fi încălzit. Liuba inspira milă. O imensă milă.

De unde venea ? Ce nenorociri s-au abătut asupra ei ?

— Liuba este, ca și noi, evreică. Vine de la Stalingrad. Va rămîne la noi în ghettou pînă se va reface. Eu sînt protectorul ei. E singură. Știe românește. E din Basarabia, din Tighina...

Vocea lui Creștinu era aspră. Nu știa ce să facă — așa am simțit — cu această fată bibelou. Ar fi vrut să iasă din încăpere. Nu l-am lăsat. Am plecat eu.

Afară mă așteptau ceilalți. M-au năpădit cu întrebările. Nu am răspuns decît la una singură.

— Da, e evreică. Din Basarabia. Singură. Altceva nu știu !

Au trecut cîteva zile. Creștinu străbătea curtea, aferat. Liuba nu venea nici la cazan să-și ia mîncarea, nu ieșea nici pe malul Bugului să se spele, nu se arăta nici la fereastră.

După vreo săptămînă, seara, după ce s-au stins luminile în ghettou, Creștinu a intrat la noi în cameră.

— Sonia, te rog, vino !

Mi-a vorbit pe alt ton decît cel obișnuit. În plus, mi-a spus „te rog.“ Ca niciodată !

— Liubei îi e rău.

Am străbătut curtea, în tăcere. Îmi era frig. Mă temeam de ce îmi va fi dat să văd. O presimțire bizară îmi strîngea inima, ca într-un clește. O voi revedea pe Liuba. Încercam în acele clipe un dublu sentiment : de bucurie și de teamă.

În camera mică, pe patul acoperit cu aceeași pătură cazonă, Liuba zăcea mai palidă ca la sosirea ei în ghettou. Buzele îi erau arse de febră, privirea tulbure.

— Ce are ?... Am auzit că ai adus-o de la spital. De ce nu o duci înapoi ?

— Nu vrea să se întoarcă acolo. I s-a făcut un chiuretaj. Pe viu, fără anestezie, și se teme de spital. Acum are o hemoragie puternică. Nu știu ce să fac. Mîine o să-l aduc pe doctorul Partoș. Mi-e frică, însă, de noaptea

asta... Poate știi tu ce trebuie făcut. Aș fi chemat o femeie. Oricum, e mai experimentată. Liuba m-a rugat să te chem pe tine.

M-am așezat pe marginea patului. I-am luat pulsul. Era agitat. Avea febră mare. Mi-am dat seama că făcuse o infecție.

— Ai cîrpe ?.., Un cearceaf, un lighean ? Mă duc la magazie. Mă întorc imediat.

Creștinu dădu numai din cap.

După cîteva minute m-am întors cu rubeazol, singurul nostru dezinfectant, aspirină, alcool. Am spălat-o, i-am așternut patul curat. I-am pus o cămașă de-a lui Creștinu, curată. A luat medicamentul în neștire.

Am rămas noaptea, acolo, lîngă ea. Îi schimbam mereu comprese reci pe frunte, îi dădeam să bea. Din cînd în cînd, Liuba adormea. Creștinu dormea pe jos, într-un colț al încăperii. Spre dimineață l-am trezit.

— Cheamă doctorul !

— Dar văd că-i mai bine. Nu mai frige așa tare... E mai bine.,.

— Pleci chiar acum și-l aduci pe medic. Cînd au chiuretat-o, au mai lăsat ceva în ea, sau au infectat-o. Trebuie să o duci din nou la spital. Dacă nu, moare !

...După vreo cinci ore, Liuba a revenit de la spital. N-am așteptat să fiu chemată. Am ajutat-o să se culce, i-am dat să mănînce supă, — Ana Blumenthal, știind despre cine e vorba, a pus doi morcovi și un cartof întreg, in farfurie.

Creștinu a scos dintr-un geamantan o cutie.

— E zahăr. Dă-i zahăr.,.

Ochii Liubei mă urmăreau curioși. Revenise parcă la viață.

— Creștinu, ieși te rog, trebuie să o spăl.

Nu mai vroiam să-i simt prezența în cameră. Mă stînjenea. Liuba s-a înviorat și ea cînd l-a văzut pe Creștinu plecînd.

— Vrei să vorbești, vrei să-mi spui poate ceva ?

Liuba a dat din cap. Îmi prinse o mînă și o strînse ușor.

— Îți mulțumesc — îmi șopti ea. Și-a întors apoi capul spre perete, plîngînd...

Am rămas încă o oră lîngă ea. Nu şi-a întors privirile spre mine.

— Mă duc, Liuba. Vin mîine dimineaţă.

— Vino...

Zile în şir rămîneam cîteva ore, în camera lui Creştinu. Liuba se întrema văzînd cu ochii. Obrajii prindeau culoare. Mîinile nu mai erau străvezii. Privirea ei mă urmărea curioasă. De fiecare dată cînd veneam eram hotărîtă să-i vorbesc, să-i povestesc despre noi, să o fac să-şi deschidă inima, să vorbească despre ea. În faţa ei, însă zărindu-i gura încleştată, mă simţeam fără iniţiativă. Nu vroiam să forţez nimic.

Cei din ghettou s-au plictisit să mă tot întrebe : „Ce e cu fata asta ?", „De unde vine ?", „E a lui Creştinu ?" — Dădeam din umeri şi nu răspundeam nimănui.

Într-una din zile am văzut-o în curte. Era slăbită. Se uita curioasă în jur. S-a îndreptat spre malul Bugului. De acolo a privit, hăt departe, spre partea ocupată de nemţi .. Către prînz a revenit. Am coborît în întîmpinarea ei.

— Vrei să vii la mine ? Sînt singură. El nu vine azi. E plecat cu maiorul Ambruş în judeţ. Vine seara.

Eram uimită de avalanşa de cuvinte. Încă nu o auzisem vorbind aşa de mult. Mi-a întins mîna

Camera era curată. Pe pat, o cuvertură de pînză. Liuba a zîmbit, cînd m-a văzut oprindu-mă în uşă, mirată.

— Mă simt bine. Am putere acum. Nu mai puteam să stau aşa, în murdărie...

M-am aşezat pe marginea patului. Liuba, alături de mine.

— Spune-mi.... ai timp ? Vreau să-ţi mulţumesc... Ţin minte cum îmi mîngîiai fruntea fierbinte... Vreau să-ţi mulţumesc... Tu nu mă cunoşti... şi nu ştii... nu, nu e deloc frumos ce vreau să-ţi povestesc... e chiar urît... şi greu... poate nu trebuie... dar ştii, eşti singura pe care am simţit-o aproape... singurul om căruia vreau să-i povestesc... Am crezut că voi muri, — începu Liuba. De multe ori am vrut să mor... dar nu am ştiut cum să mor... Acum, cînd eram bolnavă, m-am bucurat şi mi-am spus :

uite, așa e moartea... Dar ai venit tu și el și nu m-ați lăsat să mor. Acum nu mai vreau să mor... Cineva însă trebuie să știe cine sînt... Sl știe. El a citit scrisoarea mea de trimitere către jandarmerie. Dar nu știe totul. Nu vreau să știe nimeni. Dar tu ești încă așa de tînără... și totuși tu m-ai dezmierdat ca mama, odată, demult... ca mama...

Am lăsat-o să plîngă. Ne țineam de mînă. Îi simțeam degetele reci. Tăceam. Știam că-mi va povesti ceva îngrozitor. Îi simțeam tot sufletul îndurerat, trupul crispat. Știam că trecuse prin clipe grele... că și-a dorit moartea.

Cu dosul palmei și-a șters lacrimile. A respirat adînc. Privirea s-a fixat într-un punct oarecare, pe perete. Începu să povestească în șoaptă, ca și cum n-ar fi fost nimeni lîngă ea. Ca și cînd și-ar fi povestit ei înseși. O priveam. Era frumoasă; trăsăturile dulci se înăspriră brusc.

— Cel mai mult îmi plăcea să merg de sărbători cu tata și mama la șil. Erau așa de frumoși. În haine bune, de sărbătoare. Mama purta și pălărie. Tata își punea pe cap o chipa brodată de mama și o batistă albă în buzunarul de sus al hainei. Tata era croitor. Rareori intra cineva în atelier să-i comande un costum. Era specialist în reparații și în pantaloni. Dar nu ne lipsea nimic din strictul necesar. Sora mea cea mare lucra la o croitorie „de lux", fratele mai mic, Jașa, învăța. Tania se mai juca prin casă. La cinci ani știa să citească idiș. Eu îmi vedeam, ca și Jașa, de școală. Locuiam în cartierul evreiesc din Tighina. Asta pînă au venit rușii și au ocupat Basarabia. Tata, ca să ne liniștească, spunea că putem trăi foarte bine cu bolșevicii. N-am fost niciodată burjui, chiar dacă ne place untura de gîscă pe pîine de casă. Așa zicea tata. Cînd a izbucnit războiul și trupele române au trecut Prutul, în casa noastră s-au strîns toți vecinii.

— Reb Știul — îi spuneau lui tata — ia-ți copiii și vino cu puterea sovietică. O să te omoare aici. Nimeni dintre noi nu o să scape. În plus, Roza — asta era sora mea cea mare — e tare frumoasă și nici lui aia mică nu-i lipsește nimic, îți dai seama ce o să fie... Vino, Reb Știul, cu noi!

Tata, ca să nu ne sperie, o luă pe mama într-un colț al casei și-i vorbi repezit, dar în șoaptă. Mama plîngea tot timpul. Cum să-și lase ea casa, mobila moștenită de la bătrînii ei, vesela, sticlăria, argintăria ? Cum să lase ea tot și să fugă ?

Și totuși, tata, vecinii au reușit să o convingă și am pornit-o, în a patra zi a războiului, pe urmele armatei sovietice. Într-un camion cu încă o familie, călătoream zi și noapte. Din cînd în cînd, șoferul camionului oprea ca să umple rezervorul cu benzină..

Nouă, copiilor, această retragere ni se părea o aventură. Ne opream uneori și rămîneam zile, săptămîni, în cîte un sat. Găseam case părăsite, gospodării întregi fără de stăpîni.

— Știa, ca și noi, au fugit de acasă — ne spunea tata.

S-a făcut rece, au început ploile și apoi a căzut prima zăpadă. Șoselele erau pline de camioane, de vite, de oameni care fugeau. Din depărtare se auzeau tunurile. Nu mai aveam de mîncare. Rezervele noastre de acasă se terminaseră de mult. În apropiere de Stalingrad, la Novostareț, șoferul ne-a dat jos bagajele în mijlocul pieții orașului și ne-a spus cu o voce voit aspră :

— De acum încolo vă descurcați singuri. Puterea sovietică v-a adus aici, în siguranță...

După cîteva ore, tata, care plecase să colinde satul, a revenit și ne-a spus :

— Am găsit o casă. I-am spus stăpînului că-i cos haine, numai să ne dea o cameră.

Eram fericiți. Aveam un acoperiș. Apa o aduceam de sus, de pe deal, acolo era fîntîna. Mama a vîndut un sfeșnic de argint, și cu banii pe care i-a căpătat a cumpărat la cooperativă făină și a copt pîine. Jașa s-a dus să lucreze. Era un băiat voinic, avea aproape 18 ani, doi ani mai mult ca mine. Roza a început și ea să lucreze la cooperativa tîrgului. Numai cea mică plîngea cît era ziua de lungă, că nu are unde să se joace. Pe șosele continuau să treacă convoaie de soldați sovietici. Tunurile băteau fără oprire.

— Nu e bine — spunea tata. Sovieticii se retrag.

— Crezi că or să ajungă nemții pînă aici ? îl întreba mama, privindu-l speriată.

Tata își mîngîia bărbița castanie și nu răspundea.

— Am văzut o mulțime de tancuri rusești, tată... Mulți soldați răniți... Auzi tunurile ? !... Parcă-s mai aproape,

Rușii din sat au început și ei să fugă. Plecau spre Caucaz, spre Siberia. Convoaie lungi de refugiați treceau pe șosea, nu departe de satul în care ne aflam. Tata a hotărît ca noi să rămînem pe loc. Nu mai avea rost să fugim. „Am mai fugit o dată, ajunge !"

Ni se cuibărise frica în suflet. Știam, cu toții, ce înseamnă spargerea frontului, nemții, trupele române. Ni se povestise că soldații ucid, violează, ard. Tremuram de spaimă.

Într-o dimineață, era rîndul Rozei să aducă apă.

— Liubicica, mi se adresă mama — du-te tu. Roza are febră mare, e răcită. Du-te tu, fetița mamei.

M-am îmbrăcat, am luat cele două căldări și am urcat sus, pe deal. Răsuflam greu la urcuș, încotoșmănată cum eram. Deodată am auzit zgomote, răpăit de mitralieră. De sus, am auzit mașini cu soldați, jeep-uri, camioane. S-au auzit strigăte... strigăte de groază... Femei care urlau... și bărbați... Am văzut flăcări mari... foc... Din cînd în cînd cîte un răpăit de mitralieră... și strigăte... țipete... Am luat-o la goană spre fîntînă. M-am vîrît în ciubărul mare de lemn și m-am lăsat în jos, să mă apăr. Să nu aud. Să nu mai văd...

Liuba tăcu. Obrajii îi ardeau. Ochii îi străluceau. Tremura toată. Aș fi vrut să-i spun să înceteze. Să nu mai povestească. Aducerile aminte o răscoliseră. Era prea mult pentru ea. Și pentru mine.

— Liuba — am îndrăznit eu să îngîn.

— Lasă-mă... trebuie să știi...

Respiră adînc. Mîinile îi tremurau ușor, pe genunchi.

— Nu știu cîte ore am stat așa, înghețată, îngrozită... acolo, jos, în fîntînă. Cînd am auzit camioanele pornind, m-am cățărat afară. Am ieșit din fîntînă. Era seară. Deci o zi întreagă stătusem ascunsă în ciubăr. Cu spaima în suflet, am început să cobor. În clipele acelea îmi părea rău că n-am fost cu ai mei. Mă gîndeam că poate s-au

ascuns, poate au scăpat. Poate sînt numai răniți. Poate au nevoie de mine. Nici un moment, pe drumul acela de întoarcere, nu m-am gîndit că s-ar fi putut întîmpla ceva rău, foarte rău, alor mei...

Ulițele tîrgului erau pustii. Unele case mai ardeau, altele doar fumegau. Am început să alerg. Am ajuns în curte. Ușa casei era dată de perete. Casa nu fusese atinsă. Vîntul sufla cu furie. Era frig. Simțeam însă cămașa de sub cojoc muiată de sudoare. M-am oprit în pragul ușii. Am urlat ? Am strigat ? Nu țin minte. Știu că după cîteva ore m-am trezit. Nici azi nu-mi dau seama cît am zăcut leșinată, acolo, pe pragul acela blestemat. Dinții îmi clănțăneau. Era semn că trăiesc. Dar de ce ? De ce ? Tot ce am iubit în viață zăcea acolo, în fața ochilor mei, mort. Tata, legat de un scaun lîngă sobă. Roza, pe pat într-o baltă, de sînge, cu cămașa tăiată de o baionetă, sau de un cuțit, de sus pînă jos. Mama pe podea cu fusta dată peste cap. Iar cea mică, îngerul acela blond, Taniușca, zvîrlită sub pat, cu capul zdrobit de o cizmă sau de patul unei arme. Tatei i-au tras o rafală de gloanțe în trup. Ochii îi erau mari deschiși, buzele însîngerate. Oare a văzut ce li s-a întîmplat surorilor mele, mamei ?... Jașa lipsea. L-or fi luat cu ei ? O fi reușit să fugă ? Nici pînă azi nu știu.

Le-am acoperit pe mama și pe Roza, pe tata l-am culcat pe jos, alături de mama, după ce le-am închis ochii : pe cea mică am învelit-o într-un cearceaf. Nu știu de unde am luat putere să fac toate acestea. Plîngeam. Am părăsit casa și tîrgul acela nenorocit cînd se lumina de ziuă. Eram amețită, bolnavă. Nu mai gîndeam, nu știam ce se petrece cu mine. Mergeam prin viscol, în neștire. Treceam pe lîngă case de unde se auzeau gemete. Nu mă interesa nimic. Mergeam în neștire. Nu mi-am dat seama că merg spre șosea, că mă îndrept spre linia frontului. Mergeam, fără să gîndesc.

Am auzit, deodată, zgomot de mașini, clacsoane, strigăte. Buimacă mă îndreptam spre oamenii aceia străini.

— Hei tu, ăla de colo ! Ciolovecule, stai că trag !

Era un soldat. Vorbea românește. M-a apucat de mînă. Cînd m-a întors spre el, a văzut că nu e vorba de un „ciolovec", ci de o fată, o copilă.

— Pe cine ai pus mîna, caporal ?

— Să trăiţi, don' locotenent, nu-i un rusnac, e o fată ! fată !

— Ce spui măăăă ? !...

Locotenentul se apropie.

— Aşa e ! Bine spui. Hai la don' colonel. O să-i facă plăcere să vadă şi altceva, nu numai soldaţi şi rusniaci.

În primul sat din drumul nostru era Cartierul General al Armatei a II-a, comandată de colonelul Petala. În faţa unei case ne-am oprit. Încă nu-mi dădeam seama ce se întîmplă cu mine... L-am auzit pe locotenent vorbind. Un ofiţer superior a ieşit dintr-o cameră. L-am auzit rîzînd. Alt soldat m-a luat de braţ şi m-a tras într-o cameră.

— Dă jos cojocul de pe tine. Ştii româneşte, nu ? L-am privit. Era murdar, plin de noroi. Mi-a repetat porunca în ruseşte. Am început, mecanic, să-mi scot cojocul, să-mi desfac broboada legată încă de mama, cu o dimineaţă înainte.

— Măi, a dracului să fie, ce păr, aur nu altceva ! Stai aşa. Don' maior — strigă el — veniţi să vedeţi ce mai bucăţică.

Pe maior nu l-am văzut, pentru că am căzut leşinată. Probabil teama, oboseala, foamea... Cînd am deschis ochii, eram culcată pe un pat de campanie, acoperită cu o pătură aspră, militară. Eram goală. În cameră era cald. În soba de tuci ardeau crengi uscate, capace de lăzi militare. Cu spatele la mine, un bărbat mic de statură, numai în izmene lungi, legate cu şireturi, îşi aprindea o ţigară. Purta un pulover verde. Era aproape chel.

— Bravo, îmi place că te-ai sculat... Nu-i aşa că vorbeşti româneşte ?... Eu sînt colonelul Petala. Ai auzit de mine ?... Cum te cheamă ?... Hai, vorbeşte... nu te teme... doar pot să-ţi fiu tată... Cîţi ani ai ?

— Liuba. Am şaisprezece ani.

— Liuba. Vasăzică basarabeancă... de unde vii ? Dar hai, lasă, nu te mai speria de întrebări. Ţi-e foame, nu-i aşa ? Uite aici pîine şi slănină... Bea şi puţin vin, hai, bea, că ai nevoie. Eşti toată numai piele şi os.

Slănină. Pînă atunci nu pusesem în gură slănină. Acum însă înfulecam.

— Ţi-a fost foame... hai... Acum fă-mi loc lîngă tine... Ei, hai, ce te ruşinezi aşa ? Doar nu mănînc oameni. Ţi-am dat şi de mîncare. Ce te înveleşti aşa în pătură ? Dă-o jos de pe tine... E cald în cameră.

În noaptea aceea, pe patul de campanie, domnul colonel Petala şi-a dovedit lui însuşi că mai e bărbat, că mai poate silui o fată. Uimit, plăcut surprins, nu-şi încăpea în piele de fericire. Ce dulce bucăţică jidovcuţa asta ! Păcat că nu are voie să o ia cu el. Trebuie să o lase aici, sau — de ce nu ? — să o trimită în ţară. La înapoierea din război să o găsească... ce bucăţică dulce ! Ce piele mătăsoasă, ce sîni. Doamne, ce sîni ! Întinse mîna să-mi mîngîie sînii. Am urlat.

— Taci, taci... Ce dracu' te-a apucat ? Pînă acum ai tăcut.

De unde să ştie el că de-abia atunci mă trezisem din toropeala ce mă cuprinsese. Îmi dădeam seama ce se întîmplase cu mine.

— Taci şi ascultă-mă.

Vocea colonelului deveni metalică.

— Dacă nu vei fi ascultătoare, te vor lua nemţii. Ai văzut, peste tot, ce fac nemţii. Dacă vrei să trăieşti, taci şi... fii drăguţă cu băieţii care luptă pentru Mareşal, pentru Patrie. Ai înţeles ? Hei, Dogarule ! Maior Dogaru !

Maiorul intră în cămăruţa scundă. Era înalt, voinic, cu părul negru şi vocea guturală.

— Mă băiatule, ia-o la tine şi ţine-o pînă mîine. Auzi, mă ? ! Nu mai mult. Pe urmă, trimete-o în ţară... Poate nu chiar în ţară. Într-un lagăr sau ghettou din Transnistria. Să ne aştepte acolo...

O zi şi o noapte am stat sub pătură în „camera" maiorului Dogaru. Din cînd în cînd venea din cancelaria Statului Major şi din uşă îşi descheia pantalonii.

— Ştii, aşa, ca să nu pierdem vremea...

Eu nu mă puteam mişca. Eram goală, sub pătură — cum ţi-am spus. La prînz un soldat mi-a adus o farfurie cu supă şi o pîine cazonă. Le-a pus pe jos, lîngă pat.

— Frumoasă eşti, măi fată ! Ştii de cînd n-am mai văzut urmă de femeie ? De patru luni. Nu te uita aşa speriată la mine. Nu fac nimic care să te înspăimînte. Doar aşa, puţin să pun şi eu mîna pe tine. Să nu mă spui la nimeni... Uite aşa, puţin, of, Doamne, că tare mă trec

năduşelile. Taci, mă fată... nu te îmbăţoşa aşa. Numai un pic...

După două zile, maiorul, oftînd, mi-a adus un pantalon militar, o căciulă, un pulover şi cojocul meu cu broboada mamei.

— Îmbracă-te ! Vei pleca. Ţi-am făcut „trimitere la urmă". Am un prieten, maiorul Ambruş, la Golta, pe Bug. La el te trimit. N-ai grijă... El o să aibă grijă de tine acolo pîn' s-o termina războiul.

Asta se întîmpla în preajma oraşului Stalingrad. Sînt de atunci luni... parcă ar fi ani. Am trecut din post în post. Din pat în pat. Ofiţeri, soldaţi, toţi se înfruptau din mine. Nu-mi mai păsa. Ştiam că aşa voi scăpa cu viaţă. Acum trei luni mi-am dat seama că am rămas gravidă. Cui să spun ? Pe cine interesa ? Am ridicat greutăţi mari, am făcut băi fierbinţi. Nimic nu-mi ajuta să scap de un copil nedorit. Cînd, în fine, acum trei săptămîni, am ajuns la maiorul Ambruş, i-am spus :

— Domnul maior Dogaru vă roagă să mă internaţi la spital şi să mi se facă un chiuretaj. Nu vrea să aibă un copil nelegitim.

Maiorul Ambruş a deschis ochii mari, a mormăit ceva, ca o înjurătură, dar m-a trimis la spital.

Apoi m-a predat lui Creştinu. Acum sînt aici, cu voi, în ghetto...

Mă crezi ?... Îmi pare bine ! Parcă am ajuns la un capăt de drum. Ce drum... Ce drum ! Ce murdară mă simt... şi totuşi trăiesc... nu mai sînt posturi de jandarmi... nu mai sînt paturi de campanie... doar ăsta pe care stau... patul de campanie al lui Avram Creştinu... numai un singur pat...

ÎNTR-O ZI, Marcel mi-a luat mîna și m-a privit adînc în ochi.

— Tu știi că țin mult la tine... Aici, în lumea asta sălbatică, aspră, tu ești tot ce am mai frumos. Vreau să te invit duminică la masă. Liza Marcu face o mîncare în plus de cea de la cazan și i-am spus că vreau să vii sus, în lagăr, să rămîi pînă după-amiază. Mi-au spus și ceilalți : Lică, Marval, frații Miroslavski, îi știi, cei doi băieți frumoși din Brăila, Bebe Abramovici, Sandu, Alterii, Zwirnii, că vor să te vadă. Te duc eu înapoi. Vreau să vorbesc cu tine...

Pînă duminică am trăit cu capul în nori. Marcel mă ținuse de mînă. Mi-a spus că ține la mine... E adevărat, nu mi-a spus că mă iubește, dar ce importanță are ? !... Ține la mine... vrea să stea cu mine de vorbă. Și ce-a mai spus ? Că eu sînt tot ce are mai frumos, aici. Că și ceilalți vor să mă vadă...

Pînă atunci, nu mă uitasem niciodată în oglindă. În acele cîteva zile cred că am ros ciobul de oglindă pe care-l împrumutasem de la Anetta Krämer. Nu eram deloc mulțumită de ceea ce vedeam : doi ochi mari albaștri atît era frumos — un nas, nici prea-prea, nici foarte-foarte, buza inferioară mai groasă decît cea superioară. „Ai gura lui taică-tu“— obișnuia mama să-mi spună.

Obrajii prea îmbujorați. Imediat se înroșeau, ca la fetițele mici. De ce roșesc atît de repede ?

Eram înaltă și slabă. Purtam un trening albastru și bluze sau pulovere. În picioare aveam ghete. Fostele mele ghete de patinaj. Tălpile fuseseră înlocuite la Golta, cu tălpi solide, de lemn. „Așa o să țină mai bine" — mi-a spus Lică, atunci cînd mi le-a adus de la cizmar. Au ținut chiar foarte bine. Pînă la repatriere. Părul împletit în două cozi lungi, șaten-deschis, pe care am reușit să le salvez de foarfecă, deoarece le purtam strînse într-un basc. Nu aveam nimic feminin. De aceea am și scăpat de fiecare dată cînd veneau jandarmii după „jidoavce care să-i înveselească".

Pînă cînd mi-a vorbit Marcel, am fost mulțumită că nu arătam ca o „domnișoară". Acum, însă, voiam să fiu frumoasă. Marcel să mă iubească nu numai pentru spiritul meu de camaraderie, pentru puterea mea de muncă și simțul meu de răspundere. Vroiam să trăiesc o adevărată poveste de dragoste. Doar citisem atîtea cărți, atîtea romane, și capul îmi era plin de ele. Nu mai conta nimic pentru mine. Nici spaima cu care trăiam permanent, nici că mîncam în fiecare zi o ciorbă lungă, cu o bucățică de 100 de grame de pîine neagră, vîscoasă. Și ce importanță avea faptul că abia îmi trăgeam picioarele în ghetele grele, că treningul era cîrpit la genunchi ? ! Și ce dacă mă durea capul și uneori vomitam, din cauza migrenelor ? Eram atît de îmbătată de cele cîteva cuvinte ale lui Marcel și, desigur, atît de inconștientă din pricina vîrstei, încît nu prea mai conta că mama scuipa sînge, că tata era grav bolnav de inimă.

Iubeam. Prima dată în viața mea. El era pentru mine cel mai frumos, cel mai deștept, cel mai bun. Un zîmbet de-al lui îmi înseninа ziua plină de nori. Un semn tainic, de înțelegere, între noi, îmi dădea putere să rezist tuturor suferințelor.

Duminică dimineață m-am dus în lagăr. Inima îmi bătea cu putere. Ah ! cît am visat clipa aceasta... Iată, visul se va realiza... Îmi îmbrăcasem pelerina de ploaie, din cauciuc. Mi se părea că sînt foarte elegantă.

Am făcut o vizită de rutină, am stat de vorbă cu cîțiva dintre oamenii noștri, printre care soția inginerului Schwarzenberg, profesoară, un om delicat, o intelectuală de rasă. Ea era mignonă, blondă, el înalt, simpatic,

cu ochelari. Era unul dintre cei mai serioşi oameni din lotul nostru. De obicei, doamna Schwarzenberg mă impresiona. Aveam impresia că sînt la şcoală, în faţa unei profesoare. Întotdeauna se interesa ce fac, cum fac, dacă continui, în minte, să fac exerciţii pentru şcoală. Acum însă, nimic şi nimeni nu mă mai impresiona. Eram cu Marcel...

La amiază am mîncat la masa cea lungă, din sala mare, unde dormeau zeci de oameni pe priciurile de lîngă pereţi... I-am ajutat Lizei să strîngă masa.

Marcel a spus :

— Noi vom rămîne aici. Vom sta de vorbă pe bancă. Voi culcaţi-vă, ca de obicei. Eu o să joc remmy cu Sonia.

În jurul nostru, după-amiază, toţi dormeau. Jucam remmy. Deodată, Marcel îmi şopti :

— Eu vreau să fug... Nu te întrerupe din joc. Continuă şi ascultă-mă ! După ce a fost repatriată soţia lui Miciu Rabinovici, el a evadat. S-a spus că fiind îmbrăcat în uniformă de ofiţer al armatei române (uniformă pe care i-a trimis-o soţia), a fost arestat şi împuşcat. Nu e adevărat ! Băieţii au primit de la el o veste din Bucureşti. I-a urmat imediat Herman Lucaoescu, îl ştii, cel care l-a salvat de două ori de la moarte pe Jean Segal... El a fugit în uniformă de ceferist. O combinaţie întreagă... Acum cîteva zile, un împiegat de la gara Golta ne-a adus o scrisoare de la el. E bine sănătos, ascuns la Bucureşti. Ştii ce le scrie la băieţi ? Maria e bine sănătoasă. Îi este însă dor de fraţii ei. De-abia îi aşteaptă. Spune-le şi dumneata să vină... Acum ne-am decis şi noi. Sîntem cîţiva. Vom evada ! Nu te uita aşa de speriată la mine. Totul e în ordine. Îţi voi da de ştire Îţi voi scrie. Prin doctorul Partoş. El are voie să primească corespondenţă din ţară. Ai încredere în mine. Nu mai pot, Sonia ! Nu mai pot ! Trebuie să mă înţelegi. Fac o muncă îngrozitoare, grea, istovitoare. Oricare „Pădure“ poate să dea în mine. Orice mişcare mi-e controlată. Nu trăiesc ca un om. Sîntem aici ca nişte animale, mai rău decît puşcăriaşii. Mi-e frică de ziua de mîine. Ce vor mai inventa ? Mi-e foame în permanenţă. Nu mai pot, Sonia ! Şi nu mai vreau ! N-am decît 24 de ani. Ce-o fi... o fi... Nu, nu te speria. Văd că-ţi tremură mîna. Fii tare ! Tu eşti unica mea bucurie, unicul meu suport moral. Ne vom revedea. Acolo... acasă. Vino lîngă mine, pe bancă.

În sala mare se auzeau gemete, prin somn, unii sforăiau, alții respirau greu. Pe vîrful picioarelor, am înconjurat masa lungă și am trecut pe bancă, lîngă Marcel. Mîinile îmi erau reci. Mă privea în ochi. Simțeam cum îmi năvălește sîngele în obraz Oh ! cum aș fi vrut să-l strîng în brațe, să-l dezmierd, să-l liniștesc...

— Despletește-ți cozile. Acum ! Acum, aici ! Nu mă privi așa. Vreau să te văd cu părul lăsat pe spate. Cu imaginea asta vreau să plec. Apropie-te mai mult. Așa ! Pune-ți capul pe pieptul meu. Fată mică, fată dragă și puternică ! De ce taci ? Nu vrei să-ți mîngîi părul ? Te-am speriat ?

Mi-am ridicat capul și, ușor, mi-a sărutat buzele fierbinți. O dată, de două ori, de multe ori.

— Marcel, mi-e frică. Rămîi. Nu fugi ! Vreau să rămîi aici ! Marcel tu știi, eu... eu te...

Nu m-a lăsat să termin fraza, să-i spun că-l iubesc. Buzele lui mi-au pecetluit gura într-o sărutare sălbatecă, plină de pasiune.

Apoi, ca și cum s-ar fi speriat, m-a îndepărtat.

— Taci ! Nu vorbi ! Știu ! Simt ! Tu ești doar un copil. Sora mea cea mică. Sora mea cea mică...

Mă legăna în brațe. Îmi șoptea — nici nu știu ce — cu glasul său cald. Mîinile lui lunecau pe umerii mei slabi, pe sub bluza groasă, pe părul despletit, pe obrajii încinși.

I-am simțit buzele pe păr. Aș fi vrut ca timpul să stea în loc. Îmi era teamă că-mi va auzi bătăile inimii. Ba chiar cred că le-a auzit.

Într-un tîrziu, cînd cei de pe priciuri au început să se foiască, Marcel m-a îndepărtat ușor.

— Hai, vino ! O să te conduc pînă în ghettou. Să nu spui nimănui nimic. N-ai știut nimic !

Pe drum, ne-am ținut de mînă. În fața ghettoului, Marcel mi-a propus ca în ziua de 15 mai, anul următor, să ne întîlnim la București, în fața școlii de pe strada Sfinților, acolo unde ne-am cunoscut.

— Sînt sigur că vei veni ! Eu te voi aștepta !

A doua zi dimineața, toate mi se păreau altfel. Soarele parcă strălucea mai puternic. Parcă și înjurăturile jandarmului erau mai blînde. Parcă mama tușea mai puțin. Parcă nici pe mine nu mă mai durea atît de tare capul. Parcă și ziua de lucru a trecut mai repede, mai ușor. Parcă toată lumea îmi zîmbea.

Singura care a observat ceva a fost Anuța Blumenthal. Mi-a zîmbit cu căldură și m-a întrebat, în șoaptă :

— Ești fericită ?

Am închis pentru o clipă ochii. Simțeam încă sărutarea lui Marcel pe buze. Am dat doar din cap.

În tot timpul săptămînii, Marcel a fost de cîteva ori la noi, în ghettou. Se purta cu mine ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Uneori schimbam cîte o strîngere de mînă, cîte un zîmbet complice. Nu l-am întrebat nimic în legătură cu evadarea. Nu mi-a spus nimic.

Sîmbătă... duminică... luni... De-abia luni, la apelul de seară, a explodat bomba : Jägerman, Mihai Feuer, Mendi, Șapsa Sami, Neuman și Marcel au evadat.

Creștinu a ordonat adunarea, în ghettou. Marți dimineața a venit maiorul Ambruș.

— Ați auzit ? Șase nemernici au evadat. Probabil că au făcut-o sîmbătă seara, după apel. Știau ticăloșii că duminică nu e apel și au întins-o. Ca ălălalt, cum îi zicea ?...

— Miciu Rabinovici, domnule maior — interveni Creștinu.

— Da, da, ca ăla, Miciu Rabinovici. Nevastă-sa a fost repatriată, era creștină femeia și bărbat-su a întins-o două săptămîni după ea. Dar l-au prins. L-au împușcat. Același lucru și cu ăștia șase ! Nu au ajuns departe. Au fost prinși. Purtau haine militare. Știți ce s-a întîmplat cu ei ? Azi noapte am primit știrea prin telefon. Au fost judecați de un tribunal militar. Rapid. I-au prins. I-au judecat și i-au împușcat. Cît ai zice pește... Ei, ce spuneți ? Mai evadați ? Mai sînt amatori printre voi ?

Ambruș a plecat. Creștinu, roșu vînăt, ne-a dat „amănunte" în legătură cu execuția.

Pe Ambruș nu l-am crezut. Dar Creștinu ne-a dat atît de multe detalii, că frica s-a cuibărit în mine. Simțeam că leșin. O durere atroce de cap. Tîmplele îmi zvîcneau. Îmi venea să vomit.

— Soniei îi e rău — a îndrăznit să spună mama.

— A, da, bineînțeles, am uitat ! Domnul Winter era prietenul ei. Gata, domnișoară ! Nu mai există nici un Winter. Mă înțelegi ?... Nici un Winter. Kaputt ! L-au făcut cu un cap mai scurt !

A doua zi mi s-a declanșat un icter infecțios, cu temperatură mare. Doctorul Partoș mi-a dat, ca medicație,

în fiecare zi ulei de ricină — o lingură mare. De mîncat nu puteam înghiți nimic. Îmi era greață. După cîteva zile mama mi-a făcut compot din mere pădureț. Mîncam fără poftă. Cînd temperatura urca peste 39 de grade alăuram. Anuța mi-a povestit că-l strigam pe Marcel.

— Dacă va scăpa... — spunea doctorul Partoș — și va scăpa, pentru că e tînără și are un organism sănătos, va rămîne cu un ficat inflamat. Nu e nimic. Orice lucru pe lumea asta se poate tămădui. Chiar și un icter.

Mie însă îmi era rău. Vroiam să mor.

După zece zile, doctorul Partoș mi-a adus o carte poștală.

— Asta cred că e pentru dumneata. Mie nu are cine să-mi scrie. Bunul meu doctor îmi zîmbea complice. Am luat repede cartea poștală.

Stimate domnule doctor,

Vă comunic că pacientul dvs. se simte bine și că, în fine, a ieșit din spital. Acum e cu familia. Vă rog să comunicați că se simte bine.

Cu multă stimă al dumneavoastră,

M.W.

MARCEL m-a așteptat, la 15 mai, anul următor... În fața școlii din str. Sfinților, ne-am îmbrățișat, plîngînd și rîzînd de bucurie.

Ani de zile după deportarea noastră, după evadarea lui, mi-a povestit epopeea acestei aventuri... pe care o transcriu :

— Șapsa Sami, Neuman, Jagerman, Mendi, Mihai Feuer și cu mine plănuiam, de mult, să evadăm. Nu am găsit însă omul care să ne ajute și n-am avut nici curajul necesar pentru a lua o decizie atît de grea. Știam cu toții care erau riscurile. În cazul cînd am fi fost prinși, ne așteptau Curtea Marțială, o judecată sumară — în cel mai bun caz — și plutonul de execuție. Fuga lui Miciu Rabinovici și a lui Lucacescu Herman ne-a dat însă un imbold. Știam că au reușit. Cîteva zile după evadarea lui Rabinovici și a lui Lucacescu, Mendi ne-a șoptit : „Am găsit omul, un sergent care însoțește o garnitură de cisterne goale spre țară... Acum sau niciodată !"

Eram hotărîți... Ignoram riscurile. Sîmbătă 13 august 1943, seara, am ieșit, pe rînd, din lagăr. Șapsa și Jagerman au venit direct de la lucru. Ne-am întîlnit lîngă gară, într-o baracă părăsită. Sergentul a trecut pe acolo, fluierînd. Era semnalul pentru a-l urma. Acoperiți de vălurile înserării, ne-am strecurat, în monom, după el. A trecut în dreptul unei garnituri de cisterne de benzină. La al șaptelea vagon s-a oprit o clipă și și-a aprins o țigară.

Am înțeles că era vagonul destinat evadării noastre. Sergentul a trecut mai departe. Noi ne-am urcat unul după altul pe scările înguste de metal, am deschis turela și am intrat înăuntru. Un puternic miros de benzină ne-a amețit din prima clipă. Tăceam toți. Îmi era frică să nu mi se audă bătăile inimii. Ne-am strecurat fiecare în alt colț. Mihai Feuer a fost singurul care adusese cu el o raniță. Apă, pîine și zahăr. Spre dimineață am auzit fluierul locomotivei, zgomotul cuplării vagoanelor. Și am pornit. Fiecare dintre noi s-a rugat — în felul lui — să ajungem acasă, să terminăm repede cu această aventură. Eram perfect conștienți că ceea ce facem este o nebunie. Dar o nebunie necesară. O nebunie fără de care nu am fi putut trăi. Șapsa s-a ridicat și a întredeschis capacul cisternei. Aveam nevoie de puțin aer. Nu puteam respira. A luat o batistă, a făcut-o mototol și a sprijinit-o în deschizătura capacului. Sufeream mai ales de faptul că nu aveam voie să fumăm. Locomotiva trăgea anevoie garnitura de cisterne. Fiecare kilometru străbătut ne apropia de casă. După cîteva ore, trenul s-a oprit. Am auzit, prin pereții vagonului, zgomote. Unul dintre noi a ridicat puțin capacul.

— E seară. Sîntem într-o gară. Pe o linie moartă. Ceva mai departe e mișcare. Sînt soldați. Pe linia a doua e un tren personal.

Sergentul nostru, plătit de noi pentru a ne înlesni evadarea, a apărut sus, în gura turelei.

—Ei, băieți, vă e bine ? Vă parfumați nițel cu miros de benzină, dar la primul spălat iese !... Vreți ceva ?

— Pîine, apă și dacă se poate ceva dulciuri...

I-am dat bani. Ne-a promis că într-o jumătate de oră se întoarce. Nu l-am mai văzut niciodată. Am auzit doar că garda trenului se schimbă. Ne aflam în gara Șmerinka, important nod de cale ferată.

Mihai Feuer ne-a distribuit apă și zahărul pe care îl luase cu el. Cum l-am binecuvîntat în clipele acelea. Eram amețiți, ne venea să dormim tot timpul. Neuman ne zgîlțiia din cînd în cînd.

— Nu dormiți, băieți ! E periculos. Nu o să vă mai sculați. Nu vă lăsați amețiți de mirosul de benzină. Treceți fiecare sub turelă. Trageți cîte o gură de aer. proaspăt.

În noapte, trenul s-a pus din nou în mișcare.

Trîntiți pe jos, amețiți, depănam amintiri... Vorbeam de ziua de mîine, de București, de prietenii pe care i-am lăsat în urmă cu un an, de familiile care nu știau că venim, dar pe care de-abia așteptam să le vedem. Știam că nu avem voie să le punem în pericol. Știam că va trebui să trăim ca niște fiare hăituite, că va trebui să ne ascundem. Dar vom fi acasă. Ne vom spăla, vom dormi în paturi adevărate, cu saltele. Vom mînca pe săturate... nu vom fi bătuți, înjurați. Nu vorbeam mult între noi. Doar din cînd în cînd ne strigam unul pe celălalt, ca să controlăm starea amețelii.

Spre zori am ajuns la Tiraspol. Se vedea Nistrul. Pe partea cealaltă era Tighina (Basarabia). Trei dintre noi, printre care și eu, ne-am decis să ne dăm jos. Gazele de benzină nu numai că ne amețiseră, dar ne dăduseră și o stare de disperare. Aveam impresia că dacă nu voi ieși la aer curat voi muri asfixiat. Simțeam că nu mai pot rezista o zi și o noapte. Am sărit din vagonul-cisternă. Ne-am ascuns toți trei într-un tufiș, nu departe de gară. Toată ziua am stat acolo, ascunși. Ne era frică să ne mișcăm. Spre seară ne-am despărțit. Fiecare trebuia să-și caute singur drumul pentru a ajunge în țară.

Mai tîrziu, am aflat că ceilalți doi au decis, după o oră, două de căutări, să se urce din nou în cisternă și să aștepte trecerea garniturii în țară. Eu am rămas la Tiraspol. A fost cea mai nesocotită decizie pe care aș fi putut s-o iau. Am furat de pe o frînghie, din curtea unei case țărănești, o bășică de bou. La malul Nistrului am umflat-o, m-am dezbrăcat, mi-am pus hainele și ghetele în bășica pe care mi-am legat-o de picior. Sînt născut la Brăila. Nu o dată am trecut Dunărea înot. Nu-s înotător de performanță. Trecînd Nistrul, am înotat ca la Brăila, fără zgomot. Un jandarm de pe mal m-a simțit. Am auzit somații. Apoi gloanțe vîjîindu-mi pe lîngă urechi. Înotam cu disperare. La un moment dat am avut impresia că gloanțele m-au atins, că s-au înfipt în trupul meu. M-a cuprins un val de slăbiciune. Am continuat însă să respir adînc. Am făcut un nou efort. Am dat din nou din mîini, din picioare. Nu, nu eram rănit. Nici soldații nu mai trăgeau. Luna lumina puternic apa Nistrului. Am înotat ca un drac. Sute de metri. De la un mal la celălalt. Nu aveam condiție fizică. Eram slăbit, știi bine, după un an

de foame în deportare. La un moment dat, am simțit pămînt sub picioare. Am făcut cîțiva pași. Aproape că ieșisem din apă. M-am prăbușit. Picioarele îmi rămăseseră în apă. Bustul cu capul erau pe pămînt, între ierburi. Nu știu cîte ore am zăcut așa. Cînd m-am deșteptat din leșin, mi-am dat seama că au apărut zorile. Mi-am desprins bășica de bou de picior, am tăiat-o, mi-am scos hainele și m-am îmbrăcat. Îmi tremurau genunchii. Nu știam încă ce voi face. Eram amețit. De data asta nu de mirosul de benzină, ci de slăbiciune, poate de teamă, de incertitudine.

Am făcut cîțiva pași. În zare se vedea o gară. Era gara Tighina. M-am îndreptat cu pași mari spre liniile de cale ferată. Aveam un singur gînd, o singură dorință : să fiu din nou împreună cu ceilalți băieți, să joc această carte împreună cu ei și nu singur. M-am strecurat pe lîngă magazii, sărind dintr-un tufiș în celălalt. Să nu fiu prins ! Să nu mă vadă cineva ! Îmi dădeam seama că oricine m-ar fi văzut și-ar fi dat seama că vin din iad. De departe am văzut garnitura cu cisterne. Am numărat pînă la vagonul șapte. M-am furișat pe sub alte garnituri și am urcat scara de metal. Capacul era întredeschis. L-am ridicat și m-am strecurat înăuntru. Eram cu ai mei. Cu frații mei care trecuseră în aceeași noapte Nistrul. Dar ce deosebire ! Eu am simțit gustul morții, pe cînd ei erau doar amețiți de gazele din vagon.

Garnitura a fost preluată de un neamț. Probabil că la sosirea mea, băieții au vorbit ceva mai tare, s-au sucit prin cisternă. Neamțul a venit pînă în dreptul nostru și a început să strige. Clar, distinct, l-am auzit spunînd : „Es ist jemand hier !!!“ (este cineva aici !!!).

În acele clipe am căpătat un icter, care s-a declanșat în ziua cînd am ajuns la București.

Mecanicul ceferist, chemat de neamț, s-a urcat pe scara cisternei. A deschis capacul — susținut de batista făcută ghemotoc de Sami și pusă lîngă balama. Sînt sigur că Dumnezeu i-a luat vederea. Nu a văzut nimic. Nici măcar nu și-a dat seama că pînă atunci, capacul fusese întredeschis. S-a lăsat în jos, să vadă mai bine ce e în cisternă. Nu putea însă vedea nimic. Cisternele au doi pereți perpendiculari spre a micșora presiunea lichidului. Noi, cei șase, ne-am băgat pe dedesubt.

— Vezi-ți, domnule, de treabă... Nu e nimeni !

Şi azi încă, îmi sună în urechi aceste cuvinte ale mecanicului.

O zi şi o noapte la Tighina. Garnitura de cisterne se mişca anevoie pe cîmpia basarabeană. După un timp, Mendi a scos capul. Cînd s-a dat jos abia a putut vorbi :

— Sîntem în România, nu departe de Iaşi...

Discutaserăm de atîtea ori ce trebuie să facem în clipa cînd ajungem în prima gară din România, încît acum nu a mai fost nevoie să comentăm. Cîte unul se ridica pe ţeava regulatorului şi din mers se arunca alături, pe terasamentul căii ferate. Eu eram al cincilea. Mă aflam deja sus, cînd Jägerman, care era ultimul, m-a prins de picior.

— Marcel, nu pot să trec.

Avea 10 ani mai mult decît noi. Era cam gras şi cred că din cauza gazelor din cisternă se şi umflase. Nu putea trece prin gura îngustă a regulatorului.

Am coborît şi am început să-l împing cu umărul. Nu putea trece. Era prea gras. Fruntea îmi era toată numai apă. Îmi simţeam hainele de pe mine ude de transpiraţie. Ştiam că am de luptat cu minutele. Ştiam că vom fi pierduţi dacă nu vom reuşi să ieşim din vagonul-cisternă, dar nu puteam să-l las pe Jägerman acolo.

— Dezbracă-te ! Gol ! Dă-mi mie hainele. Gol, Jägerman ! Mai repede. Am luat picul de apă rămas pe fundul bidonului lui Feuer şi l-am turnat pe Jägerman. Împingîndu-l, de jos, cu umărul, pielea fiindu-i umedă, cu eforturi supraomeneşti a reuşit să-şi sprijine coatele pe marginea capacului. A sărit... O clipă m-am gîndit la hainele lui. Dacă le voi uita, dacă îmi vor cădea înapoi ?! Nu mai aveam timp. Cu hainele lui, strînse la piept, am sărit şi eu. M-am înapoiat, pe terasament, în fugă. Jägerman, pe jos, printre ierburi, mă aştepta.

— Îmbracă-te. Mergem să-i căutăm pe ceilalţi.

După o jumătate de oră, ne-am regăsit toţi şase.

Neuman a scos o ţigară. Ne-am aşezat lîngă terasamentul căii ferate. Vroiam să tragem cîte un fum. Şapsa i-a smuls ţigara din mînă.

— Nebunule ! Vrei să iei foc. Hainele noastre sînt îmbibate cu miros de benzină. O să ardem toţi ca nişte făclii.

Am pălit. Şapsa avea dreptate. Am pornit-o cu toţi pe marginea căii ferate.

Mergeam de o oră.

— Cred că nu mai mirosim a benzină. Putem trage un fum ! Ţigara a trecut din gură în gură. Trăgeam cu nesaţ. Simţeam cum îmi bate inima. Ne aflam la Iaşi, în drum spre casă. Acum nu mai aveam voie să facem nici o greşeală. Ar fi fost stupid să fim prinşi. Eram atît de aproape de casă.

Am pornit spre gară. Dar în primul rînd vroiam să găsim un loc undeva să ne spălăm, să mîncăm şi chiar să dormim cîteva ore... Un ceferist ne apăru în cale.

— Nu vă supăraţi, sîntem şase băieţi dintr-un detaşament de muncă. Vrem să dormim şi să mîncăm ceva. Mîine dimineaţă plecăm spre Bucureşti.

— Mă băieţi... — ceferistul ne privi curios — eu nu ştiu ce să vă spun, dar ceva mai la vale e nea Vulpe, acarul. El ştie mai bine care-s rosturile pe aici.

Ne-am îndreptat spre căsuţa acarului. Pe drum am ticluit o poveste.

— Să trăieşti, nea Vupe ! (Gîndeam că dacă-i voi spune pe nume îşi va închipui că-l cunosc, că mă cunoaşte şi poate va fi mai puţin curios.) Venim de la detaşamentul de muncă din Floreşti. Maşina ne-a lăsat cam departe de oraş. Nu ştii mata un loc unde să mîncăm şi să dormim la noapte ?

— Cum să nu, băieţică ?! Vezi mai încolo după colţ, e o cîrciumă. Are de toate. Spuneţi-i că v-a trimis Vulpe.

Cîrciuma era deschisă. Ne-am aşezat la o masă, am comandat pîrjoale şi vin „de-al casei". Cînd m-am dus să mă spăl, pe faţă, la toaletă m-am uitat în oglindă. Nu m-am recunoscut. Eram negru. Nu de funingine, ci de nesomn, de nemîncare. Cînd m-am înapoiat în salon mi s-a oprit inima în loc. În colţul opus, la o masă, se afla un comisar de poliţie. M-am aşezat lîngă băieţi şi le-am spus. Au înţepenit toţi. Brusc, mi-a venit o idee. M-am ridicat de la noi de la masă şi m-am îndreptat spre masa comisarului.

— Nu vă supăraţi, domnule comisar, vreţi să ne faceţi cinstea să veniţi să închinaţi cu noi un pahar ? Are vin bun jupînul !

— Cu plăcere, băiatule. Dar aşteaptă-mă puţin.

Se ridică şi părăsi localul.

Am simţit că mi se taie genunchii. Băieţii mă aşteptau curioşi. Ce ţi-a spus ? Ce i-ai spus ? Unde s-a dus ?

Nu știam ce să răspund. Mă așteptam din clipă în clipă să se deschidă ușa și comisarul să apară în prag, cu cîțiva polițiști pentru a ne aresta. Dar, după cîteva minute, a venit însoțit de o femeie. Apropiindu-se de masa noastră, ne-a spus zîmbind :

— M-am dus s-o iau și pe cucoana mea, de-acasă. Nu se dă nici ea în lături să ciocnească cu niște băieți de oraș...

Am mîncat mult și am băut mult. Comisarul era roșu la față și bine dispus.

— Mă băieți, eu actele voastre nu le-am văzut. Nici nu vreau să le văd. Nu sînteți din circumscripția mea. Treaba voastră dacă veniți de la Florești. Treaba voastră unde vă duceți. Totul e ca mîine dimineață să plecați... Drum bun ! Nenea comisarul nici nu v-a văzut și nici nu v-a cunoscut. Hai noroc ! Să fie a bine !

Cîrciumarul nu avea camere unde să ne culce. Fiecare și-a încropit cîte un culcuș, pe unde a putut. Eu m-am culcat pe un pian cu coadă.

Dimineața, după ce i-am plătit bine cîrciumarului, am intrat într-o frizerie. Eram aproape de gara Iași-Triaj. Ne-am tuns, ne-am bărbierit și acolo ne-am despărțit. Fiecare cu norocul lui. Șapsa trebuia să se întîlnească cu Jägerman, Mendi cu mine. La ora 9 dimineața ne-am dat întîlnire în Piața Lăpușneanu... Aici avea prăvălie cu articole bărbătești, cumnatul sorei mele, Lupu Reidler, fratele cumnatului meu. Plănuiam să intru cu Mendi la el, să ne dea o mînă de ajutor.

Am început să mă învîrtesc prin Piața Lăpușneanu. O prostie. Toți se uitau la mine. Hainele boțite, ghetele murdare, arătam ca o stafie... Mendi nu a venit. L-am așteptat o oră. Am intrat în prăvălia lui Lupu Reidler. L-am recunoscut imediat. Semăna cu fratele lui.

— Știți cine sînt ?

Omul m-a privit mirat, ba chiar puțin speriat. Nu m-a recunoscut.

— Sînt Marcel, fratele lui Betty.

— Marcel Winter... dar cum... ce faci aici... știam că nu mai ești... am primit chiar zilele acestea o scrisoare... Ni s-a anunțat că... dar, Doamne, cum arăți !?

— Domnule Lupu, nu vreau să te reții. Știu că sînt o surpriză. Am fugit din Transnistria și, precum vezi,

n-am murit. Sînt viu şi vreau să ajung la Bucureşti. Vreau să plec chiar astă-seară. Pînă una alta, te rog aranjează-mi o cameră la hotel şi ceva de mîncare. În rest, o să mă descurc eu.

Lupu Reidler a ieşit pentru cîteva clipe din prăvălie. Îmi rezervase o cameră la hotel „Palace", cel mai bun hotel din Iaşi. O cameră cu baie. Pe masa din cameră am găsit un mic dejun copios. Am chemat „madama" şi i-am dat hainele să mi le dea la curăţat, pînă seara să fie gata. Am făcut o baie, m-am învelit într-un cearceaf şi cînd m-am întins pe pat am gemut de plăcere. O saltea, un cearceaf, un pat !... Oh, ce senzaţie ! Ce atunci cînd doamna Brauch făcea o ciorbă pentru toţi 13 din cameră şi căpătam şi eu, al nouălea sau al zecelea, de obicei, o farfurie plină. Ciorbă ca aceea — mi se părea atunci — nu mai mîncasem în viaţa mea. Seara, hainele erau călcate, ghetele curate. Am plătit şi m-am îndreptat spre gară. De la Iaşi plecau spre Bucureşti două accelerate : unul care venea din Basarabia — deci nici nu intra în discuţie să-l iau, fiindcă s-ar fi putut să mă întîlnesc cu cineva de la Golta — şi altul de 10,40, a cărui garnitură se forma în gara Iaşi.

Am dat băiatului de la „vagon-lits" 1.000 de lei. Pînă la plecarea trenului, am stat ascuns în magazia de băuturi. Spre miezul nopţii m-am culcat pe un pat pliant. Băiatul de la „vagon-lits" s-a culcat pe jos. În zori m-am spălat şi am băut o cafea neagră. Mă simţeam mai bine. În cîteva ore trebuia să ajungem la Bucureşti. O idee mi-a trecut prin cap : să nu mă dau jos în Gara de Nord. Aşa îmbrăcat cum eram şi fără acte, puteam să par suspect jandarmilor sau poliţiştilor. Voi coborî la Chitila. Am avut mai mult noroc decît minte. În gara Chitila am fost singurul călător care s-a dat jos din tren. Pe peron, jandarmi cu arma în poziţie de onor, un plutonier şi şeful gării care salutau trenul. Am trecut printre cele două şiruri de jandarmi. Simţeam cum inima îmi bate în gît. Îmi porunceam să merg încet, normal, să nu o iau la goană, să nu trezesc suspiciuni. Cred că am şi zîmbit... şi am ieşit din gară. În staţie, un autobuz. Numărul 40 pînă la Gara de Nord. Am luat însă un taxi. M-am gîndit că mă voi duce întîi la un prieten, la Izu Blum. Taxiul m-a lăsat la colţul străzii Ştefan cel Mare. Aveam ultima hîrtie

de 2.000 de lei. Şoferul nu a avut să-mi dea restul. Am intrat într-un debit de tutun.

— Un pachet de Mărăşeşti !

— Ce Mărăşeşti, domnule ? De şase luni nu mai există Mărăşeşti.

— Dă-mi atunci, Naţionale !

Am plătit şoferului şi am intrat într-un birt „Ghea" alături de casa prietenului meu. Ştiam că una din surorile lui, Elsa sau Gina, trebuie să fie acasă. Am trimis băiatul de la birt să cheme pe una din ele. Gina a apărut în cadrul uşii. Băiatul îi arătă cine a chemat-o. S-a îndreptat către masa mea. Pe măsură ce se apropia, îmi dădeam seama că mă recunoaşte. Dar se uita de parcă văzuse o stafie. Ochii îi erau mari, faţa palidă. S-a aşezat repede pe un scaun, aproape că leşinase. După ce şi-a revenit, i-am cerut sa o aducă pe sora mea, Betty. Gina nu m-a lăsat însă la birt. M-a luat în casă, la ei. După o jumătate de oră a venit sora mea Betty, cu nepotul meu, Puiu. Crescuse băiatul. Simţeam un nod în gît. M-au podidit lacrimile.

— Bine ai făcut că ai fugit ! Cu aceste cuvinte m-a întîmpinat sora mea, Betty. În clipa aceea i-am căzut în braţe. Am plîns amîndoi, în hohote.

Eram acasă...

CÎND A FOST ARESTATĂ, împreună cu mama şi tatăl ei, Natalița avea 4 ani. Nu ştia, nu înțelegea despre ce este vorba. „Joaca" din Școala de pe stradă Sfinților îi plăcuse. În acele zile de toamnă călduroasă, mama aproape că nu o lăsase din brațe. Cînd obosea mama, o lua tatăl. Țicu Schnelicht era înalt, voinic şi purta ochelari. Nataliței îi plăcea mai mult în brațe la tata ; era „sus". Zambila, mama Nataliței, era cam scundă. Ceilalți copii care se aflau acolo nu o prea interesau pe fetiță. Se simțea bine în brațele părinților. Mai ales cînd o lua tatăl...

Şi în tren, — dar nu un tren ca acelea cu care pleca cu părinții la mare, — s-au culcat de-a valma cu toții. Nataliței îi plăcea. Acasă, Zambila se plîngea că fetița nu vrea să mănînce.

— Uită-te ce slabă eşti ! Ai două picioare ca două scobitori. Mănîncă ! Nu o să creşti !

Natalița ştia că mama vorbeşte numai aşa, ca s-o sperie. Ştia că picioarele ei nu sînt ca două scobitori. Alea sînt din lemn şi-s mult mai subțiri... De crescut vedea şi ea cum creşte afară din rochițe...

În vagon nu îi mai spuneau nimic. Mînca sau nu, era totuna. În acele zile, la începutul deportării, Natalița a descoperit ceapa cu pîine. Cînd îi era foame, îi cerea mamei :

— Mamă, vreau „seapă" cu pîine !

— Asta-i mîncare? Ia și tu puțin salam. Uite, tata ți-a adus și o cănuță cu lapte. Natty, tu mă omori! Bea laptele! Mănîncă salamul!

Ochii mari, căprui ai Nataliței se închideau puțin. Buzele, roșii, se strîngeau.

— Vreau „seapă"! Nu vreau altceva!

— Dă-i ceapă fetii, intervenea Țicu. O să bea laptele mai spre seară. Nu vezi că-i încăpățînată...

Nataliței îi plăcea să privească. De mică au dus-o la cinema. Acum parcă era tot la cinema. Toți oamenii aștia mari, din jurul ei, se îmbrăcau, se dezbrăcau, mîncau și se văitau, vorbeau, uneori în șoaptă, alteori țipînd... Un film, dar cam altfel. Natalița privea, nu îi trebuia nici un fel de joacă. Țicu și Zambila Schnelicht se minunau cît de linștită, cît de cuminte e fetița lor. Cei din vagon o porecliseră „Îngerașul blond". Puțini știau că o cheamă Natalița și părinții o dezmiardă spunîndu-i Natty.

I-a fost cald. I-a fost sete. I-a fost foame. Ar fi vrut ca mama să o spele într-o cadă mare. Să se bălăcească, să stropească, bătînd apa cu palmele, ca acasă.

Încet-încet și-a dat seama că drumul acesta, în vagonul ciudat e ceva neobișnuit. Se dormea pe jos, se mînca pe apucate, oamenii se temeau de domnul jandarm.

La început, Zambila nu putea suporta cuvintele de ocară ale jandarmilor. Se temea de paturile de armă, de loviturile care picau din senin. Știa că Țicu le e pavăză. Se temea pentru el. Dar Zambila era o femeie puternică. Avea un caracter tare. Și-a dat imediat seama că trebuie să se apere. Și mai cu seamă, să apere fetița, care era firavă, frumoasă și deosebit de inteligentă. Zambila și-a ferit copila, din prima clipă, de tot ce poate fi neplăcut. Ca și Țicu, îi dăruia toată dragostea.

Pentru Zambila și Țicu, lunile de deportare treceau greu, eforturile pentru a supraviețui erau imense. Natalița continua să mănînce „seapă" cu pîine, să privească în jurul ei, curioasă — și, pentru ea, zilele treceau ușor.

Cînd nenea Lică a luat-o pe capra căruței, la Alexandrovka, și a lăsat-o să „mîne" caii, a fost fericită.

Noaptea, visa și striga:

— Diii, diii, căluții!....

În zilele cînd mama o lua cu ea la lucru, acolo unde erau movile, ştiuleţii de porumb, Nataliţa şedea cuminte şi asculta cîntul potolit, plin de tristeţe al femeilor.

Uneori nu înţelegea ; de ce cîntau numai cîntece triste ?... Ea ar fi vrut şi un cîntec mai vesel...

Cînd era spălată seara, în lighean, şi apoi îmbrăcată curat, se simţea fericită. Ah, da, nu i-a plăcut ofiţerul ăla frumos, cu cizmele lucitoare, jucase pe spinarea lui nene Bercu. Nu, nu-i plăcuse. Ploua aşa de tare. Şi era frig... Tata o ţinea în braţe, dar ea văzuse totul. Săracu nene Bercu ! L-au tras în casă. N-a mai putut să meargă singur.

Pe tanti Matilda, soţia lui nene Bercu, o îndrăgea mult, pentru că era frumoasă.

Nataliţa n-ar fi putut spune că drumul acela, iarna, în vagoanele îngheţate, nu i-a plăcut. Mama îi spunea mereu poveşti. Şi dacă nu mama, atunci doamna aceea grasă, mama Maidenberg, la care se urca pe genunchi. Fetiţa îi ştergea ochii, mereu în lacrimi, mai ales după ce bărbatul ei, domnul acela slab şi veşnic trist, a plecat fără să se mai întoarcă. Băiatul lor, Mosiu, era drăguţ, dar tot foarte trist. Nataliţa, căţărată pe genunchii doamnei Maidenberg, îi cerea cu glas de păsărică :

— Vreau o poveste.

Faţa bătrînei doamne se lumina. Înceta să mai plîngă şi, cu vocea joasă, caldă, cu accent rusesc, se pornea să povestească.

Dimineaţa erau ca într-o cuşcă de gheaţă. Spre prînz curgea apă din tavanul vagonului. Atunci Nataliţa îşi spăla, în joacă, obrajii.

Toţi se scărpinau. Pe ea nu o mîncau „purecii" ăia albi. Mama îi scotea cu grijă de pe hăinuţe.

— E chiar o minune că fetiţa n-a făcut riie şi nici nu o mănîncă păduchii.

Nataliţa se simţea bine. Simţea că toţi o iubesc. Cînd se uitau la ea, toţi se la luminau la faţă. De multe ori i se vîra în gură cîte o bucăţică de zahăr. Ea muşca numai un vîrf, restul îl ţinea în pumn şi îl ducea părinţilor.

Pe drumul lung spre Bogdanovka, printre troiene de zăpadă, cînd viscolea, Nataliţa a stat cocoţată într-o sanie, cu mama. Nene Lică le-a învelit. Tata venea mereu să

le vadă. Mereu o trezeau din somn. „Să nu înghețe“ — spuneau ei. Dar cum să înghețe, dacă mama o ținea lipită strîns de corpul ei ? Cum o să înghețe, dacă mama era așa de fierbinte ?

Acolo sus, pe deal, în cocinile alea roșii, cu cărămizi albe, era parcă mai bine ca peste tot. Oamenii erau mai tăcuți, tata nu ieșea la lucru, era tot timpul cu ele. Nimeni n-a lucrat la Bogdanovka. A fost și în casa aceea mare, unde locuiau cei bolnavi. Acolo era cald, dar toți gemeau. Nu i-a plăcut acolo.

Cînd au ajuns la Golta, s-a întîmplat un miracol.

Într-o zi, căpitanul Ambruș a venit în hala mare și a întrebat :

— Cine e Zambila Schnelicht, croitoreasa ?

Speriată, mama s-a apropiat de căpitan.

— Eu, domnule căpitan.

— Nu te speria, doamnă Schnelicht. Am auzit că știi să coși. Soția mea are cîte ceva de reparat, de cusut. De mîine voi trimite ordonanța mea să te aducă la noi acasă. Să vii cu fetița.

Mama a rămas ca înlemnită. Dîndu-și seama că femeia din fața lui e nedumerită, Ambruș, zîmbind ușor, i-a șoptit Zambilei :

— Ai complimente de la vărul dumitale, Jean Farhi.

În felul acesta misterul a fost dezlegat.

Vărul Zambilei era prieten cu căpitanul Ambruș, comandantul legiunii de jandarmi din Golta. La rugămintea lui Farhi, Ambruș a căutat-o pe Zambila Schnelicht și a adus-o la el acasă.

În fiecare dimineață, doamna Schnelicht, cu Natalița de mînă sau în brațe, însoțite de un jandarm, de obicei ordonanța căpitanului, pleca la lucru. Casa căpitanului (avansat apoi la grad de maior) era mare. Doamna Ambruș, o ardeleancă voinică, vioaie, îi spuse din prima clipă :

— La mine o să te simți ca acasă. Nu știu cît o să stați aici, deie Domnul, cît mai puțin, dar să știi că la mine ai să ai mereu de lucru. Vreau ca fetița, care e tare slăbuță, să înceapă să mănînce, să se mai îngrașe. Și cred că ar fi timpul să-i lăsați să-i crească și părul.

Natalița s-a uitat la femeia din fața ei și a răspuns în locul mamei :

— Eu mănînc numai „seapă“ cu pîine. Mie îmi place așa, fără păr. A zis nene doctorul că nu o să am păduchi. Părul e cu păduchi.

Doamna Ambruș luă fetița în brațe.

— Văd că știi foarte bine ce vrei. Dar o să mai vorbim noi despre „seapă“ cu pîine și despre părul tuns...

A trecut vara. Locuiau în lagărul de pe deal, în fosta fabrică de tractoare din Golta. Țicu Schnelicht se ducea acum la lucru. Zambila continua să lucreze la doamna maior Ambruș.

Într-una din zile, soția maiorului o reținu pe Zambila.

— Înainte de a pleca vreau să-ți spun ceva. Dar, te rog, nu cumva să afle cineva că ți-am vorbit. Nici măcar soțul dumitale, nici soțul meu...

Orele treceau încet. Zambila aștepta clipa plecării. Își dădea seama că soția maiorului are ceva important să-i comunice.

Spre seară, intră în camera doamnei Ambruș.

— Ați vrut să-mi spuneți ceva ? Eu sînt gata de plecare. Mă așteaptă jandarmul să mă coducă în lagăr.

— Zambila dragă, — dă-mi voie să-ți spun pe nume, că ne știm doar de cîteva luni. Am aflat de la bărbatumeu că nemții vă cer la ei, de partea cealaltă a Bugului. Știi ce înseamnă asta ?... Eu nu-ți pot da un sfat. Pot însă să-ți spun un singur lucru : dacă aș fi în locul dumitale, aș fugi. Nu, nu protesta. Știu, sînt riscuri mari. Ai un copil... Vă așteaptă plutonul de execuție, dacă vă prinde. Dar uite... n-am voie să-ți spun, totuși trebuie... Au mai fugit și alții... Nu mă privi așa... Nu e adevărat că i-au prins. Ambruș a trebuit să spună așa ca să nu mai fugă și alții. Au reușit, Zambila... Îmi pare rău că te pierd, dar... pentru copila asta, fă ceva...

Zambila ieși din casă clătinîndu-se. Natalița o ținea strîns de mînă. De obicei, mama îi vorbea. Acum însă, mama tăcea. Era încruntată. Sus, în lagăr, părinții au șușotit pînă noaptea tîrziu. Natalița îi auzea, prin somn. Dormea între ei.

Dimineața, mama și tatăl erau palizi. Natalița se cuibări în brațele tatălui. Absent, Țicu îi mîngîia fetei părul blond, scurt, care arăta ca o perie.

În ziua aceea Ţicu s-a învîrtit mult prin gară. A tot vorbit cu împiegaţi, cu însoţitori de vagoane. Cînd s-a înapoiat de la lucru, ochii îi străluceau. I-a şoptit ceva Zambilei. Aceasta a dat din cap, mulţumită.

Seara o îmbrăcară pe fetiţă cu cîteva rînduri de haine.

— Să nu vorbeşti, să nu întrebi nimic, Natty. Să fii cuminte şi să bei acum căniţa asta cu lapte. Să nu ţipi, chiar dacă o să te sperii de ceva. Să fii cuminte, că eşti cu mama şi cu tata...

Ieşiră din lagăr după ce Ţicu şperţui jadarmul de la corpul de gardă.

— Ne ducem pînă în oraş, jos. În ghettou avem un prieten tare bolnav.

— Da ce, eu te întreb unde te duci ? Vezi-ţi de drum, dom'le ! Doar n-o să fugi cu copilul după dumncata.

Tatăl o luă pe Nataliţa în braţe. Mama venea după ei, fugind. Un pas de-al lui Ţicu era cît doi de-ai Zambilei. După o oră de mers, mai mult strecurîndu-se pe lîngă garduri şi ziduri, au ajuns. Întuneric.

— Ţicule, am ajuns ?

— Da. Aici e cel mai bine să stăm ascunşi. Mîine dimineaţă îţi iau haina s-o vînd şi mă duc la omul acela — ştii care — ţi-am vorbit de el, însoţitorul garniturii de vagoane care trebuie să plece zilele astea, cu restul de capturi de război. Sper că nu s-a răzgîndit.

— Şi aici, în cimitir, unde-o să stăm, Ţicule ?

— Hai, vino... Vedem noi...

Ţicu Schnelicht, cu fetiţa în braţe, porni. Beznă. Nataliţa se lipi mai strîns de pieptul tatălui. Ţinea ochii închişi. I se părea că aude zgomote. Dar nu erau decît paşii părinţilor ei. Deodată, tatăl se opri şi se aşeză jos, pe pămîntul umed. Nataliţa trecu în braţele mamei.

Început de august. Lor însă nu le era prea cald. Zambila purta o jachetă groasă. Ţicu aşternu pe o lespede de mormînt scurta lui de stofă. Zambila, cu fetiţa în braţe, se aşeză, sprijinindu-se de piatra înaltă.

De undeva se auzi o cucuvea. Mîna lui Ţicu ocrotea umerii soţiei sale. Din depărtare, răzbi pînă la ei un lătrat de cîine. De după un nor, se ivi luna. Parcă fusese mai bine în întuneric total. Acum, lespezile, pietrele de pe mormînt îşi proiectau umbrele. Zambila tremura. Nataliţa ar fi vrut să fie în braţele tatii. Şopti.

— Mi-e frică, mamă, vreau înapoi, mi-e frică !

— Încearcă să dormi, fetița mamei... Sssst ! Dormi, închide ochii. Zambila începu să îngîne un cîntec de leagăn...

Dimineața, odată cu răsăritul soarelui, Țicu găsi un alt loc, mai ferit. Între două pietre vechi de mormînt, un șanț umbrit de un tufiș.

— Eu plec ! Așteptați-mă ! Natty, fața tatii, fii cuminte !

Copila, cu ochii mari, privea în jurul ei, nemulțumită. Aici și păsările parcă ciripeau mai incet. Și-apoi mama era așa de încruntată..,

Țicu vîndu haina unui funcționar de la primăria orașului. Luă pe ea 600 de mărci. O sumă „uriașă". Ceferistul îi ceruse 400 de mărci ca să-i urce într-un vagon mărfar, care pleca spre țară. Avea acum banii. Strecurîndu-se prin mulțimea din gară, — era duminică — Țicu îl căuta pe „omul lui". S-au înțeles repede : seara urmau să se întîlnească în dreptul magaziei ; le va deschide un vagon în care trebuiau să urce. Trebuia să descoasă steaua galbenă de pe haine. Să nu se vadă că-s evrei. Restul nu-l interesa. Dacă au noroc, trenul va porni a doua zi. Prefectul Isopescu Modest are două vagoane pline cu lăzi, pe care le trimite în țară. Poate ăsta-i norocul lor...

În drum spre cimitir, Țicu se opri la o cîrciumă, să cumpere ceva pîine și mezeluri. Le trebuia hrană pentru drum.

— Dă-mi te rog din salamul de colo și pîinea asta. Vreau și vreo două cepe.

— Ia-le !

— Unde pleci, jidane ? Nouă nu ne dai nici măcar bună ziua ?

Țicu se opri în ușă. O clipă îi trecu prin gînd să fugă. Dar dacă aveau arme la ei ? Se întoarse. În fund, la o masă, trei soldați cu paharele pline cu vin.

— Ia fă-te încoace, jidane ! Ia spune-ne și nouă ce faci cu cepele... Mama ta de jidan !

Pînă să-și dea seama ce se întîmplă cu el, cei trei îl traseră afară din cîrciumă și începură să-i care pumni. „Pachetul, să am grijă de pachet" se gîndea Țicu. „Numai de nu mi-ar sparge ochelarii..."

Cei trei loveau cu sete și înjurau. Unul reuși să-l doboare pe Țicu la pămînt. Și-atunci, ca fiarele, dădură în el cu picioarele.

— Voi ne-ați împins la război, jidani ticăloși. Voi ne-ați jefuit țara... din pricina voastră sîntem pe front...

Unul, cu o bîtă, îl lovea în cap. Vroia să-i spargă ochelarii, dar, fiind beat, nu nimerea. Țicu sări în picioare. „Trebuie să scap. Zambila și fetița mă așteaptă.“ Bagă o mînă în buzunar. Mai avea ceva bani.

— Uite, bani ! Luați-i ! Are vin bun, cîrciumarul.

Cei trei se opriră.

— Dă-i încoace, jidane... dă-i încoace... — furia le trecu, întinseră mîna și luară cele 30 de mărci.

Țicu, amețit de loviturile primite, grăbi pasul, îndepărtîndu-se de cîrciumă.

Cu greu se stăpîni Zambila să nu strige cînd își văzu soțul. Nu era nevoie să-l întrebe ceva. Începu să-i șteargă sîngele de pe față.

— Mă doare tare capul, zise Țicu. Le-am dat din banii pe care-i aveam. Nu ne-au mai rămas prea mulți...

— Nu te necăji. Cu ce mai am eu, or să ne ajungă... dacă o să avem nevoie.

Era cald. Așezați pe o piatră de mormînt, la umbra unui copac, așteptau să se însereze. Cînd s-a lăsat bine amurgul, au pornit furișîndu-se spre gară. Mama o ținea pe Natalița în brațe. Țicu avea mari dureri de cap. Din cînd în cînd se sprijinea de umărul soției.

În dreptul magaziei, ceferistul îi aștepta. Pe una din „liniile moarte“ ale gării Golta, se aflau cîteva zeci de vagoane mărfare. Ceferistul se apropie de unul din vagoane și dădu ușa largă de o parte.

— E o căruță cu fîn înăuntru. E și un țap. Nu vă speriați. Stați sub căruță. Aveți noroc. Mîine în zori plecăm ! Eu o să mai intru, să aduc apă țapului. O să aveți și voi un pic de apă.

Se urcară în vagon. În grabă, se strecurară sub căruță. Mirosea urît. Nu prea aveau aer. Zambila spuse în șoaptă :

— Să ne ajute Dumnezeu !

În noaptea aceea, au dormit adînc toți trei.

Spre dimineață, Țicu o trezi pe Zambila.

— Auzi... auzi... cuplează vagoanele Plecăm. Pornim spre casă !

Natalița întredeschise ochii. Nu zise nimic. Îi era teamă să spună ceva, îi era teamă să se miște de lîngă părinți. Nici măcar nu se uita prin vagon.

Locomotiva șuieră prelung. Scîrțiind din toate încheieturile, șirul lung de vagoane porni. Au călătorit multe ore... O gară. Zgomote, voci, ceferiști care ciocăneau roțile, soldați care cereau să fie lăsați să urce în mărfar, să ajungă mai repede în țară. Nataliței continua să-i fie frică. Nu știa bine de ce. Dar îi era frică.

Fetița adormi. În somn, simți ceva umed pe față. Deschise ochii. Țapul era lîngă ea și îi lingea capul. A țipat de spaimă. Țicu îi puse mîna pe gură. Natalița se sufoca.

Zambila și-a dat seama că fetița nu poate respira. Cu forța, îi desprinde lui Țicu mîna de pe gura Nataliței.

— Taci, fetița mamei, taci, că ne omoară dacă ne prind. Țapul nu-ți face rău. Taci, fetițo.

Aproape leșinată, Natalița se cuibări în brațele mamei.

În vagon era întuneric. Nu știau cît e ceasul. Țicu îl vînduse încă la Golta. Natalița nu se dezlipea de mama ei. Pierduseră noțiunea timpului, a locului.

Într-o gară, se deschise ușa. Ceferistul urcă în vagon. Precaut, trase ușa în spatele lui.

— Hei, ovreiule, vin' încoace ! Uite, ai aici două bilete de la Chitila la București. La prima oprire vă dați jos. Gata ! Eu nu mai vreau să știu de voi !

— Am ajuns ?... Sîntem în țară ?... Lîngă Chitila ?...

— Dar ce crezi, dom'le ? ! Am mers două zile și două nopți, cu viteză de accelerat. E încărcătură de preț, pentru o mulțime de ofițeri, ștabi mari. Ați avut noroc. Dumnezeu v-a ajutat !

Era cald, zăpușeală. Cu gesturi febrile, Zambila îi scoase Nataliței jacheta și una din rochițe de pe ea și îi îndreptă părul, cu podul palmei. Ea se pieptănă și își puse basmaua subțire. Cu grijă, își scuturară hainele pline de paie. Țicu încercă să-și netezească pantalonii șifonați. Brusc își aminti :

— Zambila, ne trebuie autorizații de călătorie. Nu avem decît bilete de tren.

Fruntea Zambilei se încruntă.

— N-avem ce face, Țicule ! O să ne ajute Dumnezeu și mai departe.

Locomotiva încetini. Garnitura lungă de vagoane mărfare opri pe o linie laterală a gării Chitila

Ţicu deschise uşa. Scoase capul afară. Privi atent, în dreapta, în stînga. Totul părea liniştit. Sări din vagon... O luă pe Natalița în braţe...

Fetiţa s-a întors spre vagon şi a strigat cu vocea ei cristalină :

— La revedere, domnule ţap !

Ţicu o ajută şi pe Zambila să coboare...

O zi frumoasă de august. Era după-amiază. Cei trei treceau pe peronul gării spre sala de aşteptare. Nimeni nu-i privea. Ceferiştii erau vlăguiţi de căldură. Jandarmii plictisiţi şi încălziţi fumau, aşezaţi pe băncile de pe peron.

Familia Schnelicht s-a retras într-un colţ, ferită de privirile oamenilor.

După o aşteptare de cîteva ore, un tren personal intră în gară. Cei trei au urcat în ultimul vagon. Înghesuială. Zgomot. Cîţiva ţărani s-au strîns unul într-altul, lăsînd-o pe Zambila să se aşeze cu Natalița în braţe...

După Chitila, trecînd prin vagoane, conductorul trenului, însoţit de un poliţist, cerea biletele şi autorizaţiile de călătorie. În clipa cînd se pregătea să intre în compartimentul unde se afla familia Schnelicht, s-a auzit gălăgie. Cineva de pe culoar se adresă poliţistului :

— Vino repede, domnule ! Au spart o fereastră la vagonul cinci...

Pînă la Bucureşti, cei doi, conductorul şi poliţistul, s-au ocupat cu întocmirea unui proces verbal...

Familia Schnelicht coborî din tren. Porniră toţi trei pe străzi. Încă nu ştiau bine încotro... Erau ameţiţi..

Zambila şopti, ca şi cum i-ar fi fost frică să vorbească cu voce tare

— Să mergem la mama...

Se aflau pe Calea Griviţei. Priveau nedumeriţi la toată zarva din jurul lor. Nu le venea să creadă. Nici nu puteau încă să se bucure că sînt la Bucureşti. Nu reuşeau să realizeze această minune.

— Luăm un tramvai ? întrebă Ţicu.

— Nu, — răspunse autoritară Zambila. Ai uitat că mai am bani. Luăm un taxi.

Au ajuns în Vitan, pe înserate. Ferestrele care dădeau în salon erau larg deschise. Bătrînul Elias Demajo își făcea rugăciunea de seară.

— ...și ca în fiecare seară, ca în fiecare zi, Doamne Dumnezeul meu Atotputernic, te rog din tot sufletul, salvează-mi copiii. Mai învrednicește-mă să-mi țin nepoata în brațe... Te rog, Doamne Atotputernice...

Bunica, Matilda, ședea pe sofa cu capul acoperit și plîngea încet...

Zambilei îi era teamă să intre în casă. Să nu-i sperie pe bătrîni. O lăsă pe Natalița cu Țicu în vestibul și deschise larg ușa salonului.

— Mamă, tată, sînt aici. Am venit... Dumnezeu ne-a ajutat!

În noaptea aceea nimeni nu a dormit în casa familiei Demajo.

A doua zi dimineață, cei trei Schnelicht s-au mutat la unchiul Jaacob Marcus, care locuia într-o vilă mai izolată în spatele bisericii Bucur.

Săptămîni de zile Natalița — Natty — n-a avut voie să iasă din curtea casei. Țicu a ieșit poate de două-trei ori în lunile care au urmat. Trăiau cu teama de a nu fi prinși. Nu aveau buletine vizate, nu aveau permis de ședere în Capitală.

Hărțuiți, neliniștiți, erau totuși fericiți că au scăpat din iadul din Transnistria. Erau ca niște oameni nou-născuți...

VARĂ TORIDĂ. Totul frigea : iarba uscată, aerul, apa pe care o beam, pereții ghettoului, noi. Eram încă foarte slăbită, după icterul infecțios pe care-l avusesem. Nu ieșeam la lucru. Cea mai mare parte din zi zăceam culcată. Gari, fiul felceriței Voinova (fosta soție a poetului Bertini), un băiat slab, înalt, cu trăsături frumoase, venea la ghettou, se așeza pe prici, lîngă mine, și-mi vorbea. Ne împrietenisem cu cîteva luni înainte. El lucra la spital, eu lucram tot acolo.

Îmi plăcea să-l ascult. Avea 16 sau 17 ani. Visa... Făcea proiecte. Toate erau legate de muzică. Și de răzbunare. Nu putea uita prin ce a trecut. Crescuse fără tată, părinții fiind divorțați. Moștenise de la tatăl său. poet cunoscut, sensibilitate, imaginație.

Nu era nou pentru mine tot ce-mi povestea. Dar Gari povestea cu înflăcărare. Era un pasionat. Vroia să fugă la partizani. Cu arma în mînă vroia să răzbune sutele, miile de victime căzute sub ochii lui. Simțea nevoia răzbunării. Mîinile lui Gari erau foarte expresive, gesturile lui erau mari, elocvente. Încerca întotdeauna să-mi explice cum îi va ucide pe soldații nemți, pe fasciști. Uneori, extazul lui mă speria. Cînd vorbea de dorința de a se răzbuna se făcea alb la față, maxilarele se încleștau. Încercam să-i povestesc, simplu, cum am trăit înainte de deportare, despre colege, prietene. Mă străduiam să-l liniștesc. Reușeam poate, pentru cîteva clipe.

Gari era însă un neliniştit, un agitat. După ce pleca de la mine simţeam că-mi transmisese ceva din neliniştea lui. Zile întregi mocnea în mine răzvrătirea. Încercam să-l conving pe Fritz, pe Iulek, pe Heinz, pe Gheza că trebuie să fugim la partizani. Bănuiam că pînă în cele din urmă românii ne vor preda nemţilor, pe partea cealaltă a Bugului. De ce să murim ca nişte laşi ? Dacă ajungeam la partizani, aveam o şansă. Să murim cel puţin demni, cu arma în mînă.

Prietenii mei se uitau la mine, surprinşi. Nu era complet absurd ceea ce le propuneam. Era însă foarte periculos. Atît pentru noi, cît şi pentru cei care ar fi rămas în ghettou. Fuga noastră ar fi însemnat uciderea celor dragi nouă.

Se zvonea că comandamentul german a cerut guvernămîntului român din Transnistria să „curețe" malul Bugului de evrei şi de ţigani.

Ţiganii fuseseră şi ei deportaţi din România. Erau ţinuţi în lagăre, în aceleaşi condiţii inumane ca şi noi. Ei refuzau să iasă la lucru. Uneori fugeau din lagăr, în satele din împrejurimi. „Bulibaşa" lor — ni se povestea — avea aur şi cumpăra hrana necesară oamenilor săi. Lagărele de ţigani erau decimate de tifos şi dizenterie.

Prin august, Gari mi-a adus vestea — pe care mama lui o auzise la spital unde lucra, — că vom fi trecuţi dincolo, la Pervomaisk, la nemţi. Priveam zilnic piaţa centrală a oraşului de dincolo de Bug. Vedeam mereu oameni spînzuraţi — ruşi, evrei, ţigani. Trupuri legănate în bătaia vîntului. În zori auzeam, uneori, rafale...

— Iar au împuşcat...

— Au mai spînzurat un grup !

Lîngă gardul de sîrmă ghimpată al ghettoului nostru, se opriseră două camioane cu soldaţi. Nu ştiam ce au de gînd.

— Instalăm un bac, — ne-a spus unul dintre genişti. Vor fi trecute vite pe partea cealaltă.

— Tare mă tem că aceste vite, vom fi noi, mi-a spus Fritz.

Cîteva zile la rînd i-am urmărit cum lucrează. Ne uitam la scripeţi, la scîndurile pe care le meşteream, la odgoane...

I-am vorbit lui Gari despre lucrările de lîngă ghettoul nostru. Fruntea i s-a încreţit. Buzele i s-au subţiat mai mult. Ochii negri îi scăpărau.

— De ce nu înţelegi, Sonia ! E pentru voi. Poate şi pentru noi, cu toate că de mama au nevoie la spital şi noi locuim în afara ghettoului, a lagărului... Dar nemţii îi cer pe evrei ! De ce nu vrei să înţelegi ? ! Vino cu mine ! Singur nu vreau. Dar cu tine... fugim la partizani. Ştiu un drum. Am o legătură... Vii ?...

— Nu, Gari ! Nu-i pot lăsa pe părinţi. Sînt amîndoi bolnavi. Nu pot !

Brusc, Gari se linişti. Privea către un punct îndepărtat. Parcă se detaşase de mine şi de locul unde ne aflam. Apoi, vorbi :

— Va veni o zi, Sonia, cînd nu o să mai ştiu nimic din toate astea... Cînd nu o să mai vreau să ştiu nimic. O zi cînd eu voi fi învingătorul... Şi-atunci, nimeni şi nimic nu mă va interesa... Sonia, vreau să uit... Tot ce este acum... Vreau să vină mai repede un „mîine“...

„Mîine“ a fost cumplit.

În zori, soarele nu-şi arătase încă faţa, Aristide Pădure a intrat în ghettou cu cravaşa în mînă.

— Repede, afară ! Afară din ghettou ! Nu rămîne nimeni aici ! Afară ! Pe malul Bugului ! Afară, repede ! Paştele vostru de jidani...

Poliţişti ucrainieni ,în haine negre de SS, ne loveau cu nagaicile.

Vacarm, tumult, panică, îmbulzeală. Lucrurile zburau prin aer. Copiii mici ţipau. Femeile îşi strigau soţii. Nimeni nu ştia cu ce să înceapă, ce să facă. Să ia bagaje ? Să se îmbrace cu mai multe haine ?...

Tata şi Dodo Brauch ne-au interzis să luăm mai mult de o sticlă cu apă, pîine, zahăr.

Tata ne dădu fiecăruia o capsulă învelită în hîrtie.

— Luaţi asta ! Să o aveţi la îndemînă ! Cînd ajungem pe bac o înghiţim !

Ce e în capsulă, tată ?

— Doctorul Partoş mi le-a pregătit. Dodo şi cu mine i le-am cerut. Mama şi Irene ştiu... Acum totul e limpede... Nu are nici un rost să ne lăsăm chinuiţi şi de nemţi. Ajunge cît am suferit pînă acum. De acolo — şi

tata arătă în direcţia Bugului, a Ucrainei — de acolo nu scapă nimeni.

— Dar poate ne vor lua la lucru. Poate vom putea evada la partizani.

Fritz Brauch îl privea furios pe tata.

— Nu cred că asta e soluţia. Am suferit atîta. Nemţilor nu le merge bine pe front. De ce să nu sperăm ?...

— Fritzica édes (édes = în maghiară, scumpule) — vocea subţire a Irenei suna melodios — vom termina toţi trei odată. Nu mai are rost să ne chinuim. Nu vezi spînzurătorile alea ?

Am simţit un fior prin tot corpul :

— Nici eu nu vreau să mor. Nu vreau să renunţ la viaţă...

— Vorbeşti ca un copil, Sonia. Tu eşti cea mai vulnerabilă dintre noi. Ştii bine ce fac nemţii cu fetele evreice ; şi vrei ca noi să fim martori la tot ce ţi se va întîmpla ? Am hotărît să terminăm cu viaţa. Un sfîrşit mult mai uşor decît cel ce ni-l pregătesc nemţii... Credeţi-ne, copii, decizia noastră nu a fost deloc uşoară...

Am ieşit din cameră. Cei mai mulţi erau deja încolonaţi în curte. De-abia atunci am văzut că pe malul Bugului, alături de pontonul ridicat cu cîteva zile înainte, sînt sute, mii de oameni. Ţigani cu corturi, cu copii, cu cîini, cu căruţe trase chiar de ei. Caii le fuseseră luaţi. Aşteptau încă din toiul nopţii, cînd îi aduseseră acolo. Noi, în ghettou, nu auziserăm nimic.

Coloana noastră porni. Subprefectul Aristide Pădure înjura şi lovea. Poliţiştii ucrainieni îşi îndesau buzunarele cu lucruri aruncate de noi.

Într-o jumătate de oră am ajuns la mal. Transportul începuse. Pe fiecare bac erau încărcaţi cam 60—70 ţigani. Bacul era tras pe partea cealaltă. Soarele se ridicase bine, sus, pe cer. Ne era tare cald. Am băut, în primele ore ale dimineţii, apa pe care o luasem cu noi. Am mîncat şi pîinea. Zahărul l-am păstrat.

Şedeam pe pămînt, sprijiniţi unul de celălalt.

— Sonia, eu nu am de gînd să mă sinucid !

— Nici eu, Fritz !

— Atunci, ai grijă. Nu te îndepărta de mine. Strînge-ţi părul într-un basc. Aşa... Nu ridica ochii din pămînt. Să nu te bage în seamă. Aşa ai mutra unui golan deşirat.

Şedeam pe jos, într-o stare de somnolenţă. Aşteptam să fim transbordaţi. Dacă la început, în primele ore, fiecare se întreba : De ce ? Unde ? Ce o să fie ? — acum, toţi eram liniştiţi. Asta ne era soarta... Acum înţelegeam mai bine de unde au luat Miciu, cei 6 băieţi, familia Schnelicht, Marval Levi, Herman Lucacescu, fraţii Alter şi alţii curajul de a fugi, de a evada din acest iad.

Încetasem, de mult, să-mi mai îndrept privirea către Cel de Sus, să-i mai cer socoteală pentru tot ce ne era dat să pătimim. Cu mintea mea de copil, mă întrebam : oare pentru că sîntem „poporul ales" suferim atît ? Aşa ne iubeşte Dumnezeu ? Văzusem de atîtea ori moartea în faţă. La început m-a înfricoşat, m-a înspăimîntat. Atunci l-am căutat pe El. Vroiam să mă întărească. În ochii lui Sarale, care murise la Bogdanovka, în cocina de porci, îl văzusem pe El. Era trist. Nici El nu ne mai putea ajuta ! L-am descoperit, la început, în murmurul rugăciunilor bătrînului Maidenberg. Înainte de a muri, — în lagărul de la ferma de stat din Alexandrovka — bătrînul l-a rugat pe Mosiu, fiul său, să nu uite să spună *kadiş*. L-am simţit pe El în fumul care se ridica la Vigoda, din şanţurile unde zăceau ucişi, carbonizaţi, mii de evrei din Odessa. La Bogdanovka, cred că a fost. Acolo. L-au strigat 60.000 de fraţi de-ai mei. Sigur că i-a auzit ! Cîteva luni mai tîrziu L-am întîlnit din nou, în povestirile tatii despre Domanovka, satul cu orfelinatul de copii... El, — El era pretutindeni. Ne însoţea — ca şi suferinţa, ca şi gerul şi căldura, foamea şi mizeria, bătaia şi munca istovitoare. Ca şi moartea. Îl simţeam în toată suferinţa noastră. Îl simţeam trist, îndurerat.

De multe ori, noaptea, cînd toţi dormeau, vorbeam cu El. Lacrimi fierbinţi îmi curgeau pe obraji. Îi ceream, aproape întotdeauna, socoteală. Nici El nu ne poate ajuta ? Pesemne că nu. Dacă ar fi putut, — lumea nu ar fi arătat cum arată. Soldaţii nemţi şi români, poliţiştii ucrainieni nu şi-ar fi bătut joc de noi, de vieţile noastre, nu ne-am fi aflat aici, departe de casele noastre, de şcoală, de munca noastră. Dacă ar fi putut să ne ajute... Dar nu putea, nu mai putea nici El. Şi atunci, în acea zi caldă, pe malul unui rîu, numit Bug, pe un teritoriu botezat temporar Transnistria, am încetat să-mi mai îndrept privirea către El, Cel Veşnic.

Ţiganii erau transbordaţi pe malul unde îi aştepta moartea. Plîngeau, strigau, ţipau. Şi pe ei Domnul îi uitase, nu îi mai putea ajuta.

Trecu un bac. Multe femei, cu copii. Una, în zdrenţe, s-a ridicat în picioare. Ţinea în braţe un copil mic. Gol. A urlat ca o fiară. A ridicat copilul spre soare şi l-a zvîrlit în apele tulburi ale Bugului.

Un urlet uriaş. Toate femeile de pe bac s-au ridicat în picioare şi şi-au aruncat copiii în apele Bugului. Şi îndată s-au aruncat şi ele. Unele încercau să se înapoieze înot, pe malul românesc. Soldaţii de pe mal au început să tragă cu armele. Ţiganii de pe ambele maluri au început să urle. Pădure şi-a scos revolverul. A tras în plin, ucigînd unu... doi... trei... Dar cine i-a mai numărat... ?

Ne-am trîntit pe jos. Am început, din nou, să ne rugăm, să plîngem. Hohoteam. „Doamne, unde eşti ? Cum de se pot întîmpla toate astea ? Priveşte Bugul, Doamne ! Pruncii se duc la fund. Şi mamele... Unde eşti, Doamne ?...

Spre seară, lîngă noi nu se mai aflau ţigani.

— Acum e rîndul nostru...

Hechter îşi strîngea băiatul în braţe. Kramer o ţinea pe Anetta, strîns, de mînă. Soţia îl îmbrăţişase.

— Să fim toţi împreună !

— Fritz, Sonia ! Nu uitaţi. Pe bac luaţi capsula. O să ne fie mult mai uşor. Aveţi încredere în noi, copii ! Curaj !

Fritz îmi întinse mîna. Bunul meu prieten plîngea.

Strîngeam din dinţi. Ştiam că vom rămîne numai noi doi în viaţă. Nu vroiam să murim. Eram tineri. Ne uitam la părinţii noştri. Stăteau îmbrăţişaţi. În picioare. Am sărutat-o pe mama. L-am mîngiat pe tata, pe obrazul cu barba aspră. Mă durea pentru ei. Priveam printre lacrimi bacul care se întorcea gol de pe malul nemţesc. Dincolo, nemţii „curăţaseră“ totul. Ţiganii nu se mai vedeau...

Aristide Pădure s-a apropiat de noi. Un fior de gheaţă mi-a trecut prin şira spinării. Mă gîndeam : „uite cum se apropie moartea“...

— Grea zi, domnilor, grea zi. Are cineva un stilou ? Trebuie să semnez ofiţerului neamţ de predarea ţiganilor. Totul trebuie să fie ordonat, corect. Nu am stiloul la mine.

Tata îmi făcu un semn.

— Dă-mi stiloul tău !

Știa că am un „Mont-Blanc", pe care Marcel mi-l dăruise de ziua mea.

Am scos stiloul. Tata i l-a dat lui Pădure, care s-a îndreptat spre bac. A semnat, într-adevăr, niște acte unui ofițer neamț. Apoi s-a întors spre noi. Stloul și l-a vîrît în buzunar.

— Grea zi, domnilor... foarte grea. I-am spus domnului ofițer al Wermachtului că nu mai am putere să vă trimit azi și pe voi dincolo. Poate mîine, poate altă dată... Înapoi în ghettou !

Nici unul dintre noi nu s-a clintit. Nu ne venea să credem. Eram salvați ? ! Nici nu ne trecea prin cap să ne gîndim la ziua de mîine. Importantă era clipa. Important era azi. Mîine ? Vom vedea... Azi vedem apusul soarelui, de pe malul românesc al Bugului. Azi ne vom culca pe priciurile noastre de lemn. Seara vom sta de vorbă. Ne vom povesti despre viața de pînă acum. Vom vorbi despre un „mîine" poate mai bun, mai luminos. Azi sîntem salvați. Un greier cînta prin iarba arsă de căldură. Jandarmii, polițiștii plecaseră. Am rămas pe malul Bugului.

Într-un tîrziu, încet, fără grabă, ne-am îndreptat spre ghettoul pe care înaine cu cîteva ore îl părăsisem în panică. Obosiți abia ne tîram. În încăperile în care ne întorseserăm, totul era răvășit. După ce plecasem, ucrainienii jefuiseră tot ce li s-a părut mai de preț. Strîngeam lucrurile aruncate pe jos. Încercam să ne revenim. Eram încă în șoc. Tata mi-a cerut capsula. Grijuliu, a pus-o împreună cu capsula lui și a mamei, în portvizit.

„Nu, tată — m-am gîndit atunci. Nu o ascunde ! Nu o voi lua niciodată ! Vreau să trăiesc !"

VENEAM DE LA SPITAL. Fritz era la mine. Am lucrat greu. Eram obosiți.

— Domnișoară !... Domnișoară !...

Nimeni nu mi-a spus vreodată domnișoară. Ce-i drept, nici nu prea arătam... Cu pantalonii mei de trening decolorați, cu ghetele greoaie, butucănoase... Poate doar după cele două cozi lungi să fi zis că eram fată.

— Sonia, nu te întoarce, îmi șopti Fritz. Se ține după noi un sergent. Cred că încearcă să se lege de tine. Ia-mă la braț. Hai, mai repede !

Inima a început să-mi bată mai iute. Știam că oricînd și oricine are dreptul să mă ia, să facă din mine și cu mine ce vrea... Acestea erau legile nescrise ale deportării.

Sergentul a grăbit și el pasul. Aproape că fugeam. Mai aveam o sută de metri pînă la ghettou.

— Domnule !... Domnule !... Domnișoară !... Nu fugiți ! Nu vă vreau răul... Opriți-vă. Trebuie să vă vorbesc !

Ne-am oprit. El s-a apropiat de noi... Un sergent — tînăr, cu termen redus — sergent T.R., cum se zicea — ferches, cu mustăcioară, cu privirea prietenoasă, cu fața toată parcă numai zîmbet.

— Cred că vă cunosc din descrierile celor din București. Dumneata trebuie să fii Sonia, numai că ești ceva

mai înaltă decît mi te-a descris bunica matale. „Ma" cum îi spuneai. Iar dumneata trebuie să fii Fritz Brauch.

Eram înmărmuriți. Am privit speriați în jur. Să fie o capcană ? Omul părea sincer.

— Acum vă las. Vin mîine la ora șapte. La colț, acolo unde e gardul acela... Am o mulțime de lucruri pentru dumneavoastră. Spuneți doar părinților că cei din București lucrează pentru repatrierea voastră și că totul se va sfîrși cu bine.

În seara aceea nu am mai ieșit din camera noastră. Părinții ne-au pus să povestim de patru, de cinci ori cum a fost întîlnirea cu sergentul T.R.

A doua zi, Fritz și cu mine așteptam la colțul convenit. Sergentul a apărut la șapte fix. Avea în mînă un geamantan, un sac și cîteva pachete.

— Luați-le ! Sînt pentru voi și pentru alte cîteva familii. Eu lucrez la statistică. Directorul meu, Sabin Mănuilă, e prieten cu unchiul dumitale, fotograful Aurel Bauch. La rugămintea lor am venit aici. Am adus bani pentru voi, lucrurile astea și veștile bune. Veți fi repatriați. S-au strîns banii și s-a găsit omul care să aranjeze totul. Nu vă spun cum mă cheamă. Nu are rost să știți. Doar un singur lucru vă rog să nu uitați : mai sînt oameni pe lumea asta.

Sergentul ne-a strîns mîna. După cîțiva pași, s-a întors din drum.

— Pe dumneata, domnișoară mică, trebuie să te sărut... E sărutul pe care l-am căpătat de la bunicuța dumitale...

Ne-am întors în ghettou, încărcați cu pachete pentru o mulțime din oamenii noștri : Lupescu, Teichman, Marcovici, Hechter, Mailender, Blumenthal, Placek, Brauch...

Ne feream să vorbim. Creștinu putea să ne audă. Să ne vadă. Totuși, tot ghettoul vuia : „Vom fi repatriați...", „Calvarul se va termina...", „Ne vom întoarce acasă..."

După cîteva zile, într-o joi dimineață, în zori, ușa camerei noastre s-a deschis, lovindu-se de perete.

— Friedrich Brauch și Sonia Follender. La Comenduire. Urgent ! Haideți !

Doi jandarmi înarmați ne așteptau. Amețiți încă de somn, ne-am spălat pe ochi, ne-am îmbrăcat repede și am plecat. Mama plîngea în tăcere. Tata, livid, îi mîngîia părul.

Pe drum, Fritz mi-a spus că trebuie să-l luăm pe „NU“ în braţe. Nu ştim, nu am văzut nimic!

La Comenduire am fost băgaţi amîndoi într-o cameră mică, fără ferestre. Nici un scaun, nici o bancă. Beznă. Pe jos, noroi, mîzgă. Ne-am sprijinit de perete. Tăceam.

— Friedrich Brauch! Afară! La anchetă!

Îmbrîncit, Fritz ieşi din cameră. Îmi aruncă peste umeri o privire. Parcă mi-ar fi spus: „Curaj, Sonia, o să treacă şi asta.“

Orele treceau. Îmi era foame, sete. Mă dureau picioarele. Spatele îmi ardea. Mă sprijineam de un perete fierbinte. Nu mai aveam aer.

„De m-ar chema odată! De s-ar sfîrşi odată! Unde o fi Fritz? Ce-o fi cu el?“

După ore de aşteptare, am auzit un urlet prelung... Apoi ţipete şi din nou tăcere.

Nu reuşeam să mă mai gîndesc la ceva. Capul îmi era gol. Şi mă durea. Senzaţia permanentă de vomă a devenit acută. Îmi era rău. Să bat la uşă? Şi ce să le spun? De ce să grăbesc deznodămîntul? Ce o să-mi facă? Cine anchetează şi pentru ce?

Cît timp a trecut?... Deodată, uşa fu izbită de perete şi Fritz zvîrlit înăuntru, pe jos.

Şi uşa fu din nou închisă.

— Fritz, Fritz, ce e cu tine?... Ce s-a întîmplat?... Ce ţi-au făcut?...

A deschis ochii. Era sleit.

— Despre banii pe care i-am primit... Vor să ştie cine e sergentul. Nu le-am spus nimic. Pentru că nici nu ştiu. Altfel... poate le-aş fi spus, cine ştie? Uită-te...

Degetele de la picioare îi fuseseră arse cu lumînarea.

— Nu ştiu ce-o să fie cu tine... Spune-le tot ce ştii... Nu pomeni însă numele directorului Institutului de Statistică. E păcat să facem rău unui om cumsecade. Vorbeşte ce vrei, fie şi alandala, dar nu spune nimic despre lucruri. Am spus că un soldat, pe care nu l-am cunoscut, ne-a dat bani. Numai pentru voi şi noi... Atît... Şi acum, lasă-mă să dorm... să zac... Nu mai am putere. Nu e nimic că e noroi... M-am obişnuit doar... Mă dor picioarele...

L-am vegheat pe Fritz. Gemea. Îl loviseră peste tot corpul.

Ușa s-a deschis din nou. Anchetatorul m-a tras de păr afară.

Capul îmi era încins. Fugeam de teamă că îmi va rupe părul însuși domnul anchetator Popescu, plutonier la Comenduirea județului Golta.

Ani de zile mai tîrziu, am aflat că partizanii l-au împușcat la Golta, într-o seară, cînd se înapoia acasă.

— Cine era soldatul care v-a dat banii ? Spune tot, că noi știm. Vrem doar să vedem dacă spui adevărul !

Din prima clipă mi-am dat seama că nu știe nimic. Omul care ne-a dat banii nu era simplu soldat, ci sergent T.R. Deci, habar n-aveau de el.

— Nu ne-a spus cum îl cheamă. Ne-a dat doar bani, mie și lui Brauch. Asta e tot !

— Asta e tot ! Dumnezeii mă-tii de jidoavcă ! Asta e tot ?

Două perechi de palme mi-au zdruncinat capul. Obrajii îmi ardeau. M-am uitat la el : mic de statură, cu capul mare, neobișnuit de ţuguiat, chel, cu buze groase. O caricatură. Avea ceva din Gogleaţă. O privire de viezure viclean. Ciudat — am început, în starea în care mă aflam, să analizez detalii. La haină îi lipsea un nasture... O nouă întrebare. Și imediat răspunsul : „Nu știu !". Altă palmă. Avea cîteva pete de grăsime pe tunică. De la ciorbă sau de la vin ? Nu, s-ar putea să fie sînge... Încă o întrebare. Încă un răspuns : „Nu știu !" Din nou o palmă. De data aceasta peste gură. Am simţit gustul sîngelui pe buze. Manșetele erau roase și jegoase. Pe birou erau și niște ochelari. Din nou un răspuns : „Nu știu ! De data aceasta pumnul m-a lovit în piept. M-am încovoiat o clipă. Pumni în ceafă ! I-am văzut ghetele. Scîlciate. Murdare. M-am ridicat. Pumnii mi-au lovit fața. Numai să nu-mi lovească ochii... Mi-am ferit capul.

— Fentezi, dumnezeul mă-tii... fentezi ? Te joci cu mine ? Cine l-a trimis pe soldat ? Răspunde ! Cine ?

— Nu știu !

— Las' că am eu ac de cojocul tău, sfrijito ! Unu e Stamate, auzi ? Unu-i !

Îmi venea să rîd. Lungano. Sfrijito. Jidoavco. Spioano. Bolșevico... Îmi trecu prin minte : ce de mai calităţi !

— Las' că te învăţ eu să zîmbeşti... L-ai văzut pe ălălalt? Nu o să mai meargă în viaţa lui cu încălţări. Are Stamate sistem... O să scot untul din tine...

Deci îl cheamă Stamate... Stamate... Un nume pe care nu-l voi uita... Stamate...

— Zamfire!

Un caporal voinic intră în cameră.

— Ia îndreaptă-i degetele...

— Cu ciocanul, domnule anchetator?

— Nu, bă prostule! La uşă! Să scîrţiie. Să le aud cum pîrîie.

Apoi răstindu-se la mine:

— Cine l-a trimis pe soldat? Din ce unitate era? De unde a venit?... Pentru cine a mai adus bani? Dar scrisori? Dar pachete?

Zamfir m-a tras sălbatec spre uşă. Cu mişcări lente, zîmbind, plin de mulţumire, mi-a luat mîna dreaptă. Palma mea, în mîna lui osoasă, mare, bătătorită, părea o jucărie. Şi-a ales, cu grijă, un deget. Arătătorul.

— Ei hai, răspunde. Nu am timp de tine!

— Nu ştiu.

Zamfir mi-a potrivit — cu grijă — degetul în cantul uşii, apoi a început s-o închidă. Pîrîitul osului l-am auzit şi eu. Durerea m-a străbătut ca un curent electric. Am început să tremur. N-am strigat. Am gemut. Nu ştiu de ce, durerea nu era în degetul sfărîmat, ci în creier. Acolo mă ardea ca un fier roşu.

— Vorbeşti? Mai ai nouă degete... Vorbeşti? Cine e ăla care v-a adus banii? Cine l-a trimis? Cui a mai adus banii!

— Familia din Bucureşti l-a trimis... Toată familia... Altceva... nu ştiu!

Abia am putut răspunde. Cu greu mi-am auzit chiar eu vocea.

Zamfir a dat din cap.

— Păcat de ea, domnule anchetator. Are oase de păsărică. Nu vedeţi că nu simte nimic! Lăsaţi-mă să o ard niţel. Poate o să-şi aducă aminte...

— Bagă-i al doilea deget la uşă, Zamfire. Şi nu-mi mai da sfaturi, că te altoiesc şi pe tine...

Cu aceeaşi grijă, Zamfir mi-a luat palma stîngă. Acelaşi deget, arătătorul. Simţeam în gură gust de sînge.

Mîna dreaptă îmi atîrna inertă de-a lungul trupului. Nu curgea sînge. Mă durea fiecare fibră din ea.

— Vorbeşti ?

— Nu ştiu, domnule ! Nu ştiu nimic din ce mă întrebaţi ! Omul n-a vrut să-şi dea numele.

Zamfir, rînjind, a început să strîngă uşa. Nu ştiu de ce m-am gîndit în clipa aceea la Sarale. La ochii ei trişti. Ei îi era bine acum. Probabil că e înger. Şi eu aş fi vrut să fiu un înger...

Nu am mai auzit pîrîitul celui de al doilea os sfărîmat.

M-am trezit pe jos. În noroi. Fritz gemea uşor, lîngă mine.

— Ţi-au sfărîmat mîna ?

— Nu... o nimica toată... Doar două degete...

După cîteva ore uşa s-a deschis.

— Ridicaţi-vă ! Afară ! Întindeţi-o de aici !

Eram liberi. În faţa Comenduirii ne aştepta Avram Creştinu. Roşu la faţă, furios. Sînt convinsă că a vrut să ţipe la noi. Să ne reproşeze cine ştie ce. A rămas însă cu gura deschisă. N-a spus nimic. Din privirile lui am înţeles cum arătam. Fritz se sprijinea cu toată puterea de umerii mei, ca să-şi poată tîrî picioarele. Era desculţ. Ghetele le ţinea în mînă. Eu, cu mîinile în vînt, îmi sprijineam degetele sfărîmate cu palmele, cît puteam. Eram amîndoi plini de sînge pe feţele umflate de bătaie. Hainele erau pline de noroi.

Înainte de a intra în ghettou, Creştinu ne-a spus :

— Haideţi la spital. Nu pot să vă las să intraţi în halul ăsta în ghettou. Părinţii voştri or să înnebunească. Şi ce-o să-mi facă Liuba că nu v-am scos din mîinile lor, înainte... Dar pînă s-a decis maiorul Ambruş să dea ordinul de eliberare a durat...

Doctorul Partoş nu s-a mirat văzîndu-ne cum arătam. Ne-a dus imediat în sala de operaţii. Mi-a pus degetele între scîndurele. Mi-a şters faţa cu apă oxigenată şi mi-a uns rănile cu rivanol. Lui Fritz i-a bandajat picioarele, i-a pus un plasture la ochi, avea arcada spartă. De-abia după aceea, Voinova ne-a ajutat să ne spălăm.

În ghettou am aflat că părinţii noştri i-au amintit lui Creştinu că Ambruş este „plătit" de noi şi „trebuie" să ne ajute.

Am rămas cîteva zile culcați pe priciurile noastre. Degetele mi se vindecau. Fritz purta tîrlici confecționați de Lică. Rănile se cicatrizau...

— Placek Robert!

Un sergent T.R. veni în fugă, în ghettou.

— Ești chemat la maiorul Ambruș!

Eram speriați. Placek nu va rezista nici la primul pumn. Sergentul ne-a observat. Și-a dat seama că Placek, palid, este speriat.

— Nu te speria, domnule! Te așteaptă o veste bună. Pleci acasă! Să nu le spui însă la Comenduire că știi ceva de la mine. Frontul mă mănîncă.

După două zile, Placek a părăsit Transnistria. Am auzit că după război a plecat în Austria, cu soția. Nu mai vroia să audă de România.

...Ne-am reluat lucrul. Degetele mi s-au vindecat. Au rămas, însă, puțin strîmbe. Dar mă pot folosi de ele normal, — și asta mulțumită doctorului Partoș.

Zilele fierbinți de august treceau greu. Septembrie a adus o toamnă timpurie, rece, ploioasă.

Veștile despre luptele pe front ne bucurau. Marea armată germană era învinsă. Prin gara Golta treceau trenuri pline cu soldați. Mulți foarte tineri, dar și mulți oameni în vîrstă. Hitler își arunca în luptă ultimele rezerve pe frontul de Răsărit.

În Golta, nu departe de ghettoul nostru, s-au construit barăci. Au fost înconjurate cu sîrmă ghimpată.

Pentru cine?

Sute de soldați italieni, resturi ale celebrei divizii Vesuvio, au fost încartiruiți acolo, înainte de repatrierea lor în Italia.

La Divisione Vesuvio, formată din cîteva corpuri de armată, mii de soldați și ofițeri italieni, a fost un dar al Ducelui Mussolini, făcut lui Hitler. Aruncată în prima linie a frontului, la Cotul Donului, la Divisione Vesuvio, a fost aproape nimicită. Cele cîteva sute de soldați și ofițeri erau rămășițele acestei mîndre divizii.

Printr-o spărtură făcută în gardul ghettoului nostru, intrau pe înserate la noi. Nu era greu să ne înțelegem cu ei. Ne povesteau despre Italia, despre familiile lor, despre războiul crunt la care au participat. Despre atrocitățile pe care le-au văzut. Ne aduceau pîine. Uneori chiar ciocolată pentru cei mici. Țigări pentru băieți.

Carlo Bottini din Milano era un tînăr grăsuț, care vorbea puțin românește. El ne-a povestit despre o „minunată cantonare pe pămîntul românesc, la Sighet... forte frumos oraș. Avut acolo, mulți prieteni «judeii»."

Vittorio a avut chiar un bun prieten... un evreu... „Arnoldo"...

Antonio Renni, pistruiat, vesel ne cînta seară de seară.

Ne încurajau. Într-una din nopți am auzit bătaia tunurilor. Nu ne-a venit a crede. Oare frontul se apropia ? Italienii ne-au explicat că, în maximum trei luni, frontul se va sparge. Rușii au armament nou, american. Sînt în ofensivă. Nemții și românii sînt hărțuiți de partizanii care apar la fiecare colț, ies din fiecare pădure.

Un val de optimism îi cuprinse pe băieții noștri. Femeile erau mai sceptice.

Știam foarte bine ce sînt în stare să facă, în ultima clipă, soldații nemți și români.

La sfîrșitul lunii septembrie, subprefectul Aristide Pădure a intrat în ghettou.

— Follender, fă-ți bagajele. Pleci ! Nu cu familia ! Singur !

— Domnule subprefect, nu ne despărțiți. Vrem să fim împreună. Cum o să le las aici singure !

— Nu-s singure ! Uită-te cîți jidani de-ai tăi sînt în jurul lor... Pleci singur ! Într-o oră să fii gata ! O să vie o căruță cu un jandarm să te ia. Ordin de la domn' prefect ! Pleci la Domanovka. Trebuie să pregătești acolo copiii din orfelinat. Să faci liste, să-i centralizezei. Aici tot nu faci mare lucru. Mai mult ești bolnav. Acolo o să faci niscaiva treabă. Listele sînt cerute de Comunitatea voastră a ovreilor din București...

Gata ! Vorba lungă, sărăcia omului.

Într-o oră, tata a plecat la Domanovka, un sat situat la 80 kilometri de Golta.

Salo Hoffenberg și părinții lui au trecut pe acolo. Ne-au povestit că la Domanovka legiunea de jandarmi a strîns toți copiii evrei, orfani, scăpați din măcelurile anilor 1942—1943. Erau adunați într-un fel de școală, un fel de orfelinat. Trăiau dintr-o zeamă lungă și mălai, din furtișag și prostituție.

După o lună, cînd tata s-a înapoiat, mi-a povestit, ore întregi, ce a văzut acolo.

IANUARIE 1942. Convoiul, şarpe lung, negru, se tîra anevoie prin zăpadă. Sute, mii de evrei din Basarabia şi Bucovina, deportaţi în Transnistria, unde trebuia să le fie mormîntul.

Înveliţi în pături, în plăpumi, cu picioarele îngheţate, înaintau cu greu prin zăpadă.

Au ajuns la Pervomaisk, — botezat de români judeţul Golta. În preajma unei pădurici, unui ofiţer, îngheţat şi el, îi veni o „idee".

— Sus pe deal ne oprim. Pe cei care rămîn în urmă îi împuşcaţi. N-are nici un rost să-i ducem pînă la Bogdanovka. Oricum, zăpada o să-i acopere. Curăţaţi cît mai mulţi din ei. De altfel, asta îi aşteaptă şi acolo...

Jandarmii încuviinţară, tăcuţi.

Coloana continua să se mişte anevoie.

Din cînd în cînd o rafală. În zăpadă, cădeau oameni. Nimeni nu se oprea. Cîte o femeie ţipa. Copiii scîncau. Viscol. Lupii urlau prin apropiere. Simţeau miros de sînge. Sute şi mii de evrei îngheţaţi, flămînzi, obosiţi. Unii trăgeau după ei cîte un copil sau doi. Alţii, mai în putere, duceau în braţe cîte un plod îngheţat.

Maia şi Burschi se tîrau şi ei. În mijlocul convoiului. Erau mai apăraţi de viscolul care sufla puternic. Ea avea 12 ani, el nici măcar 10. Părinţii fuseseră împuşcaţi. Copiii rămăseseră singuri pe lume. Se ţineau strîns. Să nu se piardă. Să nu se rătăcească unul de celălalt.

Urcau, cu greu, un deal. Maia își trăgea fratele de mînă.

— Hai, Burschi ! Încă un pic, încă un pic.

— Nu mai vreau. Mi-e somn. Vreau să mă culc în zăpadă ! Ce ne așteaptă sus ? Hai să ne culcăm aici, Maia.

Fetița, îndîrjită, și-a strîns buzele. Nu ! Nu se va culca în zăpadă ! Mama ei i-a spus, înainte de a-și da sufletul : „Maia, ai grijă de Burschi !“ Nu știe ce o să fie. Poate mai rău, poate mai bine. Poate le va arunca cineva un colț de pîine. Un jandarm le-a dat o pîine cazonă. Neagră, tare ca piatra. Dar pîine. Mai are și acum în buzunarul cojocului o bucată. O să i-o dea lui Burschi. Acolo, sus, pe deal. Poate îi vor lăsa să se odihnească... A și uitat de cînd merg. I-a luat de-acasă. Din Cozmeni, adică Coțman, cum spunea tata. Tata lucrase la ruși, la primărie. Cînd au intrat soldații români în sat și le-a cerut să se încoloneze pentru Transnistria, tata a fost printre primii. După ce s-a sfătuit cu bătrînul reb Schulman și cu fiica lui Ernestina, vecini buni, în care avea încredere, au decis să fie printre primii : „să luăm locuri mai bune, acolo în satele ucrainiene. Mai bine plecăm acum — i-a spus el mamei. Pe urmă, cine știe, o să mă aresteze. Doar știi, am fost comunist.“

Și au plecat. La început i-a urcat cu bruma de bagaje în căruțe. A doua zi însă, i-a dat jos și i-a încolonat. Nu știe nici ea de ce au nimerit în altă coloană decît ceilalți din satul lor. Reb Schulman, tante Ernestina, tante Mina, unchiul Haim au pornit-o în altă direcție. Tata vroia să fie cît mai departe de oamenii din satul lui. Îi era frică, nu cumva unul din ei să vorbească. Au nimerit-o cu basarabeni. Vorbeau românește, dar între ei mai mult rusește. Mama tăcea tot timpul. Avea însă lacrimi în ochi. Biata mama. Era așa de mică și slabă. Tata era voinic. Îi ducea cînd pe unul, cînd pe celălalt în cîrcă. Pînă ce un soldat s-a luat de el. Nu știa nici ea de ce. Așa, pentru că era în coloană, pentru că avea un cojoc pe el. Soldatul a vrut cojocul. Tata ar fi vrut să i-l dea. Nu l-a dat. L-a luat soldatul de pe tata, după ce a tras un singur glonte. N-au avut timpul să-l plîngă pe tata. Soldații i-au mînat mai departe... Mai departe. Au aruncat tot bagajul. Mama mai ducea în spate o raniță care devenea din ce în ce mai mică. Acolo avuseseră cîte ceva de mîncare, o cămașă, un

ciorap... Atît ! Satele pe unde treceau erau arse, pîrjolite de foc. Tot mai departe... Nu aveau unde să se adăpostească. Mamei îi era frig. Buzele îi erau vinete. Tremura. Îi era frică mamei. Îi era foame. Ca şi lor. Îl plîngea pe tata. Cînd a fost asta ? Ieri, alaltăieri, săptămîna trecută. Au tras şi în mama. Doar un foc. Rămînea mereu în urmă. Ea şi Burschi o trăgeau de mîini. Nu mai avea putere. Poate nici nu mai vroia să meargă. Ningea. Ce ger era ! Cînd s-au aplecat peste mama, ea şi-a scos, cu ultimele puteri, şalul. „Ia-l, Maia, şi vezi, ai grijă de Burschi !“ Soldaţii i-au tras de umeri, i-au împins cu patul armelor. „Mergeţi, n-auziţi ? !... Mai departe... Mai departe„“

— Opriţi ! Adunarea !..

Armele au început să slobozească foc. Oamenii, loviţi, cădeau. Urlete. Sudălmi. Blesteme. Fiecare vroia să fugă.

Maia s-a trîntit în zăpadă. Burschi alături de ea.

— Nu te mişca. Stai aşa !

Burschi, cu ochii mari, îngroziţi, şi-a înfundat obrazul în cojocul Maiei. Cîteva clipe de vacarm. Apoi linişte. Jumătate din convoi a pornit mai departe, spre Bogdanovka. Jumătate a rămas acolo, în zăpadă.

Maia cu Burschi au rămas şi ei. Dar trăiau.

„Îi las să treacă — s-a gîndit fetiţa. O să rămîn singură cu Burschi. Poate o să ne primească vreun ţăran. Poate ne va da de mîncare... poate ne va lăsa să dormim. Într-un şopron, într-o magazie. Nu trebuie să fie o casă... Un acoperiş, oricum. Unde nu vuieşte viscolul. Unde nu e zăpadă.“

Maia nu şi-a dat seama cît timp a trecut. Se înserase cînd s-a ridicat şi a pornit, trăgîndu-l pe Burschi, aproape înţepenit de frig.

Maia căuta un drum, o potecă. Totul era însă acoperit de zăpadă.

De departe văzu o lumină slabă. Un sat ? Maia grăbi paşii.

— Hai, Burschi. Vino mai repede. Nu departe de noi, e un sat. Văd ieşind fum pe hornuri. Înseamnă că oamenii ăia au căldură. Hai, Burschi. Am scăpat...

La intrarea în sat, Maia s-a oprit Nu va bate la nici o uşă. Se va strecura cu Burschi într-o magazie. Mai are

pîine. Dacă le va fi sete vor bea zăpadă. Pîinea cu zăpadă e chiar bună.

Cîinii lătrau. S-au strecurat pe lîngă un gard. Au intrat într-o curte. După aceea în grajd. Era gol. Nici o vită. Fîn. Maia l-a tras pe Burschi lîngă ea. L-a acoperit cu fîn. S-a acoperit și ea. Ce bine ! Ce cald !... Nici măcar nu-i e foame...

— Ia te uită cine e aici ?

Un jandarm îi privea pe cei doi copii.

— Am venit să caut găini, ouă și cînd colo dau peste doi copii.

Afară fulguia ușor. Se crăpa de ziuă. Ușa grajdului, dată în lături, lăsa să pătrundă lumina zilei.

— Ia scularea ! La Comenduire cu voi ! Sînteți jidani scăpați din convoiul care a trecut pe aici ?

Maia și-a scuturat firele de paie lipite de cojoc și de șal. Burschi continua să doarmă, liniștit.

— Ia te uită !... Soldatul zîmbi mulțumit. Ia te uită !... Ia vino-ncoace. Ia te uită, nene !... O femeiușcă.

În ochii jandarmului se aprinse o lumină pe care Maia o văzuse în alte împrejurări. Într-o clipă i s-au succedat scene la care asistase cu zile, cu săptămîni în urmă : soldați smulgînd din convoi femei, soldați care trînteau pe iarba udă fete, femei și le violau.

La început, Maia nu a știut ce se petrece cu ele. A înțeles însă repede, ca și ceilalți copii, că soldații fac ceva rău femeilor. De ce țipau ? De ce plîngeau și urlau ? De ce cereau milă și îndurare ? Mama o trăgea de mînă. Să nu vadă. Să nu audă. Dar Maia vedea. Și auzea. Încetul cu încetul a început să înțeleagă că mulți dintre soldații ăia erau niște fiare. După ce se potolesc, victimele lor rămîn pe jos. Unele leșinate, altele moarte...

Soldatul trase fata spre el.

Cu o mînă îi smulse șalul de pe cap. Șalul mamei. Părul lung, auriu, se revărsă pe umerii înguști. Soldatul ridică fața copilei spre el. Doi ochi mari, albaștri, ca un colț de cer, îl priveau înspăimîntați. El începu să-i desfacă cojocul. Maia era zguduită de plîns. Tremura. Burschi continua să doarmă. O clipă, fetița se gîndi : „Să nu se trezească Burschi. Să nu vadă. Să nu audă !"

Încercă să fugă. Soldatul o prinse de păr, trăgînd-o spre el. Maia îi auzea respirația gîfîindă. Îi vedea buzele

întredeschise. Un fir subțire de salivă i se prelingea din gură. Duhnea a usturoi și a rachiu. Era roșu la față. Nu îi mai desfăcea nasturii rochiței, îi rupea. Ca un sălbatic o trase spre el.

— Ce te zbați așa ? Doar n-ai vrea să fugi în frigul ăsta, afară, goală-pușcă ? Să nu dea dracu' să țipi că te sugrum. Auzi ?!... Nu vreau să mi se urce în cap toată garnizoana..

Maia își mușca buzele, să nu țipe. Știa că Burschi doarme la cîțiva metri de ea. Nu vroia să-l scoale. „Doamne, fă să treacă mai repede ce-mi e dat să trec. Mai repede. Ce urît miroase soldatul ! Ce gură udă are, ce mîini aspre ! Oh, Doamne, fă să treacă mai repede. De ce nu leșin și eu, ca femeile de pe cîmp. Să leșin și să mă scol pe urmă, fără soldat... fără nimic. Numai Burschi să fie aici..."

Soldatul trînti fetița pe fîn și o silui sălbatic. Maia leșină.

Burschi nu mai dormea de mult. La început a vrut să sară pe soldat. Și-a dat seama însă că, dacă Maia nu strigă, e mai bine să nu se miște nici el. Burschi își înfundă capul în paie. Plîngea cu hohote. Maia în mîinile unei nami'e, unei fiare.

Soldatul s-a ridicat încheindu-și pantalonii. Era mulțumit. Se simțea bine. De pe jos, și-a luat căciula și pușca și a ieșit din grajd, fluierînd.

Burschi a așteptat cîteva clipe, apoi a sărit de la locul lui. Îndreptîndu-se spre Maia, îi strîngea lucrurile : cojocul, rochia sfîșiată, șalul. Maia zăcea, leșinată, pe paiele însîngerate.

— A murit ! — se sperie băiatul. Maia ! Maia !... Mîinile lui îi acopereau trupul gol, îi îndepărtau părul de pe față, de pe frunte. Maia mea ! Maia... — Burschi plîngea.

Fata a deschis ochii mari, albaștri. Dar nu mai vedea pe nimeni. Nu mai înțelegea nimic. Nu mai vroia să știe nimic. Își pierduse mințile.

Burschi a îmbrăcat-o. Stîngaci, nepriceput. A ieșit din grajd să aducă zăpadă. A spălat-o de sîngele de pe pulpe, de pe burtă. I-a îmbrăcat pantalonii. Brusc, băiețelul de 10 ani devenise un om matur. Din clipa aceea, Burschi a avut grijă de Maia ca de un copil mic, neajutorat. Ochii lui, mari, negri, nu mai priveau speriați, plini de uimire, lumea din jur. Erau ochii unui om bătrîn, cu griji. Pe

fruntea lui Burschi s-au săpat — de atunci — două cute adînci. De unde a luat acest copil forţa, inteligenţa necesară apărării lui şi a surorii care nu mai vorbea ? Maia părea transportată pe altă lume. Auzea, făcea tot ce i se cerea, mecanic. Nu mai zîmbea, nu mai avea nici o reacţie personală.

De atunci, Burschi a colindat prin păduri. S-a ascuns cu Maia în guri de fîtnîni. În scorburi de copaci. În case părăsite. În şuri pline cu fîn. A furat ca să mănînce. A dezgropat cartofi pe cîmp, a fiert ştiuleţi găsiţi, furaţi.

Într-una din zile au fost prinşi de soldaţii trimişi să adune copiii care împînzeau judeţul Golta. Copii care, ca şi ei, rămăseseră orfani şi vagabondau.

Din ordinul Comenduirii de la Golta, aceşti copii au fost cazaţi într-o şcoală părăsită, la marginea Domanovkei. După şase luni, Maia a născut un copil mort. Burschi a moşit-o. Maia a rămas la fel de absentă la tot ce se întîmplă în jurul ei. Burschi o apăra de orice. De oricine. Nimeni nu s-a mai apropiat de fetiţa aceasta cu părul blond şi ochii mari albaştri.

Maia trăia în umbra lui Burschi, care era căpetenia băieţilor din aşa-zisul orfelinat.

Pe aceşti copii i-a pregătit tata pentru repatriere. A întocmit fişe, dosare. Orfanii au fost aduşi la Bucureşti, împreună cu alte cîteva sute de orfani din alte ghettouri şi lagăre de pe întinsul Transnistriei, la sfîrşitul anului 1943, începutul anului 1944. Ei au găsit atunci un cămin cald, organizat şi condus de doamna Mela Iancu şi de soţul ei, doctorul Cornel Iancu. Burschi şi Maia au fost „înfiaţi" — pentru o scurtă perioadă, de tranzit — de către o familie de evrei de pe strada Mămulari. Apoi au fost aduşi la noi acasă, doar pentru două săptămîni. În mai 1944, Maia şi Burschi au plecat din România, spre Eretz Israel, prin „Aliat Hanoar".

Maia nu şi-a revenit din totala ei apatie decît la Ben Shemen, în Israel, în zilele războiului din 1948. Azi e căsătorită cu un sabru şi mamă a doi copii. Burschi este şi el căsătorit. E inginer, la una din marile întreprinderi de la Marea Moartă.

A AVUT DREPTATE sergentul T.R. care ne adusese veştile bune. Cu bani mulţi, cu relaţii, s-a „cumpărat" repatrierea noastră. Unchiul meu, soţul mătuşii mele, Rachel (Chelly) Follender, sora cea mică a tatii, căpitanul magistrat Paul Constanţiu Vîrtolaş, (cel care ne-a adus provizii şi bani la Alexandrovka, în ultima noastră zi de şedere acolo), a fost coleg de promoţie cu generalul Piki Vasiliu, ministru în guvernul mareşalului Antonescu. El a mediat, la cererea unchiului meu, repatrierea noastră. Şperţurile au costat două milioane de lei. Banii au fost plătiţi de cîteva familii ale celor deportaţi. Mătuşile mele au plătit sute de mii de lei...

În octombrie 1943, într-o dimineaţă, maiorul Ambruş ne-a adunat în curtea ghettoului.

Se zvonea că vom fi repatriaţi. Dar niciodată nu am ştiut ce este adevăr şi ce este simplu zvon. Tatăl meu mai era la Domanovka. Maiorul Ambruş ni se adresă :

— Din ordinul mareşalului Antonescu, toţi cei deportaţi din Bucureşti, disciplinar, pentru muncă, vor fi repatriaţi. Domnul Creştinu va întocmi formele de călătorie, atît pentru dumneavoastră, cît şi pentru cei din lagărul de sus. Cei care au bani şi îşi pot plăti bilete de tren, pot călători cu acceleratul, restul, cu personalul.

Legal, nimeni nu avea voie să aibă banî. În ultimele luni de deportare, nenumăraţi curieri — fie soldaţi — fie salariaţi ai Guvernămîntului Transnistriei, — ne aduceau

scrisori și bani, trimiși din țară, de familiile noastre. Cea mai mare parte dintre noi avea mărci germane de ocupație — moneda de circulație oficială în Transnistria — sau lei românești.

Noi, însă, am primit o scrisoare chiar din Transnistria. Era din Moghilev, din extremitatea de sud a Ucrainei, nu departe de Nistru. De acolo ne scria sora mamei mele, Maruschka.

Căpătase adresa noastră de la sora cea mai mică a mamei Rozi Luwisch care se afla cu familia la București.

Mama a deschis plicul cu emoție. Nu mai știa nimic de soarta familiei ei din Cernăuți, de cînd am fost deportați. Cît am locuit în București ea le trimetea pachete la Mogilev, pachete cu medicamente și bani. Din Cernăuți au fost deportați în Transnistria bunicul meu Herman Schulman și bunica mea Elsa, sora mamei cea mijlocie, Maruschka și soțul ei Ladislau Herzl (un nepot a lui Teodor Herzl), fratele bunicului, Max cu familia formată din trei copii și soția, străbunicul meu și Ernestina Lehr, sora bunicului meu (ei au fost deportați din Cozmeni, o comună nu departe de Cernăuți). Cînd au intrat românii la Cernăuți au dat ordin ca toată populația evreiască să se adune în piața orașului, pentru a fi evacuată din oraș. Bunicul meu, care era un om cu o situație materială bună, și-ar fi putut răscumpăra libertatea cu bani, dar i-a fos teamă că oficialitățile române îl vor urmări și împușca pe unchiul meu, Ladislau Herzel, care, în timpul rușilor, a fost consilier în sovietul local. Bunicul a decis ca toată familia să plece în deportare. Și așa au ajuns la Moghilev.

Lacrimi mari se prelingeau pe fața mamei mele. O priveam în tăcere. Mi-am dat seama că scrisoarea venită de la Moghilev nu aduce nimic bun.

Plicul cu scrisoarea deschisă erau pe masă. Mama hohotea. Îi mîngîiam părul, fața. Plîngeam și eu cu ea. Nu știam încă de ce, dar îi simțeam durerea, îmi era milă de ea.

— Omama și Opapa, nu mai sînt... — mi s-a adresat mama, cu vocea gîtuită de durere. Tata a murit de tifos exantematic... La o lună după moartea lui s-a dus și mama... Nu a putut supraviețui durerii de a-l fi pierdut pe omul vieții ei... Maruschka și Lotzi s-au însănătoșit. Au avut și ei tifos exantematic. Ei au scăpat. Maruschka

îmi scrie acum ca să știu că nu mai avem părinți. A murit și unchiul Max, și verișoara mea Coca, și Geagiu (străbunicul) și tante Ernestina... Au murit toți. De frig, de foame, de boală....

De-abia spre seară am citit scrisoarea mătușii mele. Era udată de lacrimi. Lacrimile ei, lacrimile mamei...

În decurs de zece zile, cei 254 de bucureșteni — pentru că atîția mai rămăseseră din cei 284 cîți am plecat din București în urmă cu 13 luni, — au fost repatriați.

Noi am rămas în ghettou împreună cu Iulek, Heinz, Gheza, Doliu, familia Hoffenberg, familia Krammer. Tatăl meu întîrzia la Domanovka. Am umblat zile întregi pe la Comenduire. Am trecut de nenumărate ori prin fața camerei de anchetă a plutonierului Popescu. Încercam să urgentez aducerea tatii la Golta, pentru a ne repatria și noi. După aproape o lună, pe la sfîrșitul lui noiembrie, cînd a venit și tata, ne-am urcat toți trei în tren. Plecam! Plecam acasă!

Trenul gonea. Priveam prin fereastra vagonului. Nici unul dintre noi nu vorbea. Fiecare gară ne amintea de drumul pe care l-am făcut în vagoane de vite. Amintiri... Răni încă proaspete, de neuitat. Aș fi plîns. Aș fi vrut să-mi pun capul pe umărul mamei și să plîng. Mă apăsa o durere cumplită. Ochii îmi erau încețoșați de lacrimi. Nelu Goldenberg, Sarale, băiatul cu cîrlionți blonzi ai Estherei, domnul Maidenberg, Alpern, — fiul și mama... nu se mai întorceau cu noi.

Omama, Opapa, dragii mei bunici, verișoara mea, frumoasa Coca, tatăl ei, veselul meu unchi Max Schulman, Geagiu, tanti Ernestina... nu-i voi mai vedea niciodată...

Au rămas în urmă gropile din care ieșea fum, șanțurile pline cu cadavre spălate de ploaie, trupurile albe, umflate, care pluteau pe Bug, pămîntul care se mișca...

Acasă!... În urmă cu aproape 14 luni eram o fetiță de 14 ani și două luni. O fetiță... Mă întorc un om matur, obosit... la numai 15 ani și jumătate.

Un an. Un an lung, care s-a scurs dar care va rămîne viu în mine, poate tot restul vieții. Priveam prin fereastra vagonului. Auzeam roțile, gonind, mîncînd kilometri și mi se părea că în ritmicitatea lor îmi spun: să nu uiți... să nu uiți... să nu uiți...

MI-A TELEFONAT Tamara Haichin. Cel dintîi telefon, de cînd m-am întors acasă. Mi s-a părut ciudat că mai știu să vorbesc la telefon.

— Vino duminică la mine ! Am invitat colegele noastre de clasă. Vor să te vadă. O să-ți facă plăcere să fii din nou printre noi.

Am acceptat invitația, bucuroasă. Cu emoție. În fond, revenirea la o viață normală trebuia să se producă. În schimb, mama, mătușile și bunica au intrat în panică.

— Nu ai ce îmbrăca !

Un an în Transnistria m-a schimbat. Acum, eram înaltă și slabă. Nimic din îmbrăcămintea ce lăsasem acasă, în urmă cu un an, nu mi se mai potrivea.

Pînă duminică, Gina, sora cea mai mare a tatei, cu care locuiam împreună, mi-a transformat o fustă veche a mamei. Rozica, sora cea mai mică a mamei mele, mi-a adus o bluză pe care nu o mai purta — „știi, pentru mine e prea mică, tu ai crescut, cred că o să-ți vină bine". Chelly, altă mătușă, m-a dus la „Dermata".. Mi-a cumpărat o pereche de pantofi-sport, solizi, cu o limbă mare, acoperită de o cataramă lucioasă. De la „Hercules", mi-au cumpărat ciorapi albi, trei sferturi.

Acasă ,am stat destul de mult în fața oglinzii. Aproape nu-mi venea să cred : vedeam o fată înaltă, subțire, cu un cap cu două cozi lungi, groase, blonde. Ochi mari albaștri. Mi se părea că sînt foarte elegantă. Ce ciorapi, ce

pantofi grozavi ! 14 luni am purtat trening, ghete grele, pe cap un basc, să-mi ascund părul lung să nu mi-l taie.

Aveam acum 15 ani și jumătate. Eram perfect conștientă prin ce trecusem, de unde fusesem salvată. Eram cuprinsă de un sentiment de adevărată fericire. Așteptam cu nerăbdare ziua de duminică. Tamara, cea mai bună prietenă, vecină, colegă de școală, Madeleine, Colette, Ștefi, Nicole... Colege... prietene... Oare cum arată ele ? Ce mai e nou la școală ? Marius, Martin, Mircea, Șura... Vor fi și ei ?...

Duminică. Am sunat la ușă. Inima bătea să-mi spargă pieptul. Femeia care mi-a deschis m-a măsurat cu privirea de sus în jos, de jos în sus. Se uita curioasă la mine. Privirea ei m-a amuzat. Probabil că știe de unde vin. Am intrat în casă. Ce elegant ! Înainte de a pleca, nu aveau pian. Și nici atîtea tablouri ! Ce perdele vaporoase ! Și covoarele...

Mama Tamarei m-a strîns în brațe, m-a sărutat. Mi-a făcut plăcere... Simțeam că sînt primită cu dragoste. Ochii mi se umpluseră de lacrimi. Din nou împreună, cu prietena mea.

Soneria a sunat scurt, de cîteva ori.

Au venit și ceilalți.

În salonul mare, elegant mobilat, se aflau o parte din cei pe care i-am lăsat în urmă cu aproape 14 luni la București, la care m-am gîndit de multe ori în zilele atît de grele ale deportării. Cei despre care am vorbit cu Fritz, cu Marcel, cu Bumi, cu Gusti. Cei despre care povesteam mereu...

Prietenele mele erau elegante. Toate purtau ciorapi de mătase, rochii ieșite din mîna unor croitorese pricepute. Cele mai multe erau fardate, discret. Strîngeri de mînă, cîte un sărut din vîrful buzelor. Capete proaspăt coafate, răspîndind un parfum suav.

Două servitoare au servit băuturi. Într-un colț, se afla un bufet. Muzică în surdină. Lumină mică, de la veioze. Atmosferă plăcută, dar euforia îmi dispăru. Priveam atentă... Nu mă simțeam în largul meu. Ceva nu era în ordine...

Prietenele mele, fiecare cu cîte un băiat, intr-alt colț al apartamentului sporovăiau vesele... Ajungeau pînă la mine frînturi de conversație.

— Dinu conduce excepțional de bine noua lui orchestră. Am fost ieri seară la „Melody". Ce șlagăre noi !... Francujii ăștia au o muzică... (Era vorba despre Dinu Șerbănescu, care cînta atunci la barul „Melody".)

— Știi că nu am găsit bilete la Richter. Toate vîndute. Aș da oricît pentru un loc !

— Pot să-ți fac rost. Dar trebuie să-mi promiți că mergi cu mine. — Tommy mîngîia genunchiul lui Suzi.

— Nu știu ce să fac ? Sînt tare necăjită. Benny (dansatorul de step de la teatrul „Baraşeum"), nu mai are timp și pentru mine să-mi dea lecții... Mama mi-a promis că o să caute o „pilă" la el.

— Ce ruj, Doamne ! O nebunie ! Ieri seară m-am sărutat o oră. Nu s-a luat deloc !...

Fotoliul în care m-am cuibărit mă ascundea aproape complet. Tîmplele îmi băteau puternic. Simțeam că-mi ard obrajii. Nu-mi venea să cred că lumea în care mă aflam e reală. Poate e însă numai lumea unora, cum sînt acești foști colegi ai mei... Oare nu mai există și alți tineri, altfel de tineri în București ?

Sigur că da ! Am auzit de ei. De cînd am venit mi se tot povestește de acei tineri care-și ajută aproapele. Care se interesează de orfani, de cei suferinzi. Auzisem că sînt tineri care se pregătesc să plece în Eretz Israel, care muncesc și se instruiesc.

Dar aceștia, prietenii mei, — sau, poate, foștii mei prieteni ?!... Mi se părea că visez. Rujuri, muzică de jazz, concerte, flirturi, ciorapi de mătase, step, Dinu Șerbănescu, Richter, Benny...

Mă năpădeau alte imagini. Încercam să mi le înlătur din memorie, dar nu reușeam. Copii cu burțile umflate de foame ; ochii micuței Sara ; băiețelul Estherei, căruia întîi i-au căzut degetele de la picioare, degerate, ca apoi Dumnezeu să se îndure de el și să-l ia la El ; urechea lui Klein, căzînd în ligheanul pe care îl țineam. Și printre frînturile conversațiilor mondene, îl auzeam pe Nelu Goldenberg cerîndu-i lui Marcel o țigară, ultima... Îmi suna încă în urechi zgomotul sec al acului de seringă rupt în piciorul lui. Îi vedeam pe cei doi ruși culcați în zăpadă, cu ochii mari, sticloși, ținîndu-se de mînă, trecînd astfel, nedespărțiți, dincolo...

Îmi răsunau în urechi țipetele mamelor — ale bietelor țigănci — aruncîndu-și copiii în apele Bugului, și apoi zvîrlindu-se după ei...

În ghettoul din Golta și în zeci de alte ghettouri de pe întinsul Transnistriei, mii de evrei din Moldova, Basarabia, Bucovina și-au dat sufletul în chinuri. Aproape întreaga familie a mamei mele, bunicul și bunica mea, străbunicul, veri, mătuși, unchi au pierit... Alți evrei așteptau ora izbăvirii. Eliberarea ori moartea. Copiii din orfelinatele mizere. Tristețea din ochii acestor copii, fețele de bătrîni ale acestor copii... Trecusem printr-o lume de suferință, de mizerii, unde moartea pîndea la tot pasul. Rămăseseră acolo atît de mulți din cei dragi : Maruschka și Lotzi, tante Lili cu Fredy și Silvia, Liuba, Gheza Rosenzweig, Iulek Frenkel, Heinz Widner, Doliu Rintzler, Gary Bertini, Krammerii...

Mă cufundasem acum într-un fotoliu, într-o lume străină. Ce căutam acolo ? Oare mîine mă vor interesa și pe mine concertele de muzică ușoară ? Noile croitorese en-vogue, din București ? Rujurile de buze... ? Voi fi capabilă să uit ?...

Mi-am retras picioarele sub fotoliu. Să nu fie văzuți pantofii mei butucănoși. Cîteva ore înainte fusesem atît de mîndră de ei. Am simțit lacrimi în colțul ochilor. Îmi închipuisem că, revenind acasă, toate vor fi ca înainte. Că voi duce o viață normală. Printre prietenele mele, printre colege. Dar iată că furtuna se declanșase în mine, puternic. Îmi strîngeam pumnii. Pesemne că niciodată nu voi mai fi cum am fost.

M-am ridicat ușor și, tiptil, m-am furișat afară fără ca cineva să observe. Mi-am luat de pe cuier jacheta groasă, a mamei, și am ieșit în stradă. Cîteva clipe am rămas locului.

Era rece. Cerul spuzit de stele. Simțeam nevoia să privesc cerul, stelele. O clipă, am avut impresia că stau de vorbă cu El. Trebuia să-mi plîng singurătatea.

Noapte senină de iarnă. Am încercat atunci, poate pentru prima dată în viață, un sentiment ciudat, dureros.

Eram singură.

LISTA GHETTOURILOR ŞI A LAGĂRELOR ÎN TRANSNISTRIA

B 2 Alexandrovka	1	B 2 Crijopol	31	B 1 Murafa	57
C 2 Ananiev	—	B 1 Chirnasovka	32	B 1 Mişcovka	58
D 2 Akmicetka	2	B 1 Crasnoje	33	D 3 Nicolaevka	59
C 3 Arva	3	C 3 Ciorna	122	A 1 Nimraţ	60
C 2 Balanovka	4	C 3 Dubasari	—	B 1 Nesterovca	61
C 2 Balta	—	B 1 Djurin	34	B 2 Obodovka	62
A 1 Balki	5	C 1 Dimidovka	35	D 4 Odessa	—
A 1 Bar	6	B 1 Derebcin	120	A 1 Ozarineţ	63
D 2 Bogdanovka	7	D 3 Domanovka	123	C 2 Olgopol	64
C 2 Budi	8	D 3 Frunză	36	C 1 Olianiţa	65
C 2 Bondarovka	9	D 2 Golta	—	C 2 Ostia	66
D 3 Bucov	10	A 1 Gorai	37	B 1 Pavlovka	67
C 2 Birzula	11	A 1 Grabivţ	38	B 1 Pasiuka	68
C 2 Britovka	12	C 4 Grosolovo	39	A 1 Popivitz	69
B 1 Brailov	13	A 1 Hrinovka	40	B 1 Pankovka	70
C 2 Berşad	14	A 1 Halcinţi	121	B 1 Peciora	71
Briceni		A 1 Ivăşcăuta	41	B 2 Rîbniţa	—
C 1 Cetvartinovka	15	A 1 Israilovka	42	D 3 Raschstadt	119
C 2 Cicelnic	16	B 2 Iampol	—	C 2 Savrani	72
B 1 Cernevţ	17	B 2 Iaroga	43	C 1 Sumilova	73
B 1 Cazaciovka	18	A 1 Iarişev	44	B 1 Sargorod	74
B 1 Capustiani	19	D 3 Kolosovka	45	D 3 Suha-Balka	75
B 1 Capusterna	20	A 1 Kopaigorod	46	B 1 Stanislovcek	76
C 1 Cariera de piatră	21	C 1 Ladijn	47	A 1 Stefanca	77
		C 2 Lohova	48	E 3 Slivina	78
D 3 Carlovka	22	A 1 Lozova	49	A 1/2 Skazineţ	79
A 1 Cariskov	23	A 1 Lucineţ	50	A 1 Slidi	80
B 2 Codima	24	A 1 Lucinik	51	B 1 Tatarovka	81
A 1 Cuzminţ	25	C 2 Malo-Kiriuka	52	B 1 Tulcin	—
A 1 Conotcăuţi	26	C 1 Manikovka	53	B 1 Tivrin	82
A 1 Cucavka	27	D 2 Marinovka	54	C 4 Tiraspol	—
A 1 Chianovka	28	A 1 Moghilev	—	C 1 Trostineţ	83
B 1 Clocotma	29	B 1 Moloknia	55	B 1 Verhovka	95
D 2 Crivoje-Ozero	30	D 3 Mostovoi	56	A 1 Tropava	84
D 2 Tridubi	85	E 3 Varvarovka	118	B 1 Zatisia	98
E 3 Trihat	86	B 2 Zabokirit	97	B 1 Zemrinka	99
B 1 Tibulovka	119				
C 2 Vazdovka	87				
B 1 Viapniarka	88	**Lagăre germane dincolo de Bug**			
C 1 Vitovka	89				
B 1 Voroşilovka	90	B 1 Bratlav	101	C 1 Narajevka	109
E 4 Vigoda	91	B 1 Bogokov	100	B 1 Nimierov	110
Vindueni	92	B 1 Berezovka	102	E 3 Nicolaev	111
A 1 Vinozi	93	B 1 Ciucov	103	C 1 Ordovka	112
D 3 Vladislavka	94	E 3 Corievka	104	C 1 Seminka	113
B 1 Verhovka	95	C 1 Gaisin	105	C 1 Talalaievka	114
		C 1 Ivangorod	106	C 1 Taplic	115
D 3 Vaslinovo	96	E 3 Mateevka	107	B 1 Zarodniţa	116
A 1 Vendiceni	117	C 1 Mihailovka			

ÎN FAȚA MEA se afla o femeie frumoasă, înaltă, zveltă, cu privirea tînără. O femeie care știe ce vrea, o femeie care inspiră încredere.

Întîlnirea noastră a fost ciudată și emoționantă.

Într-o zi la telefon sînt chestionată :

— Tu ai scris cartea *Evrei, treceți Nistrul !...* Tu ai trecut prin Bogdanovka, în anul 1943, în cadrul unui grup de regăteni deportați din București ? Tu ai trăit in cocine de porci, sus, în fostul sovhoz din Bogdanovka ?

La o asemenea ploaie de întrebări răspunsul meu a fost pozitiv.

— Dar de ce-mi pui asemenea întrebări ?

— Pentru că vreau să verific dacă și tu ai fost acolo unde am fost eu și familia mea. — Am fost acolo, am auzit crimele săvîrșite împotriva evreilor basarabeni, am stat cu voi ,am văzut groapa aceea fumegîndă, am plîns pe marginea ei...

După c'teva zi'e, Esther Golbelman se afla în fața mea. Venise însoțită de familia Feingold, Batia și Miron, supraviețuitori și ei ai Bogdanovkăi.

— Am fost 60.000 deportați evrei, cei mai mulți din Basarabia, Bucovina și Ucraina, mai ales din regiunea Odessei. În viață am rămas cam 120. Au avut nevoie de noi pentru a dezbrăca cadavrele înghețate, căzute în afara

cocinelor de porci unde eram cazați, de dezbrăcarea cadavrelor de pe marginea rîpei, înainte de a fi aruncați în focul cel mare, pentru curățirea locului, pentru sortarea hainelor, a bijuteriilor, selectarea aurului, cernutul cenușii...

— Azi cred că mai sîntem în viață șapte, poate opt oameni cu totul ! — spune Miron Feingeld care a cunoscut-o pe Fatia (atunci fată tînără și foarte frumoasă), la Bogdanovka și de atunci sînt împreună.

De-abia împlinisem 14 ani, își începe Esther povestirea...

...Tatăl meu Moșe Pascar avea o prăvălie frumoasă la Chișinău. Mama, Braha, era casnică și avea grijă de noi, cei trei copii. Avraham (21 de ani), eu, Fira (azi Esther, 14 ani) și un frate geamăn Nahman.

Trăiam liniștiți, pot spune, chiar fericiți.

În anul 1940 rușii au intrat în Basarabia. După intrarea lor, prăvălia ne-a fost luată, dar tata a rămas să lucreze. Noi, cei doi gemeni, învățam.. Avraham deținea o funcție importantă la serviciul de transporturi al orașului.

Probabil că pierderea averii l-a necăjit peste măsură pe tata, care ne-a părăsit definitiv. Mama a rămas, sărmana, cu trei copii. Noroc că fratele meu cel mare, Avraham era un băiat serios și o ajuta pe mama cu ce putea.

Îmi aduc aminte, ca și cum ar fi azi. 21 iunie 1941. Era duminică.

Pe la orele micului dejun auzim zgomote puternice de avioane, bombardamente... Ne-am speriat. De la radio am aflat că Germania hitleristă a declarat război Uniunii Sovietice, atacîndu-i frontierele. România, care era aliata Germaniei, a intrat în război alături de Marele Reich. Trupele românești au primit ordin de la Mareșalul Antonescu : „Soldați români, vă ordon, treceți Prutul !"

Și l-au trecut însoțind armatele germane care-i lăsau să intre primii în orășelele și satele basarabene, considerate teritoriu românesc.

Cînd Avraham fratele meu mai mare, a venit de la serviciu acasă, între el și mama a avut loc o discuție dramatică. Noi doi, Nahman și cu mine, eram prea mici ca să ne amestecăm, dar nu puteam înțelege împotrivirea

mamii la propunerea lui Avraham de a fugi, de a ne retrage împreună cu trupele sovietice.

— Nu pot lăsa casa. Şi tot ce am în ea. Aici e tot avutul nostru. Munca tatălui vostru! Unde să ne ducem?

— Mamă, lasă boarfele. Gîndeşte-te ce au făcut nemţii în Austria, Cehoslovacia şi mai ales, recent, în Polonia. Nu ezita. Hai să ne salvăm!!!

Mama s-a opus cu dîrzenie. Ceasul rău!

După cîteva zile, după ce armatele sovietice părăsiseră oraşul Chişinău, mama a acceptat propunerea tot mai insistentă a fratelui meu mai mare şi ne-am încărcat „tot avutul" într-o căruţă pe care Avraham a luat-o de la serviciu, şi am pornit la drum. Caii pe care îi aveam erau frumoşi, puternici, dar drumurile erau pline de sute, mii de căruţe, biciclete, cotiguţe, oameni care fugeau de cruzimea armatei cotropitoare.

Am ajuns la Tiraspol, oraş pe malul Nistrului. Armata română ne-a ajuns din urmă. Am trecut noaptea pe partea cealaltă a rîului la Tighina. Zvonuri îngrozitoare ne speriau. Eram luaţi cu valul de oameni înspăimîntaţi, intraţi în panică. În căruţa noastră eram cinci. Avraham o adusese cu noi şi pe prietena lui, pe Pina. Mergeam cu toţi în convoi. Cei mai mulţi aveau în spate cîte un sac, în mîini bocceluţe. Evreii din satele Basarabiei, din Tighina, Chişinău, fugeau. Cu toţii nu ne gîndeam decît cum să scăpăm de armatele cotropitoare care ucideau pe toţi cei găsiţi în calea lor.

La un bombardament puternic efectuat de avioanele germane, în gara Sierbska, ne-am pierdut de Avraham, Pina şi căruţa cu toate lucrurile noastre în ea. În jurul nostru nu era decît haos, foc, explozii. Mama ne ţinea de mînă, pe Nahman şi pe mine. Cînd a început bombardamentul am fugit, care încotro. După bombardament, fericiţi că am scăpat cu viaţă, am început să ne căutăm. Fratele meu nu mai era de găsit. Nici el, nici Pina, nici căruţa cu cai.

Morţii zăceau, jur împrejur, acoperiţi de muşte. Unii era sfîrtecaţi de bombele căzute din avioane, alţii au fost prinşi sub vagoane. Se auzeau gemete, strigăte. Mamii îi era teamă că şi fratele meu se află acolo, printre morţi, printre răniţi. Căutam toţi trei. Mama, însă, nu ne lăsa să ne îndepărtăm. Ne ţinea strîns de mînă. Din cînd în cînd ne strîngea la pieptul ei. Ne încuraja. Printre la-

crimi ne murmura : „O să-l regăsim... O să vedeți... o să-l regăsim..."

— Dar lucrurile ? — întrebă Nahman. Lucrurile sînt în căruță...

— Oh, Nahman, lasă lucrurile. Ce importanță au niște boarfe. Uite... Vezi pungulița asta de piele, — Mama ne arătă agățată pe gît, de un lanț gros de aur o punguliță de piele burdușită cu monezi de aur, bijuterii și bani...

Cu noi de mînă, mama s-a ridicat și am pornit-o toți trei împreună cu sute, mii de oameni, majoritatea evrei, spre... dar cine mai știa unde mergem ?

Am ajuns într-un sat Grosula. Acolo, am înnoptat în casa unui țăran ucrainian... Știam, după zgomotul luptelor că nemții și românii sînt pe-aproape.

Grija noastră în acele zile, nu erau bagajele, ci viața noastră. Mama plîngea tot timpul.

Fratele meu geamăn nu avea astîmpăr. Într-una din zile s-a dus să se învîrtească printre soldații români care intraseră în sat. Aceștia erau foarte mirați că printre „cioloveci" este și nu pui de român care vorbește pe limba lor. Unul din ofițeri, mai șiret decît ceilalți l-a convins pe Nahman să-l conducă pînă la noi.

— Vreau să-ți văd familia..

Măgulit, inconștient, din cauza vîrstei, el l-a adus pe ofițer în ascunzătoarea noastră.

Aveam 14 ani, mergeam pe 15. Eram înaltă, și pot spune că eram frumoasă și foarte bine dezvoltată pentru vîrsta mea.

Cum a intrat în camera aceea mică ofițerul s-a adresat mamii.

— Dacă nu-mi dați toate bijuteriile o iau pe fată de aici, o duc la noi în tabără și...

Un rîs ironic și rău îi apăru pe față...

Mama fără să mai gîndească o clipă și-a scos ceasul de la mînă, inelele, și mie cerceii din urechi.

— Luați domnu' ofițer și aveți milă de noi.

Ofițerul a plecat. Nici nu apucase mama să strîngă puținele lucruri, ca să fugim în altă parte că un soldat a dat buzna peste noi.

— Am ordin de la ofițer să-ți iau fata !

Mama s-a aruncat în genunchi în fața lui. A început să plîngă amarnic.

— Nu-i decît o copilă. Nu are decît 14 ani. Poate ai şi dumneata o fată...

Soldatul a tresărit. Da ! Asta a fost norocul meu ! Şi el lăsase în ţară, acasă, o copilă.

— Bine, femeie ! Mă duc ! O să-l conving pe domnu' ofiţer să-ţi lase fata în pace.

Soldatul a pornit călare spre comandamentul român. Noi am zbughit-o din casă. Mama ne-a tras după ea în lanul de păpuşoi. Ascunşi acolo, cuibăriţi printre porumbi, am înnoptat cu teama în suflet, tresărind la orice mişcare. Dimineaţa, tot furişîndu-ne am ieşit în şosea. Am nimerit într-un grup mare de evrei basarabeni şi ucrainieni de prin partea locului.

Unii erau cu căruţe, cea mai mare parte erau pe jos. Mergeam, mergeam, flămînzi, însetaţi... Coloana noastră s-a oprit la Berzovka. Oficialităţile germane şi române organizaseră acolo un ghetou. În Berzovka am rămas o lună, o lună şi jumătate. Locuiam într-o casă părăsită ca vai de lume. Dar ştiam că acesta nu e decît începutul drumului.

Nici n-am apucat să ne tragem bine sufletul că a venit un ordin. Toată lumea pleacă spre Bug. Acolo urmau să fie concentraţi toţi evreii risipiţi prin Ucraina, care cîteva săptămîni mai tîrziu a căpătat numele de Tansnistria. Goniţi din urmă, încolonaţi am pornit-o spre Domanovka.

Unii spuneau că acolo vom trăi ca prizonieri, vom munci şi vom supravieţui acestui război. Alţii — şi cîtă dreptate au avut — spuneau că acolo, acolo pe Bug ne vor ucide pe toţi.

Era vară, era cald. Fiecare înghiţitură de apă trebuia plătită. Mama mă ţinea strîns lîngă ea, ascunsă de privirile militarilor români. Pe drum cine nu rezista căldurii, foamei, oboselii era împuşcat pe loc. Soldaţii priveau cîteva clipe mortul. Dacă avea haine bune pe el îl dezbrăcau, dacă nu, îl „vindeau" unui ucrainean, unui localnic, să despoaie el mortul.

Mergeam cam 15—20 km pe zi. Am trecut de Berezovka, Mostovoi, Lidovka, Domanovka. Era începutul lui septembrie cînd am ajuns la Domanovka. Acolo bucuria noastră a fost mare. Fratele meu şi Pina erau acolo. Ei mai aveau din lucrurile luate de acasă, din Chişinău.

La Domanovka am fost cazați cîte 24 de oameni într-o încăpere. Eram fericiți. Mama cel puțin strălucea de bucurie. Își avea toți trei puii lîngă ea. Altceva nu mai avea nevoie. „Fericirea" de la Domanovka a luat însă sfîrșit în noiembrie 1941.

A venit un ordin ca să pornim cu toții spre Bogdanovka.

Ce era Bogdanovka? Sub orînduirea sovietică a fost un sovhoz „model" unde se creșteau porci. Acum, nu se mai aflau porci, dar barăcile goale, fără uși și fără terestre îi așteptau pe evrei. Era frig. O iarnă timpurie cu ger și viscol. Pe drum călcam pe trupuri de oameni care nu rezistaseră frigului, oboselii. La Bogdanovka, zilnic se aruncau din barăci cei ce muriseră noaptea. Din nou drumurile erau pavate cu trupuri. Ucrainienii de-abia așteptau să mai fie aruncați afară in curțile sovhozului cadavrele celor morți. Se repezeau ca uliî de pradă să-i despoaie. Ce era mai bun din îmbrăcămintea morților o luau soldații români, zdrențele le lăsau pentru ucrainieni.

În fine am ajuns la țintă. Stăteam înghesuiți unul într-altul ca să ne mai încălzim.

Toți, înghesuiți în 12-14 barăci. Noi am rămas jos în sat, acolo unde sub ruși au fost casele muncitorilor din sovhoz. Tot înghesuiți, tot flămînzi, tot îngroziți. Cei vii își căutau morții, pe cei dragi... soțiile, copiii, părinții...

Esther a tăcut. Ochii erau secați de lacrimi,

— Trebuie să știi că urletele acelora care-și găseau pe cei dragi înghețați, sau morți de foame mă urmăresc și azi...

...În dimineața zilei de 21 decembrie 1941, zi de iarnă grea, am auzit împușcături. În încăperea noastră nimeni nu știa de unde vin. Cine împușcă, pe cine...

Cînd am încercat să ieșim din casă am constatat că intrările în barăci erau baricadate...

Cam după o oră, casele în care ne aflam au fost înconjurate de polițiști ucrainieni și de soldați români. Sus pe colină cîțiva ofițeri nemți și români priveau, discutînd aprins ce ordine trebuiesc date.

Din toate barăcile oamenii erau goniți afară. Piața de lîngă casele de jos ale sovhozului, era neagră de oa-

meni. Fratele meu cu Pina au reuşit să se ascundă, în ultima clipă, în pod.

La mulţimea de mii de evrei erau zeci de poliţişti şi jandarmi înarmaţi.

Pe cei din piaţa de jos ne-au ţinut toată ziua în picioare în mijlocul pieţii. Seara ne-au gonit cu lovituri de pat de armă înapoi în casele-barăci.

De sus, de pe deal — unde erau barăcile cu zeci de mii de oameni cazaţi în cocinile de porci — se ridica fum. Nu pricepeam despre ce este vorba. Nimeni nu ştia nimic.

În ziua de 22 decembrie am rămas închişi în barăci. Ucigaşii erau ocupaţi cu evreii de sus, din cocine. Se ucideau cam 2.000 de oameni pe zi : femei, bărbaţi, bătrîni. Pe copii nici nu-i mai împuşcau, îi aruncau de vii, direct în rîpă, peste foc. Pe cei maturi îi ucideau, împuşcîndu-i. Pe marginea rîpei stăteau poliţişti ucrainieni şi jandarmi români. Împuşcau cu schimbul. Cîte opt mai odihniţi luau locul celor opt... obosiţi de atîta împuşcat...

Echipele de evrei dezbrăcaŭ morţii şi îi împingeau în rîpa din dosul păduricei, lîngă malul Bugului. Trupurile lor cădeau peste focul făcut în fundul gropii. Iniţial, soldaţii români i-au pus pe evrei să strîngă crengi uscate, buşteni, trunchiuri de copaci. Au stropit acest rug cu benzină şi i-au dat foc. În aceste flăcări erau aruncate cadavrele evreilor ucişi, sus, pe malul rîpei. De acolo şi fumul !

Noi însă nu ştiam nimic din toate astea. Aşteptam în barăci fără să ştim ce au de gînd cu noi. Nesiguranţa dădea naştere unei linişti de moarte. Toţi tăceam. Parcă eram vorbiţi. Tăceam de frică, de groază.

În dimineaţa zilei de 23 decembrie — vocea Estherei deveni mai aspră, mai dură — din nou ne-au strîns în piaţa sovhozului. De data aceasta, chiar ucrainienii poliţişti ne-au spus despre ce este vorba.

— Vă împuşcăm ! Jid kaput ! rîdeau ei.

Fratele meu a strîns într-o batistă puţinul aur pe care-l mai aveam şi a început să-şi facă loc prin mulţimea adunată ca să ajungă la un poliţist, unul care părea şef.

— Mă duc să-i dau asta — şi-mi arătă cu capul legăturica din mînă. Veniţi cu mine !

Acestea au fost ultimele cuvinte pe care le-am auzit din gura lui Avraham. Brusc trosni o împuşcătură.

Mama, care nu avea mai mult de 42 de ani şi era încă destul de voinică, a dat un ţipăt prelung. Ea a fost singura care a văzut poliţistul care a tras în fratele meu. O pată roşie i-a apărut pe frunte. A căzut! Mama peste el.

— Avraham! !!

În jurul lor s-a creat un vid. Oamenii îi priveau îngroziţi. Moartea plutea în aer. Cerul plumburiu, încărcat cu zăpadă, părea că geme de durere. Noi doi, Nahman şi cu mine, plîngeam în hohote.

Poliştilor nu le-a plăcut această scenă. Unul dintre ei, avînd alături un jandarm român, a lovit-o pe mama în cap cu patul puştii. Din gură i se prelingea o şuviţă de sînge. Auzeam şoapte în jurul meu: „a murit! au omorît-o!". Jandarmul a tras-o de pe fratele meu, care zăcea în noroiul pieţei. Pe faţa dragului meu Avraham mirarea rămăsese întipărită. Ochii mari priveau cerul. Gura, larg deschisă, părea că strigă. Mama, alături de el, cu părul năclăit de sînge, zăcea cu faţa în noroi. Noi doi urlam, vroiam să ne aruncăm pe trupurile lor, dar mîinile celorlalţi ne-au oprit. Ne ţineau strîns „Staţi aşa! O să vă omoare şi pe voi!"

Din mulţime Pina s-a strecurat pînă la noi şi ne-a strîns în braţe.

Ofiţerii de pe colină priveau enervaţi scena. Nu aveau nevoie ca masa asta de oameni să se agite. Unul din ei a făcut un semn cu cravaşa. Încolonaţi, şuvoiul de oameni se tîra încet spre dealul cu cocinile, de unde, tot spre pădurice o altă coloană de evrei se tîra şi ea încet, încet.

Ningea. Viscolea. Noi ne duceam spre moarte. Acum o ştiam. Nimeni nu se mai îndoia de acest adevăr. Eram împăcaţi cu gîndul că acesta e sfîrşitul... Evreii mai în vîrstă, bărbaţii, murmurau rugăciunile noastre sfinte de înmormîntare. Şi acum aud murmurul acela surd de litanie, de jale. Pina însă nu s-a dat bătută. Ea era tînără. Nu vroia să moară. Căuta o soluţie. Privea în jurul ei. Era agitată. Pe noi doi, pe Nahman şi pe mine ne ţinea strîns de mînă. Din cînd în cînd ne spunea: „Voi sînteţi tot ce mai am. Pe Avraham l-am pierdut, voi sînteţi fraţii lui, fraţii mei. Aveţi încredere..."

Esther se opri pentru cîteva clipe.

— Acum, cînd povestesc toate acestea, simt parcă frigul de atunci. Tremur. Mi se încleştează maxilarele. Dar toţi aceşti ani, zeci de ani din acea zi, cît n-am plîns, Doamne! Cîte lacrimi amare n-am vărsat pentru fratele meu, pentru buna şi frumoasa mea mamă... Acum nu mai pot plînge... Nu mai am lacrimi...

...Coloana continua să se tîrască încet. Am ajuns în dreptul păduricei. Pe zăpada plină de pete de noroi, pînze mari de cort, prelate întinse. Pe ele haine. Hainele celor care fuseseră deja ucişi, care fuseseră deja duşi la rîpă. La sortarea hainelor lucrau evrei: bărbaţi, femei. Nu ne priveau. Ştiau ce ne aşteaptă. Poate mîine vor trece şi ei în coloană. Azi erau însă în viaţă. Brusc, Pina tresări. Îl zări pe Moşe, un prieten, o cunoştinţă. S-a sucit, s-a învîrtit şi a ajuns lîngă el. M-a tîrît şi pe mine după ea. Fratele meu a rămas în coloană.

— Moşe. Salvează-ne! Vorbeşte cu poliţistul de aici să ne ia la el în echipă. În mîna lui Avraham, care zace jos în piaţă, ucis, e o batistă plină cu bijuterii. Să o ia el şi să ne ia în echipă, la lucru.

Moşe a rămas o clipă pe gînduri dar a înţeles ce vrea Pina de la el. L-am văzut îndepărtîndu-se, vorbind cu un poliţist ucrainian, acela s-a dus la un jandarm român şi ambii au pornit-o pe drumul de unde veneam noi. După vreo jumătate de oră s-au înapoiat. Zîmbeau. Erau mulţumiţi. Găsiseră aurul în mîna fratelui meu.

Moşe le-a făcut semn cu capul unde ne aflăm noi. Poliţistul ucrainian a apucat-o pe Pina de umăr şi a tras-o din coloană. Ea mă ţinea de mînă şi m-a tras şi pe mine după ea. Poliţistul s-a încruntat. A vrut să mă despartă de Pina. Eram moale, nu înţelegeam încă nimic. În acea clipă nu ştiam că se joacă cartea vieţii mele. Fratele meu a rămas în coloană. Cînd m-am văzut tîrîtă departe de el, de toţi, şi pusă să sortez ghete, mi-am dat seama că Nahman a rămas acolo, cu ceilalţi şi eu sînt afară din coloană.

Am strigat! Am vrut să mă întorc în coloană lîngă el. Îi vedeam faţa schimonosită de lacrimi. Nu bocea, plîngea tăcut. Lacrimile acelea se prelingeau pe faţa lui, lacrimile acelea care îngheţau pe gulerul hainei, pe re-

vere... Fratele meu geamăn, fratele meu, dragul de el... se ducea, încet încet, pas cu pas privind în urmă, căutîndu-mi privirea, se ducea spre marginea gropii unde îl aşteptau gloanţele ucigaşe.

Am mai încercat o dată să mă rup din mîna lui Pina şi a lui Moşe. Am strigat o dată, ca o fiară am strigat: Nahman! Nimeni nu a tresărit măcar. Mai erau şi alţii care strigau. Mai erau şi alţii care plîngeau. Nimeni nu-mi venea în ajutor. În aceeaşi dimineaţă, Avraham. Apoi mama, şi acum... acum Tahman. De ce trebuia să trăiesc? Nu vroiam. Vroiam să-i simt mîna caldă şi mică în palma mea. Aşa cum ne-am ţinut de mînă o viaţă întreagă. Să mergem şi acum împreună. Pina nu m-a lăsat.

Spre seară, înghеţaţi, înfometaţi, cei rămaşi pentru echipele de lucru ne-am încolonat şi mînaţi de poliţişti şi jandarmi ne-am înapoiat în casele din sovhoz. În buzunare aveam bandaje pe care le găsisem aruncate pe o prelată. Nici azi nu ştiu de ce am luat la mine feşele acelea...

Pina m-a aşezat lîngă ea într-un colţ al sălii unde trebuia să ne petrecem noaptea. Într-un tîrziu m-am ridicat ca să mă duc afară. Mă gîndeam să iau în gură puţină zăpadă. Lîngă uşă, pe jos, văd un trup chircit, gemea. M-am aplecat, am întors-o. Era mama. Mama mea. Plină de sînge, cu capul spart. M-am repezit afară, am luat zăpadă şi i-am udat buzele. I-am frecat capul şi am bandajat-o cu feşele din buzunar. I-am rupt paltonul tăiat de baioneta soldatului şi am învelit-o într-o haină groasă care zăcea aruncată într-un colţ. Berşatzkaia — o femeie originară din Odessa, numită de români „brigadier", care a cunoscut-o pe mama încă din perioada ghettoului din Berezovka — s-a apropiat de mine, speriată.

— O caută pe mama ta! — mi-a spus eu. Noi am adus-o aici după ce ce au bătut-o afară. Toţi au crezut că e moartă. Acum poliţiştii şi jandarmii o caută.

În timp ce noi vorbeam au năvălit doi poliţişti ucraineni şi jandarmul care dimineaţa l-a ucis pe fratele meu şi au început să ne lovească ca să ne îndepărteze de mama. Au tras-o de picioare afară din casă. Ea ţipa: — Fira, nu-i lăsa!... Trăiesc! Fira, scapă-mă!

Am vrut să fug după ei, am vrut să o smulg din mîinile asasinilor. Femeile de baracă au sărit pe mine ca să mă țină. M-am luptat cu ele. O mai auzeam pe mama cum mă strigă : „Fira, Fira, main Kind... Fira !"

Esther s-a oprit din povestire. Ochii ei erau înecați în lacrimi...

— Să fiu acolo, să o văd și să nu pot să-i ajut. Înțelegi ? Oare poate înțelege cineva ? Mi-au omorît-o odată ! Dimineața... Am plîns-o amîndoi, Nahman și cu mine. Iar acum... acum mi-au ucis-o pentru a doua oară... Oare poate cineva înțelege o asemenea durere... Am auzit o împușcătură...

Au trecut de atunci patruzeci și șapte de ani. O viață de om ! Mama mea însă, cu zîmbetul senin pe față continuă să fie cu mine. Nu au reușit să o omoare în sufletul meu. Ea n-a îmbătrînit. E mereu tînără, puternică. Mereu mă apără de rele...

Sus, la Bogdanovka, evreii au fost omorîți pînă în ziua de 25 decembrie. Era Crăciunul lor. Soldații români o țineau într-o beție. Ucrainienii trăgeau cu pușca, așa de dragul de a trage cîteva gloanțe ca să-i sperie pe jidanii care au mai rămas...

„Vacanța" pe care și-au luat-o ucigașii a ținut pînă la 7-8 ianuarie 1942. Între timp cei din barăci mureau pe capete de frig, epuizare, foame. Noi, adică Pina și cu mine, continuam să lucrăm la sortare de haine, ghete, dinți, inele, șepci, căciuli...

În dimineața lui 15 ianuarie Pina n-a mai vrut să iasă la lucru.

— Am dizenterie, sînt bolnavă. Nu mai pot să suport. Nu mai vreau.

Atunci am privit-o pentru prima oară. În fața mea frumoasa prietenă a fratelui meu, fata plină de viață, care nu avea mai mult de optsprezece ani, arăta ca o femeie bătrînă. Fața suptă, umerii încovoiați, ochii intrați în orbite. Pe fața ei, odată frumoasă, doar zîmbetul era același.

— Fira, nu mai pot. Nu mai am pe nimeni pe lume ! L-am iubit pe Avraham ! Îmi lipsește. Nu mai am putere să trăiesc... Iartă-mă, fetițo...

Cînd s-au dus la poliţistul ucrainian, acesta a privit-o lung.

— Ştii că nu avem nevoie de bolnavi ?

— Ştiu !

Cu gesturi tacticoase, poliţistul a scos revolverul din teacă şi i l-a pus în tîmplă. Pina îl privea zîmbind. Da, zîmbind. Părea aşa de liniştită, aş spune, fericită.

Nu ştiu dacă poliţistul a făcut-o intenţionat sau a greşit dar a rănit-o numai pe Pina. Pe jos, în noroi, tînăra fată se zbătea gemînd.

Cu cizma i-a spart capul. Creierul Pinei i-a murdărit încălţămintea. — Hei, tu ! — a strigat la mine. — Vino şi şterge-mi încălţările.

M-am apropiat şi am îngenunchiat. Cu broboada am şters petele de sînge şi de creier de pe pielea cizmei. Plîngeam tăcut... Îi ceream în gînd iertare prietenei mele Pina. Îmi plîngeam şi mie de milă... Rămăsesem singură...

În ziua de 18 sau poate 20 ianuarie 1942 a sosit ordinul Comandamentului Român să nu mai fie nimeni ucis.

În rîpa de lîngă Bug mai fumegau cadavrele evreilor ucişi... O sută douăzeci am rămas în viaţă...

În luna martie ne-au mutat sus, în sovhoz într-una din clădiri. Eram plini de păduchi, bolnavi, epuizaţi şi mai ales traumatizaţi. Mie mi-au tăiat pielea ghetelor, de pe picioarele degerate. Cei 4-5 copii rămaşi în viaţă am fost îngrijiţi de cei maturi. Încercam să realizăm o apropiere sufletească între oameni complet străini, dar legaţi de aceeaşi cruntă suferinţă. Oamenii rămaşi singuri, după ce au pierdut tot ce le era drag, în acea rîpă pe malul Bugului, ascunsă de privirile trecătorilor de păduricea de mesteceni.

Ne potoleam foamea cu ce găseam în cîmpul din jurul sovhozului. Cartofii nu mai aşteptam să-i fierb sau să-i coc, îi mîncam cruzi. Tot atunci am mîncat şi sfeclă albă, crudă. Era degerată, aşa că era mai „gustoasă". Porumbul de pe ştiuleţi, degeraţi, erau pentru mine o „delicatesă". Am învăţat în acele zile să mă hrănesc cu orice îmi cădea în mînă. Nimeni nu avea nimic. Toţi încercau

să se adapteze situației existente. Nu ne-au dat nici măcar paie ca să le așternem pe jos ca să ne fie mai cald.

În luna aprilie 1942, oficialitățile române temîndu-se ca trupurile rămase necarbonizate, neîngropate în rîpa din spatele pădurii de mesteacăn, — din cauza căldurii — să nu provoace o epidemie de holeră, au decis „reîngroparea" evreilor uciși în iarnă.

Am fost scoși, din nou, la lucru. Am căpătat lopeți și tîrnăcoape. Sub supravegherea brigadierilor am început să dezgropăm cadavrele care apăruseră la suprafață. Pămîntul mai era încă înghețat. Tîrnăcoapele rupeau trupurile despuiate și spălate de zăpada și ploile abundente căzute în ultimele săptămîni.

Alături de groapa din rîpă, bărbații din ghettou au săpat o altă groapă adîncă. Transportam pe tărgi confecționate de noi, bucăți din trupurile celor care au fost uciși. Capete, picioare, mîini, hălci de carne. O imagine de coșmar. De fiecare dată mi se părea că recunosc „ceva" din trupurile celor dragi mie. La un moment dat am văzut un picior. Eram sigură că era al mamei mele. Am izbucnit în plîns. Tremuram toată. Nu mai puteam lucra.

Femeile de ghettou m-au înconjurat. Și ele treceau prin aceleași clipe de groază ca și mine. Fețele lor erau desfigurate.

— Fira... trebuie să continuăm... Lor nu le mai putem ajuta cu nimic... Nu e mama ta ! Nu e nici fratele tău... Sînt însă... toți, toți ai noștri, dragi...

Am continuat să duc la groapă resturile de trup ale fraților mei, ale părinților mei, ale prietenilor mei. Trebuia... Știam că nu le mai pot ajuta cu nimic.

Am terminat și această muncă de groază. Soarele încălzea pămîntul. A sosit primăvara. Trupurile îngropate sub stratul subțire de pămînt se umflau de la căldură. Pămîntul se mișca....

Evreii supraviețuitori marelui măcel, rămași sus la cocinele de porci din Bogdanovka, au început să-și vindece rănile. Au început să se cunoască, să se împrietenească. Ne-am ales un brigadier, un om responsabil cu alimentarea noastră, cu ieșirea la lucru. Kopel era un evreu ucrainian, voinic a cărui întreagă familie a fost

ucisă sub ochii lui. Era bun cu noi, copiii, avea grijă de oamenii lui.

Se ieşea la lucru în pădure, la tăiatul copacilor. Noi, copiii, strîngeam crengi, sortam lemnele. Femeile erau duse la cazarmă, la spălatul rufelor, la curăţenie, la bucătărie.

Cei ce lucrau căpătau cîte 300 g de mălai.

În sfîrşit, mîncam.

Într-una din zile a venit un ordin de la comandatură ca toţi cei bolnavi, inapţi de lucru, să fie trimişi în ghetoul de la Ahmicetka. Se ştia că de la Ahmicetka nu se scăpa uşor cu viaţa. Bîntuia tifosul exantematic care ucidea, ca şi gloanţele jandarmilor. Nu era mîncare, nu erau încăperi de dormit, nu exista posibilitatea de a ne îngriji, curăţa. Încă o dată am fost salvată. Kopel i-a spus ofiţerului român care venise să-i ia pe bolnavi că el nu are pe nimeni de dat. Că toţi, inclusiv copiii, lucrează şi sînt necesari. Nu ştiu de unde a mai luat Kopel bani şi aur, dar ofiţerul, bine şperţuit, a plecat de la noi.

În aprilie 1944, brigadierul nostru, Kopel, a venit sus în clădirea unde locuiam acum toţi cei 120 şi ne-a strigat:

„Starostele de jos din sat ne-a spus că trebuie să fugim. Românii au început retragerea. O să ne omoare nemţii. Ruşii se apropie".

Atunci i-am văzut pentru ultima dată pe dr. Weiss din Chilia, pe dr. Ackerman din Tighina, pe soţia lui Lia Ackerman, pe toţi ceilalţi.

Cele trei-patru încăperi în care ne adăpostisem se goleau... Şi eu am fugit... am fugit...

La 24 februarie 1976 a avut loc la Domanovka procesul cîtorva zeci de poliţişti ucrainieni, criminali de război.

Am plecat la Domanovka să asist la proces. I-am recunoscut pe cea mai mare parte din cei care au fost ucigaşii de la Bogdanovka. Pe banca acuzaţilor lipseau — bineînţeles — jandarmii şi ofiţerii români, ofiţerii nemţi. Era acolo şi cel care a lovit-o pe mama, cel care a tras în Avraham, cel care ne mîna spre groapa fumegîndă, spre moarte, cei care au secerat mii, mii de vieţi. Stăteau în boxa acuzaţilor. Judecătorii sovietici erau cu-

tremurați. Rechizitoriul procurorului a fost aspru, dur. În boxa acuzaților ședeau niște bestii cu chip de oameni. Ascultau actul de acuzare, presărat cu date, multe date, cifre, statistici... citite de procurori și păreau interesați de ceea ce aflau, parcă era vorba de alți oameni și nu de ei.

În raionul Domanovka au fost uciși 116.000 de evrei. Evrei din Odessa, Basarabia și Bucovina. Au rămas în viață 600 adică 0,5% dintre toți evreii din Odessa și 1% dintre evreii aduși din Basarabia și Bucovina.

Acuzații din boxă erau : Iosif Gass, Vladimir Hipper, Alexandru Fonuș, Ivan Kilwein, Florian Koch, Alex. Orghianov, Ivan Pastușenko, Ivan Fendenheimer, Piotr Schtolz, Karl Ebenal, Florian Ebenal etc.

Majoritatea erau ucrainieni de origine germană, care s-au prezentat voluntari armatei germane și apoi armatei române.

În proces au fost menționate cîteva nume de ucrainieni care nu numai că nu au colaborat cu românii și nemții la toate crimele comise, dar au și salvat evrei de la moarte. Astfel Emilia Iosifovna Dukart și fiica ei Magda și-au pus viața în primejdie salvîndu-l de la moarte pe Victor Alexandrovici Leaghin (Korneev). Galina Kelem — prietena ilegalistului Sidorciuc a salvat zeci de copii pe care i-a ținut ascunși în pivniță. Mulți din acești copii trăiesc azi în Israel, în Statele Unite, Canada.

Cei judecați la Domanovka pentru crimele comise la Bogdanovka au fost condamnați de către Tribunalul Sovietic la moarte. Pedeapsa a fost executată. Eu am părăsit orașul Domanovka cu un sentiment de profundă tristețe. Credeam că voi fi mai ușurată în durerea mea știind că o parte din ucigași și-au primit pedeapsa meritată ! Dar, nu ! Suferința a rămas aceeași. Moartea ticăloșilor nu mi-a ostoit durerea.

În urmă cu cîțiva ani, înainte de a alia în Israel am plecat la Bogdanovka. Am simțit nevoia să revăd locurile unde mi-au fost uciși cei dragi.

Am făcut un șoc. Rîpa mai exista. De prin tufișuri, din malurile abrupte, din pămînt ieșeau la vedere oase, oasele celor care au fost uciși. Albe, curate, spălate de ploi, zăpezi, uscate de soare și vînt. Am plîns amarnic...

Pămîntul de la Bogdanovka e îmbibat de sînge, sîngele fraţilor noştri evrei. Mai sîntem în viaţă cîţiva... Mîine, poimîine vălul uitării se va aşterne şi peste aceşti martiri asasinaţi numai pentru „vina" că s-au născut evrei... Şi mîine, poate, în lumea asta nebună, femeile vor naşte şi vor creşte copii care au şansa să devină asasini fioroşi sau victime nevinovate.

Depinde de diavolul sau îngerul din sufletele noastre.

Dar şi de educaţie...

Tel Aviv, Iunie, 1988.

E INDIGNAT, furios, cînd aude pe unii spunînd că evreii basarabeni, sau cei bucovineni, nu-s evrei români. Că tot ce-au suferit în anii războiului nu poate fi considerată suferința unor evrei români, ci... ruși.

Miron Feingold vorbește cu voce domoală, cu un dulce accent moldovenesc. El, soția sa, Batia, sînt printre puținii supraviețuitorii de la Bogdanovka. Ei au fost acolo, din prima pînă în ultima zi a măcelului. S-au cunoscut în zilele tragice de moarte și suferință și au rămas împreună, soț și soție.

Cînd s-a născut, în anul 1916, în satul Fălești, nu departe de Prut, în casă se vorbea idiș, la școală vorbea românește. Acasă, cu frații vorbea românește. Cu mama (la vîrsta de doi ani a rămas orfan) vorbea idiș. Cînd i-a venit sorocul să facă armata a fost trimis la București, într-o cazarmă de pe malul Dîmboviței. După instrucția militară a fost trimis la garnizoana din Ploiești. Soldatul Meir Feingold, învățase o meserie la Iași : blănăria. Deseori era chemat de către un ofițer să-i coasă haine, căciulă. Atunci scăpa de serviciul greu de cazarmă. În 1939, regimentul lui a pornit-o spre linia frontului, a trecut prin Tîrgu Neamț, Roman... De Purim, în anul 1940, era la Hîrlău. Evreii din oraș l-au invitat la masă. Soldat român-evreu. La Botoșani a ajuns în zilele Paștelui. S-a prezentat la comandant (tocmai terminase de cusut o haină de blană soției acestuia).

— Daţi-mi voie să prăznuiesc Paşteie nostru într-o casă evreiască. Vreau să mă duc şi la sinagogă.

— Du-te, mă Feingold. Du-te. Ai o învoire de şapte zile.

Exact şapte zile după Pesah regimentul a plecat la Biolari, o comună aşezată pe Prut. Meir Feingold avea în grija lui o mitralieră. Într-una din zile l-a chemat comandantul în biroul său.

— Mă, Feingold, tu eşti de prin părţile astea. Las' că ştiu eu. Satul tău e la 28 de kilometri de Biolari. Să nu te prind că dezertezi, că... te împuşc, mă. Auzi ?! Chiar azi noapte au întins-o vreo trei de-ai tăi. Ovrei basarabeni. Şi-au lepădat haina militară şi duşi au fost...

Meir Feingold, n-a dezertat. În unitatea lui erau numai cîţiva basarabeni, restul erau olteni. Toţi cu ochii pe el.

A doua zi după discuţia cu comandantul a fost chemat de căpitanul regimentului, în tranşee, la comandament.

— Dă-mi centura. Predă mitraliera lui Popescu, majurul tău. Du-te la bucătărie.

Feingold a izbucnit în plîns.

— Mă, soldat ! Nu mai boci ca o femeie. Te trimitem acasă. Tu n-ai auzit ce-au făcut ovreii tăi basarabeni soldaţilor noştri cînd au intrat ruşii în Basarabia şi Bucovina ?... Le-au rupt epoleţii, i-au scuipat ! Nu vreau să te căsăpească chiar băieţii mei din regiment. Tu ai fost un soldat bun... ce să zic ?... Pleacă la Iaşi, adu de acolo nişte haine civile... pentru tine şi pentru ceilalţi doi băieţi ovrei şi du-te acasă. Te scutesc de armată.

Căpitanul (căruia Meir Feingold i-a cusut o şubă) ştia că băiatul a învăţat meseria de blănar la Iaşi şi că are acolo, ceva rubedenii. Nu vroia să-şi încarce conştiinţa cu uciderea lui. În armată, în acele zile, antisemiţii cîştigau tot mai mult teren şi îi instigau pe ostaşi contra militarilor evrei.

Feingold a plecat la Iaşi, a cumpărat haine, pe str. Cucu, şi s-a întors, pe jos la regiment. Noaptea, dormea prin cimitire. Cînd a ajuns la Ungheni a dormit la nişte rude.

Ofiţerul s-a ţinut de cuvînt. Le-a dat voie să plece, îmbrăcaţi civil.

Noaptea au trecut Prutul cu o barcă. A ajuns acasă. Bucuria a fost mare. Lipsea doar fratele cel mic, care făcea și el armata, dar la o unitate în Transilvania. La Fălești a lucrat 2 luni la ruși, în meseria lui. Între timp s-a logodit. În 1941, în ultima zi de Pesah s-a căsătorit. A locuit cu mama soției.

În iunie 1941 a izbucnit războiul. Toată familia lui, mama, fratele cel mare cu soția și cei doi copii, o fată și un băiat, soția lui și soacra, în total zece persoane, au fugit la Bălți. Știa că întîlnirea cu armata română nu poate aduce nimic bun. Se auzeau tunurile cînd a încărcat bagajele și familia în căruță și a fugit pe urmele armatei sovietice. A ajuns la Soroca. De-acolo s-a înapoiat la Fălești, în orășelul de unde fugise. Erau cu toții derutați. La întîlnirea cu armata română a avut noroc. Unul din ofițerii care-l cunoștea, încă din zilele armatei făcute de el, i-a spus :

— Feingold, fugi ! Ascunde-te ! Noi mergem mai departe cu frontul, dar aici o să vină alții, chiar și nemții. O să vă omoare !

În oraș se auzeau împușcături. „Man teitet idn !“ strigau vecinii lui. Cei scăpați cu viața s-au ascuns în pivnița casei doctorului Kreidman, care era plecat din oraș cu spitalul sovietic. În pivnița aceea s-au adunat toți locuitorii din vecinătate.

Într-o seară a ieșit, cu încă cîțiva oameni, afară din pivniță să aducă de acasă, din cămară, de-ale gurii.

Doi soldați nemți i-au prins. Fără multă vorbă i-au pus la zid și au tras în ei.

Fischman, Glaser, prieteni cu Meir Feingold, au rămas acolo, pe jos. El nu a fost nici măcar atins de gloanțe.

După cîteva zile, cîțiva soldați români i-au scos din pivniță și i-au încuiat în sinagoga orașului. Le strigau, evreilor înspăimîntați, că o să-i ardă de vii. După alte cîteva zile de groază au fost mutați din sinagogă la Limbeni. Pe urmă au fost duși în tîrgușorul Mărculești. Acolo au amenajat pentru evreii din comunele învecinate un lagăr. De Iom Kipur, soldații români și nemți au scos din lagăr 160 de bărbați. Toți aveau talesuri pe ei. Se rugaseră toată dimineața. Pe soldați i-a distrat faptul că e zi de doliu pentru jidani. „O să plîngeți mai vîrtos, după ce îi împușcăm pe ăștia !“ Și chiar i-au împușcat în piața comunei...

A doua zi s-au format coloane de cîte două mii de evrei : femei, copii, bărbaţi, bătrîni. Prima coloană a pornit-o spre Berşad — Iampolo.

A doua coloană a pornit-o spre Balta.

A treia coloană a pornit-o spre Rezina — Rîbniţa.

Meir Feingold şi familia lui erau în cea de a treia coloană. Se mergea cîte 15-20 kilometri pe zi. Cei care rămîneau în urmă erau împuşcaţi. În acele zile, drumurile Transnistriei erau pline de cadavre. Victimele erau de obicei bătrîni, femei.... Cei care rezistau acestei încercări îngrozitoare dormeau nopţile pe cîmp. Pămîntul rece şi umed le era culcuşul.

La Rezina, au fost cazaţi într-o şcoală, numai ruine. Locotenentul Popov, comandantul legiunii de jandarmi din oraş, a venit la ei.

— Am nevoie de croitori şi blănari !

Feingold s-a prezentat.

— Sînt blănar, pot executa orice fel de lucrări dar...

— Ce, dar... jidane ?

— Dar trebuie să fiu cu familia.

— Eşti obraznic. Să te văd la lucru !

— Nu plec de aici fără familie !

— Dacă nu-s mulţumit de tine te împuşc, cu familie cu tot !

— Aşa să faceţi ! — i-a răspuns sigur de el, Meir.

Printre membrii familiei, Feingold l-a strecurat şi pe Berch Lecht, un tînăr din comuna lui.

Locotenentul Popov a fost foarte mulţumit de tînărul blănar. Acesta avea tot timpul de lucru. Plata : pîine, mîncare de la cazanul jandarmeriei. Între timp, Meir s-a îmbolnăvit de tifos exantematic. A zăcut mult. Locotenentul Popov, fost cuzist (se lăuda mereu că a fost membru în partidul lui Cuza), s-a purtat omeneşte. A continuat să-i dea de mîncare.

Într-o zi, iarnă aspră cu zăpezi mari şi viscol puternic, jandarmii români i-au scos din ruinele unde se instalaseră. Locotenentul Popov i-a spus lui Feingold :

— Trebuie să plecaţi. V-aş fi ţinut aici, dar nu se poate.

— Unde ne duce ?

— Nu întreba ! O să vedeţi...

La Birzula au ajuns mai puțini. Pe drum au rămas și mama lui Feingold, cu nora ei, soția fratelui cel mare și fetița lor. S-au pierdut...

La Domanovka, Meir Feingold l-a pierdut și pe fratele cel mare. Nu l-a mai găsit. El a rămas doar cu soția și soacra lui.

La Bogdanovka au ajuns seara. Coloană de cîteva mii de evrei. Toți flămînzi, înghețați, cu frica de moarte în suflet.

Sus, pe deal la Bogdanovka, cocinile erau pline. Nimeni nu i-a lăsat să intre. Într-una din barăci un evreu i-a întrebat :

— Ai kneplăch ? (cocoșei de aur). Dacă ai, vino aici cu femeia și bătrîna. O să dormiți doar noaptea asta. Vă dau locul meu.

Feingold a scos o monedă de aur.

A doua zi a fost îndrumat de evreii din cocine să se ducă în pădure, cu familia. „Acolo, pentru un costum de haine te lasă să dormi într-un adăpost, un fel de pivniță".

Au plecat în pădure și într-adevăr, au fost primiți contra unui costum de haine.

Acolo trăiau, de cîteva zile, evrei din Chilia Nouă, noua Basarabie. Ei ieșeau pe seară, pe furiș și se duceau în sat. Ucrainienii, foști sovhoznici, vindeau pîine, iaurt, lapte, pe haine, pe bani.

Peste tot în pădure, zăceau trupuri de oameni morți, degerați, împușcați de soldați. Zăpada, care cădea din înaltul cerului, acoperea cadavrele. A doua zi însă, din adăposturi, din barăci se aruncau afară alte trupuri fără viață.

Într-una din zile, în sat s-a lovit nas în nas cu fratele lui mai mare. A ajuns și el la Bogdanovka, cu fiul lui, care avea picioarele degerate.

S-au îmbrățișat, au plîns și au decis să fie împreună.

În ziua de sîmbătă, 21 decembrie 1941, au început să răsune împușcături. Polițistul Ziblianka a intrat în adăpost. Cu revolverul în mînă a strigat :

— Cei sănătoși, la lucru ! cei bolnavi, încolonarea, la spital !

Cei din coloană nu s-au mai întors niciodată. Meir, soția și soacra lui au ieșit la strîngerea cadavrelor de pe potecile și drumurile care duceau sus, la cocine.

De-abia seara, au aflat de la o femie bătrînă care a scăpat în ultima clipă, că sus, lîngă pădurea de mesteceni, lîngă malul Bugului sînt uciși evrei. Unii cad în apele rîului, alții sînt aruncați în groapa mare de sub rîpă...

Toți cei din adăpost au fugit în noaptea aceea. Fiecare unde a putut.

Doar Feingold, soția și soacra au rămas acolo. Bietei femei îi erau picioarele umflate. Meir s-a gîndit că nu are rost să fugă. Ce va fi cu fratele lui și nepotul ? Unde să fugă ?

În zorii zilei, jandarmii înconjuraseră toată regiunea și strigau : „Toți jidanii afară !"

Meir și-a luat familia, o pîine mare, neagră, cumpărată cu o zi înainte în schimbul unei perechi de galoși, și a ieșit din adăpost.

Cînd s-au apropiat soldații de Feingold, fără să spună măcar un cuvînt, au tras în femeia lui, în bătrîna soacră. El a rămas cu pîinea în mînă, uluit, îngrozit. Zăpada albă era plină de pete de sînge.

— Hei, tu ăla cu pîinea în mînă. Du-te sus în sovhoz. Ești voinic ! O să lucrezi.

Meir se uita la cele două trupuri lipsite de viață de lîngă el. Strîngea cu disperare pîinea la piept. Lacrimi grele i se prelingeau din ochi. În jurul lui bocete. Urlete de durere. Un bărbat a scos un briceag din buzunar și acolo, alături de copii și soție și-a tăiat venele. Alții, s-au culcat în zăpadă alături de copiii, părinții sau soțiile ucise. El s-a apucat să sape o groapă, în zăpadă. După vreo patru ore, transpirat, epuizat și-a îngropat familia. Mamă și fiică împreună.

Cu pîinea în mînă s-a îndreptat spre sovhoz, sus, la cocinele de porci. Pleca să-și caute fratele. L-a găsit. Plîngea în hohote. I-au ucis băiatul...

Feingold, împreună cu Rabinovici Leizer, cu fratele lui, cu Idel au inceput să iasă la lucru. I-au plătit pe polițiști ca să-i ia în echipe de sortare de haine, de curățire a lagărului de morții risipiți peste tot.

Seara, se întîlneau, flămînzi și îngroziți, în camera aceea mică, plătită cu mult aur de Șime Gottel din Fălești, de Șulă Pascar, și de el cu fratele lui mai mare.

Într-una din zile i-au dat o căruță ca să strîngă „stivele" cu morți. Un jandarm beat i-a strigat :

— Mă jidane, ești boier... cară-i în spate...

Meir l-a privit pe jandarm în ochi și i-a ghicit intențiile. A dat bice la cai și s-a aruncat între ei. Așa a scăpat de gloanțele care porniseră din pușca jandarmului.

În aceeași seară, brigadierul Leonea, evreu din Odessa, a venit la ei în cameră. Le-a dat ordin ca de a doua zi să lucreze la brutărie împreună cu doctorul Weissman.

În zori, cei doi s-au prezentat la brutăria care se afla pe o costișe de deal. În vale era fîntîna cu apă. Feingold avea de adus trei găleți cu apă, trebuia să taie lemne pentru cuptor și să aleagă cartofii înghețați de cei buni. De multe ori, cînd urca cu gălețile pline de apă în mînă, cîte un jandarm, cîte un polițist, trăgeau în el cu arma. Se învățase să se ferească de glontele ucigaș alergînd în zigzag. Acum era sătul. Mînca tot timpul cartofi. Nu pe cei buni. Pe cei înghețați. Erau dulci. Îi fierbea sau îi cocea. În buzunarele hainei lui erau tot timpul cartofi copți. Cum vedea cîte un evreu, de sus de la cocine, îi dădea cartofi copți. Să mănînce.

Între timp, rîpa de pe malul Bugului s-a umplut de cadavre. Soldații nu mai oboseau împușcînd. Sute, mii, pe zi.

Fratele lui, care venea la el pe furiș, lucra la scoaterea cadavrelor din silozurile de fînețe. Erau evrei degerați care s-au ascuns acolo, în paiele umede, în speranța că vor scăpa de gloanțe, de frig.

Acolo l-au împușcat și pe fratele lui Meir Feingold. La silozuri. În aceeași zi au împușcat acolo 360 de bărbați și 55 de femei. Aceștia făceau parte din echipa de curățire a sovhozului de cadravre. Împreună cu doi ofițeri nemți, veniți de pe partea cealaltă a Bugului, soldații români i-au impușcat pe toți.

Între timp, lui Meir i-au dat o banderolă cu un număr : 82, pe care o purta pe brațul stîng, și două stele ale lui David, pe care și le-a cusut de haină. A plătit pentru asta cîteva monede de aur brigadierului Leonea. Avea acum un statut în lagăr. Era om la curățenie, om la brutărie. Era numărul 82.

Evreii au fost uciși sus, lîngă pădurea de mesteceni pînă în ziua de 25 decembrie, cînd ucigașii și-au luat o scurtă „vacanță". În ziua de 2 ianuarie, au reînceput...

În această vacanță, Meir s-a îmbolnăvit de pneumonie. A continuat să lucreze cu temperatură mare. Se ținea de ziduri, de copaci. Dacă ar fi încetat lucrul, l-ar fi împușcat.

În primele zile din ianuarie au adus un transport de 70 de copii de la Domanovka. Mulți copii din orașele și satele Bucovinei și ale Basarabiei. Orfani. Meir a început, zi de zi să urce pînă la cocine. Se uita pe fereastra camerei unde se aflau copiii. Poate, poate o va găsi pe Fira, nepoțica lui, pierdută încă pe drum. Avea în buzunare bucăți de pîine, cartofi. Copiii îl cunoșteau. Îl așteptau. Pe nepoțică nu a găsit-o dar i-a atras atenția acolo o fată frumoasă, să fi avut 16, 17 ani. Frumoasă dar foarte slabă și murdară, îmbrăcată în zdrențe. Ședea mereu in același colț de cameră, tristă, absentă : Valea.

Valea (azi Batia) Rabinovici a fost deportată în Transnistria, împreună cu întreaga familie din Orhei. La trecerea Nistrului, Valea s-a pierdut de convoiul lor. Bruscată de soldați, mînată din spate de jandarmi s-a trezit singură. Avea cu ea o raniță în care mama îi pusese, încă la Orhei, zahăr, pesmeți, și jumări de pasăre. Cu asta s-a hrănit zile în șir. Cînd îi era sete lua cîte o gură de zăpadă. Norocul ei a fost haina lungă, de postav gros, căptușită cu blană. Ca să nu i se ia haina și-a rupt-o pe la încheieturi, ca să arate cît mai jerpelită. Unde vedea o familie se ataşa de ea, ca să nu bată la ochi jandarmilor că e singură. Încetul cu încetul, oamenii cunoscuți de ea se împuținau. Rămăsese într-un grup de copii, adolescenți. Au reușit să fugă din convoi. S-au ascuns în păduri, prin șanțuri. S-au acoperit cu vreascuri și crengi ca să nu-i găsească jandarmii care vînau evreii rătăciți, evadați din convoaie. Grupul de copii era mereu hăituit. Urmărit. S-au decis să se predea jandarmeriei din Domanovka. Auziseră că acolo e un fel de orfelinat și li se dă o masă caldă pe zi. Cînd s-au predat, erau cam 80. Valea era foarte slabă. Suferea de distrofie. Descoperise că se poate trăi și fără mîncare. În halul acesta de slăbiciune a ajuns la Bogdanovka. Erau 60 de copii care trebuiau uciși în rîpa de lîngă Bug. Unuia dintre brigadieri i s-a făcut milă de fetița cu ochii mari și fața cît un pumn.

— Mă, fată, du-te la brutărie. Acolo o să-ţi dea o cană cu lapte.

Fata l-a ascultat pe brigadier şi a ajuns la brutărie. S-a aşezat pe o bancă într-un colţ. Meir i-a adus o cană cu lapte, un colţ de pîine proaspătă. Valea l-a privit întîi pe Meir. Nu înţelegea. De ce i se dă să mănînce asemenea bunătăţi ? Cine e omul acesta care îi zîmbeşte. A stat cîteva clipe. Meir i-a pus în mînă pîinea.

— Mănîncă ! Nu te mai uita atîta... Mănîncă...

Valea a mîncat, la început cu teamă, apoi cu poftă.

— Vino şi mîine — i-a spus Meir. O să-ţi fac rost de haine. Tare mai eşti murdară şi plină de păduchi !

Valea a dat numai din cap.

Şi de atunci, din acea zi, cei doi, Valea (Batia) şi Meir (Miron) nu s-au mai despărţit.

S-au mutat sus, în sovhoz, împreună, au fugit de la Bogdanovka, încă înainte de a intra ruşii în sat, pe urmele armatei române. Au ajuns la Galaţi. După cîteva zile au fost duşi — sub pază — la jandarmerie. De acolo au fost trimişi într-un lagăr de prizonieri ruşi : „Independenţa" de lîngă Brăila. În cele 5 săptămîni cît au stat în lagărul de prizonieri se mirau cum de nu capătă şi ei tifos exantematic, boala care secera zilnic zeci de prizonieri. Odată cu intrarea ruşilor la Galaţi au fost şi ei eliberaţi. După multe peripeţii au trecut din nou în Basarabia, pe la Reni. Îşi căutau amîndoi familiile, rătăcite în deportare. Au ajuns la Făleşti, au rămas acolo. Meir a început să lucreze în meseria lui, colecta, în cadrul cooperativei locale, piei de animale. În anul 1975 au aliat în Israel. Azi, locuiesc în Rishon Lezion. Ea este infirmieră şi el pensionar. Familia Feingold are trei copii : un băiat şi două fete. E foarte bogată. Are cinci nepoţi...

AM POVESTIT întîmplările din această carte, așa cum m-am priceput, insistînd, poate, asupra unor fapte mărunte și neglijînd altele mai importante.

Din păcate, martora acestor evenimente a fost doar o fetiță.

După război am căutat să uit...

M-am căsătorit, am doi copii, patru nepoți. Viața continuă...

În chinuitoarele nopți de insomnie mi-am pus, uneori, întrebări dureroase.

Nici azi nu știu dacă trebuie să-l condamn sau să-l înțeleg pe tatăl meu, Alfred Follender. El a fost condamnat, după război, de Tribunalul Poporului, la 8 ani închisoare corecțională, pentru colaborare cu... autoritățile.

Dacă a fost vinovat a plătit scump.

Dacă a fost doar o victimă a împrejurărilor vitrege — nu se mai poate repara nimic...

Odihnească-se în pace. Amin!

Ianuarie 1989.

Sonia Palty
P.O.B. 28.138 Tel Aviv
ISRAEL

Colecţia LUMEN
apare cu sprijinul financiar
al DEPARTAMENTULUI INFORMAŢIILOR
AL GUVERNULUI ROMÂNIEI

Tehnoredactor : FLORENTINA PREDA
Bun de tipar: 12.X.1992
Coli de tipar : 13
Apărut : 1992

ISBN 973-23-0401-4

198+ 2 T.L.= 200 lei